

DR. JOSIP MATASOVIĆ: KNEZ LENARD, KAPTOLOMA ZAGREBEČKOGA KRAMAR

(Nastavak iz 28. i 29. sv. »Narodne Starine«,
knj. XI. str. 99. i 169.)

II

Način poslovanja

Vrste robe. Ponude sa ladanja. Javna nesigurnost koju stvaraju njemački vojnici, nemirni seljaci i razbojnici. Sajmovi. Konkurencija. Odnos Milbacherov prema Ljubljani. Način putovanja vodom i kopnom. »Furmanska« pošta. Oprema i sadržina tovara koje šalju grosisti. Transitne daće i nameti poskupljuju robu. Import iz Kranjske u Hrvatsku. Non ex quovis ligno fit Mercurius. Milbacherove veze s inozemstvom. Inostrani kreditori. Kupci u domovini (u prvom redu sam ban i banica Erdoedy u zaleđu ofenzive protiv Turske). Nizovi narudžbenica. »Gospa grofica Njih ekscelencija zkoru nemaju tak rekući kaj obleći«. Roba i muštra idu i »na kazanje«. Moda prodire iz Evrope. Šta je sve prodavano i kupovano i kako nastaje te koja je potražnja. Prijazan ton traje permanentno između trgovca i mušterija. Diaki i saboli. Potrošnje bez računa. Gošćenje. Naprezanje gospode. Imitacije u nižim slojevima. Hrvatska »Kleiderordnung« g. 1695. Milbacher snabdjeva potrebe oko krstitaka, svatova i karmina. Veze sa svećenstvom. Uticaj života Crkve na trgovčevu poslovanje. Marijanska thaumaturgija. Pôst i trgovina. Napon života. Kupoprodaja kmetova. Veze s episkopom Isaijom Popovićem (1689.—1699.), vladikom u Marči. Jezici poslovnoga prometa. Knjižovodstvo. Vjeresija (sine qua non). Rokovi plaćanja. Gratifikacije kreditoru. T. zv. »prilike«, »czedulicze« i »quietantiae« te »štacunari«. Nestašica gotova novca uzrokuje zamjenu robe. Još je jaka »naturalna ekonomija« i na pragu visokog kapitalizma. Pokopani Kredit u Evropi. Titulus VII. Verböczyjeva Tripartituma. Cehovski drugovi. Širenje austrijske manufakture i u hrvatski »Vorland« koji je na dohvatu bečke komercijalne politike, Verlagsystema, merkanitilizma i kabinet-skih kameralista. Harmice (tridesetnice) i maltarine.

Glavna roba kojom je (knez Lenard) Milpacher trgovao bila je, dašto, tekstilna, tzv. manufaktura, pa zatim specije (začini), prekomorska, kolonijalna roba, južno voće, morske ribe, oštrige, te koža, zapravo više krzno, ali i željezarija. Nego i sve zemaljske plodine⁹¹ kolale su također u prometu ovog i sličnih trgovaca, tako i sijeno, zob, pa med i maslo, ali i blago (stoka). Prodavao je međutim i papir, suđe, bilikume (Willkommen!), kalendare, suviše i pojedino pokućstvo. Na čemu se god dalo zaraditi izravno ili neizravno, ovakav je trgovac uzimao u posao (»iglice, kopče, salaksije, šila, piščali etc. što bi rekao Habledić), suviše je i divljač transportirao u Beč.

⁹¹

†
Generose Domine Amice obseruandissime.

Salutem cum seruitiorum meorum paratissima commendatione. Salmije iako da V M zmanum nistar nezapovedate. Jabi mogal szlusiti polag mogućnoszti moje. Zato proszim da zapovedaju, ako sto uu szenu ali uu zobi y osztalo drugo, moia hisa ieszt obligerana. Proszim takay dragoga

Milpacher, dakle, nije bio specijalista-trgovac kakovih je i tada bilo t. j. samo suknar (čohaš), samo platnar, samo solar i sl., već je on bio trgovac mješovitom robom, t. zv. kramar, ergo štacunar, koji je tržio različnom »kramum« nuz koju je dolazio u obzir i »žitak« (zemaljske plodine), pa »terstuo zgotovum opravum«, šta više i »z-tabakom« i m. o. bila je »artikl« i »tersztika Spanyurszka« (Spanischer Rohr), riječju »Handel alla minuta« sitničarija, stalna »torbarija« (kalfe s bisagama, »bini sacci«) koja je morala zazirati i od kmetske komercijalne umješnosti. Ali M. nije bio obrtnik poput susjednih majstora na Greču koji su također kramarili, nego trgovac u punom smislu riječi. »Kramarsko blago« bilo je i »špecerajsko« blago: uz somot (baršun), svilu, barhet, sukno i vrpce išla je riža, slador, ulje (maslinovo i laneno), muškaplet, sumpor, groždice, sir, kremen, limun, papar, cimet, klinčac, šafran (i dr. mirodije), oštrige, smokve, papir, čarape, rukavice, gume, mogranj, lule i duhan, burmut, rožnjaci (»korice«), pečatni vosak, suviše i pojasevi, čipke, konac i umjetno cvijeće; nadalje: salitra, živa, mirha, tamjan, vinski kamen, šiške (gallus), bakar, stipisa, staklo, vitriol, kositer, sapun, ustrojene kože, klobuci (gemachte Barette »husarski«), ribe i rakovi, fino slatko desertno talijansko vino, te vosak, pa češljevi. Sve je to još od stoljeća srednjega vijeka, uglavnom dakako, spadalo u »partig«(k) (od parteka) t. j. u kramarsku robu. Ali ima i odvojaka n. pr. stolarije, umjetničke dakako, šta više i misnih kasula, pa zatim i uzdâ i žvalâ, te i samih žrvnjeva za ručne mlinove. No izvjesna roba približna navedenom katalogu kao n. pr. »roba meštrije gumbarske« nije nikako išla u kompetenciju kramarskog trgovanja, i ako su kramari rado i u to zasijecali ili bar posredovali, makar se izvjesna roba ticala i osvještane tradicije specijalnih različnih cehovskih povlastica. Sami trgovci morali su biti organizovani u cehove, te je jasno, da se je i kod njih prvo ograničenje ticalo »numerus clausus«-a kao i među obrtnicima. A u podmaklije doba novoga vijeka, nema sumnje, da je sesilnim trgovcima prilično smetao i razgranati broj sajмова, koje je svijet vrlo volio. Sajmovne povlastice dijeljene su međutim i u doba Leopolda I. Tako su n. pr. u Reki (pod Malim Kalnikom) na teritoriju barona Orehoczy Stefana 24. XII. 1682. dopušteni godišnji sajmovi na Veliku i Malu Gospu (15. VIII. i 8. IX.) a tjedni sajmovi nedeljom. A 3. IV. 1687. dopušteno je opet u prilog Ivana IV. grofa Draškovića, carskoga generala, da se na trgu sv.

Goszpona Bratta y prijatela da konecz onomu duguvaniu uuchini kojeszem ja praeporucheno imal y napervo dadu, arszu znana V. M. uszaka koiasze primeni zadersavaju. Zakoje ia hochu bitti Gosz. Brattu, y Priatelu zahvalen bilobi moje dusnoszti da V M szamom naszlsru doyti y obilneie naperuo datti, ali chekati moram Doma ne uugodne Nemcz eu.* Moia pako hisa hoche bitti uaszdar V M obliгерana sto szami nedersite, niti prestimate. I osztaiem Dragomu Gosz: Brattu y Priatelu

Rad uaszdar szlusiti
Petar Petkouich

Datum Ternaue
die 2. Martij 1689

P. S. Ako V M do Nedelije odidete proszim dami na pizsmu dadu sto bude.

* Možda se to tiče zimovališta (castra hiberna) njemačkih vojnika koji su »kampirali« osamdesetih i devedesetih godina XVII. stoljeća i u Turropolju. Ova Trnava vjerovatno je u području Sesvetâ. — Isp. i »Vojničko nasilje u Bregima kod Ivanića« (1629.). »Vjesnik Kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XII. (1910.) str. 249. Slično se početkom XVIII. stoljeća tuži Helena Marta Patačić. Isp. Dr. Josip Matasović, Iz galantnog stoljeća I. U Zagrebu 1921., str. 60.

Sjeveroistočni dio trga Harmica (potonjeg Jelačićevog trga) u Zagrebu s južnim vratima Kapitola (snimka iz polovine XIX. stoljeća).

Brecka u Božjakovini održavaju dva godišnja sajma (jedan na dan prije praznika presv. Tijela Isusova, a drugi na dan sv. Mihajla arhangjela 29. IX.)⁹² Sajmovi su pak izvan Zagreba apsorbovali trgovčevu energiju iz štacuna; morali su izašiljati bar svoje pomoćnike, a ukoliko su i sami lično hodali od sajma do sajma tada se interes ticao bilo kupovanja naturalija po bagatelnoj cijeni, bilo utjerivanja dugovine. Prave, specijalizovane trgovce mnogo su smetali konkurencijom i grečki obrtnici u Zagrebu, koji su od starina bili navikli da trguju ad hoc, svim i svačim što im je već ikada došlo do ruku uz izradu svojih obrtničkih produkata. Konkurentska mržnja nije doduše bila odveć javna, bila je sputana i staleškim raisonom, kanalizovana u mnoge druge partije, no mržnje i nazlobe, tzv. jala u Zagrebu bilo je oduvijek u izobilju te je mnoga energija bila time izjedana i konačno po računu uništavana. Ticalo se to uopće gotovo svih staleža, razumljiva pojava u tijesnim nastambama a sa sve težim uvjetima života, s ponaraslim ambicijama u previranju onih koji su uzlazili i uz tusti otpor dobro smještenih, mrzovoljnih, koji su zazirali od po-

⁹² Kukuljević, Poviest porodice Draškovića Trakošćanskih. Zagreb, 1887. str. 37. — M. o. o sajmovnom privilegiju n. pr. gradu Koprivnici u XVII. stoljeću isp. »Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XV. U Zagrebu 1913. str. 236. O sajmovima isp. još E. Laszowski, Tri sajamska privilegija XIV. vieka (I, 194); Dva sajamska privilegija XV. vieka za Varaždin (I, 275); Sajamski privilegij za Desinić, Sopot, Sela i Mali Tabor od g. 1590. (III, 267); Prilog za povijest sajмова u Hrvatskoj i Slavoniji (IV, 67); Sajamski privilegij za Moravče (V, 188); Mile Magdić, Tri sajamska privilegija za grad Senj (II, 109); svi ovi prinosi u »Vjesniku kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva«. Od sajмова su crpli dohotke vlastela i općine na osnovi svojih privilegia nundinalia. Iz poštovanja prema prazniku nedelji hrvatski je sabor 1611. i 1629. zabranio sajmove na taj dan, jedino se smjelo iza održana bogoslužja i nedeljom prodati jestvine.

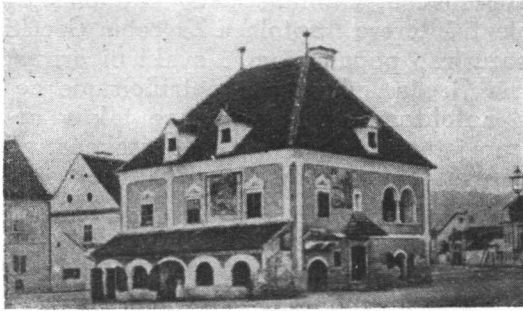
Kaptolska vijecnica u Zagrebu (snimljena s južne strane).

java novajlija. Valjalo je imati mnogo umještosti kojom se osobito privrednik probijao na pozitivnu površinu. Milpacherov savremenik i mušterija Ritter-Vitezović također se očajno tužio na neizmjeru »bogatu neotesanost« u Zagrebu koja ne voli vrlinu, ni cijenu, ni bilo jednu »tudu počast«; i jedno i drugo potonje svakom da je i svagdje otimano. Pravo na rad moralo se izvoštiti gdjekad i nejednakom borbom protiv dobro organizovanih t. zv. possidentes.

Samostalno Milpacherovo poslovanje datiraće vjerovatno od početka 1684., smrću Blaža Snedica (18. I. u Ljubljani)⁹³, ali prisne veze ipak su ostale s patronovim nasljednikom Johann Baptist Schneditzom i dalje. Nego sam prvotni odnos suštoga kapitalista prema Laden-Dieneru (komisionaru), kako uostalom i bezbroj adresa zove Milpachera, smrću Blaža Snedica očito se ugasio, jer je Milpacher i sam sada izigravao prvašnju ulogu svoga bivšega gospodara. Najstariji sačuvani zapis o Milpacherovoj kondiciji datira iz 1676. kada mu Johannes Wagner iz Graca adresira pismo ovom versijom: *Herrn Johannes Milpacher, Handlungs Correnten Laybach, bey Herrn Blasii Schnediz abzulegen.* U Ljubljani je m. o. poslovno općio i s izvjesnim Jo. Balt. Grosserom.

Urođeničke društvene klase u Hrvatskoj bile su tada prilično inertne za ekonomske transakcije većih dimenzija. Niko nije mislio da izlazi iz naslijeđenih, danih i podržavanih kolotečina. »Patrilo je« strancu trgovanje ili bar purgarima stranoga porijekla i poslije asimilovanima, a napokon je vanjska situacija stegnula međe kraljevstva, tipizirala zanimanja,

⁹³ Prema podacima Dr. iur. & phil. Jos. Žontara (iz Kranja) djed Blaža Snedica Jakob bio je 1581.—1583. »mestni sodnik« u Kranju, a otac Jurij isto »mestni sodnik« 1612. Blaževa braća Matija, Franc i Andrej živjela su u Kranju, dok se Blaž otselio u Ljubljanu gdje umro u 53. godini. Potomci ove familije žive danas u Austriji kao »Freiherren von Schneditz«, ergo kao baroni. — Već u XVII. stoljeću bila se »vremena promijenila« prema razdoblju, kada je Ruxnerov turnirski kodeks zabranjivao sudjelovanje u turniru onomu plemiću koji bi se bavio trgovinom, jer da nije »Standgemäss«, ili da potječe od predaka trgovaca. Poslije se potomci trgovaca prometahu u barone.

*Kaptolska vijećnica u Zagrebu
(snimljena s jugoistočne strane)**

pa su već i po staroj tradiciji od vremena Lombarda i Židova ulogu trgovačkog uljeza produžili Nijemci i »Grci« (Shismatici). I aristokratske ženidbe s tuđinkama i vojničke migracije stranaca navukle su, zatim, prilično novih privrednika upravo u doba Habsburgâ, a napose Leopolda I. To su bili oni koji su i pronosili idiom »majdački, kranjski, solarski i nemški«.⁹⁴

Kaptolsko tržište u Zagrebu bilo je trajni, stoljetni takmac grečkoj trgovini te ju je vremenom zatuklo, a zahvaljuje svoje bujanje u osnovi ipak pogibelji od turskih provala, počevši od kraja XV. stoljeća. Smještanje građana u samoj nastambi duhovne gospode (dakle ne toliko u nekad italijanskom, biskupskom podgrađu kao što je bila Vlaška vulica nego upravo na trgu, in area nostra capitulari) ide zapravo od onog važnog kaptolskog zaključka 18. VIII. 1477. »quod municio capituli sine populi inhabitacione nulla tenus custodiri et defendi possit...« (od Turaka naime, a potreba je i od domaćih nemirnjaka).⁹⁵ Bilo je dakako najrentabilnije nastanjivati većinom poslovan, privrednički svijet, koji će

⁹⁴ V. Jagić, *Nochmals Juraj Habelić und seine literarische Tätigkeit im XVII. Jahrhundert.* (»Archiv für slavische Philologie« Bd. 31. Berlin 1910. S. 53.) Autor je nesiguran, da li se to tiče rudara i dobavljača soli. Isp. ovdje i bilješku br. 142.

⁹⁵ I. Tkalčić, *Izprave XV. vieka iz »Crvene knjige« zagrebačkoga kaptola* (»Starine« XI. U Zagrebu 1879. str. 53.) Nego da Kaptol valjda ne bi izgledao u svojoj srži opet previše »svjetovan« bar što se tiče svećenstva i da se u jeku započelih reformacija u Katoličkoj Crkvi, ne bi davalo prilike ogovaranju, zabranjen je javnom ženskinju polazak tamošnjih krčmi u kanoničkim kućama, i to s prijatnom vrlo strogih kazni duhovnim licima. 8 VI. 1484. zaključeno je naime: »... quicumque dominorum habuit tabernam in domo sua, quod nequaquam permittat intrare mulieres suspectas et currentes ad vinum bibendum, neque ibidem noctantem, quicumque contra faciat sit privatus omnibus proventibus canonicalibus per integrum annum. Praebendarii vero et alii clerici ecclesie contra facientes ponantur ad turrim per triduum, ubi ieiunent in pane et aqua per eosdem tres dies...« (l. c. »Starine« XI, p. 62). — Napokon i ca. 1618. napominje pisac »Historiae Collegii Zagrabiensis« (Jesuitarum): »...Oppidani (Kaptolomci!) enim aut potius ipsi cathedralis ecclesiae sancti Stephani canonici freti opibus cives Zagrabienses pauperiores vario praetextu despiciatui habebant, quibus etiam ius fori et nundinarum adimere sunt conati, cuius rei gratia magna utrinque odia orta, magnae forenses controversiae, quae domestico non contentae foro ad sedem regiam Posonium translatae multis duraverunt annorum curricula«. (Isp. »Vjesnik Kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XV, Zagreb 1913., str. 162.)

* Isp. u »Narodnoj Starini« IV (1925.) str. 27, članak Gj. Szabó, *Zagrebačke građevine XVII. stoljeća.*

osim dužnosti obrambene na osvit novoga, kapitalističkog ekonomskog sistema Evrope i pekunijarno promicati interese Kaptola u Zagrebu. Grečki se varoš bio u to, međutim, već saturirao populacijom, i svaki bi prirast ondje značio siromašenje. Odatle na Greču ljubomorno petrificiranje ce-hovskog života (doduše hrvatskog autohtonog življa), dok se takav ce-hovski život na Kaptolu sistemizirao istom u polovini XVII. stoljeća, ali s tuđim prirastom. I zato se poradi prvašnje slobode trgovina većeg stila (razmjerno dašto prema opsegu ambijenta) i mogla razviti u Zagrebu je-dino na Kaptolu.

Konkurentska zavist izlivala se preventivnim mjerama i na Židove, koji u južnoslovenske krajeve u to vrijeme nijesu još mogli nadirati u velikom broju. Biće da se tu po koji prokriumčario pod vidom Talijana ili Nijemca. No u XIII. a možda i u prijašnja stoljeća Židovi su u Ljubljani uvelike trgovali i s Hrvatskom (Krabaten) pa su bili novcem moćni sve do XVI. stoljeća. 1513. Maksimilijan I. dao ih je prognati na molbu zavidnih Ljubljančana te im ni u doba sajmova nije bio dopušten pristup.

Putovanje je u ono vrijeme bilo veoma teško, a dobar dio trgovčeva poslovanja bio je tada upućen upravo na putničko kretanje, bilo da robu kupuje ili da je prodaje. Ako i nijesu više zadružno poslovali trgovci su morali udruženo putovati, uvijek dobro naoružani i sa naoružanim slugama i najamnicima, a i sami hrvatski gradovi čijim su određenim po-dručjem prolazili morali su davati pratnju (isp. pr. bilješku br. 24). Mnogo se pri tom namučio svako, ko nije imao znanaca, ili ko nije mogao u »fa-rof« (župni dvor) i u samostan, u koliko su se već nalazili usput, da ko-nači ili da tu se s konjem odmara. Većinom su ljudi putovali na konju, a rijeđe, jer je bilo skuplje, u kočijama, ali i one nijesu mogle u svakom pravcu poradi loših i negdje uopće neizgrađenih puteva, a i nesigurnih ili pak ruševnih mostova. Svrtišta su pak bila slaba i malobrojna. Ritter-Vitezović, koji je Hrvatsku prošao uzduž i popreko, primjećuje:

»V celom orsađu oštarije ne najdeš,
Stan i dobru volju, kamo goder zajdeš«.

Prije polaska na put, a i za vrijeme putovanja, plaćane su sv. mise, te su se putnici preporučivali i sv. Nikoli-Putniku u njegov zagovor za dobar svršetak uopće, kad već nije bilo udobnosti.

Kao i po ostaloj Evropi u prvim stoljećima novoga vijeka mrzovoljni svrtišтари su bili indiferentni prema putničkom komforu, nemarni za či-stoću lokala. Svi su se namjernici, uostalom, miješali u zajedničkim pro-storijama, te su uređaji onda savremenih karavan-seraja i mnogih »ha-nova« u susjednoj Turskoj bili kud i kamo na višem stupnju, podesni i za individualne prohtjeve i potrebe pojedinaca. Uz viteza, građanina, meštra, i trgovca u »oštariju« se zaklanjao m. o. i tipični tadašnji trajno vagantni svijet n. pr. Leyrer-Gesindel (s lutkama), ušljiv i stjeničav, ma-stan i neopran. U Srednjoj Evropi s te je strane međutim bio već dugo poznat njezin cijeli Jugoistok. »Pollen vnd Vngeren würd diss Jar gross Krieg führen mit dem Vngeziffer ironično je proricala m. o. i Fischartova »Aller Praktik Grossmutter« (1572.). Gončini (furmani i tovarnici) trgo-vačkih karavana i rečeni probisvijet bili su tako reći mjerodavni za ton zabavna razgovora u tim »oštarijama«. Nuz domaći žargon upadali su i tuđi, susjedni idiomi. Tiši i otmjeniji putnici imali su ovdje prilike da zagledaju i na tzv. dno života po kojem su vršljali, kako savremeni nje-

mački publicisti kažu, Huren und Buben (kurve i huncuti) a sa devizama: Fressen, Saufen, Spielen, Raufen, Schlagen. (Versofener Hurenbalck! Galgenvogel, Hurenhengst, Blutherr, der nur Ruten, Maulschellen und Prügel suppe verdient. Petschier- und Ringschneider — a u stvari patvarač novca —, Haefelmacher, Beutelschneider, der das Geld aus dem Beutel voppet!) Takvi su apostrofi odgovarali onim hrvatskim poklicima zbog kojih se u varošima rizikovalo osuđeničko stovanje uz sramotni stup (Stari pes! Kurvin sin! Rufijan! Petlarski štukel!). A uostalom i vaganti su kao i sesilniji muzikanti još od starina svrstavani ka ambijentu prostitucije, »viri meretricum et layhari« s instrumentom zvanim »lira tedesca« (Bettelreier t. j. stari tzv. organistrum).⁹⁶ Inače toliko poštovani celovski meštri miješajući se tu po nevolji konačišta s različnim spadalima, maroderima, kockarima, bludnicama i vucibatinama iz bijela svijeta proširivali su svoj uski horizont tjeskobnim saznavanjima najmračnijih, najradije vještichkih kuriozitetata. No jašeći dalje ili ploveći na splavi opet sa sebi ravnima, u intimnijim razgovorima slušali su i renomiranja o boljem policijskom redu izvjesnih varoši u kojima su se klevetnici morali uz molbu za oprostjenje sami udarati o svoj »gubec«, o pekarima-varalicama, koje je vlast dala exempli causa po nekoliko puta zagnjurivati u vodu da ih po tom postavi na trgu uza sramotni stup i o vrat objesi primjerak kruha

⁹⁶ U Hrvatsku su oduvijek dolazili tokom historije različni strani artisti. Slučaj Matije citariste iz g. 1441. kazuje da mu je i supruga bila doista »lahka roba« (quidam concubinatores ipsius uxoris predicti Mathye citariste circa eandem uxorem ipsius Mathye citariste sub porta domus ipsius et alii per fenestram eiusdem domus ipsius circa ipsam subintraverunt...). Tkalčić, Monumenta lib. reg. civitatis Zagrabiae VI. (1900.) p. 347. — Sa svratištarstvom ni u Njemačkoj nije bilo ništa bolje. 1610. tuži se Hipolyt Guarinonius na münchenske gostionice. Zrak je — veli — kužan u spavaonicama »nit allein von nechst verschieener Nacht die vollen Kachlen so man darinnen läst... Zum andern so komm ich selten in ein Kammer, darinnen nicht das Gemäwer und die Wand neben den Bettstätten mit groszpatzetem Rotzschlegel und Speychel gezeichnet« (isp. Die Grewel der Verwüstung menschlichen Geschlechts... Ingolstadt 1610. III. c. 23. p. 511.). — Ritter-Vitezović ima iz g. 1676. reminiscenciju iz iskustva s tadašnjim gostionicama, opisujući svoj slučaj, kad je u prosincu stigao s putnicima u Radeče. Jedinu on je dobio zaseban krevet, a to valjada, jer je gostioničar bio otsutan, dok su ostali putnici legli u jedan krevet s gostioničarkom: »Quidam (absente domus patrono) postmodo in uno Advena cum domina concubuerat; Fors ideo, quia frigus erat, pluribus idem Sufficeret lectus, vel socialis erat« (isp. V. Klaić, Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652.—1713.). U Zagrebu, 1914. str. 26.) — Joh. Dan. Herrnschmid u traktatu »Der fromme Wirth und Christlicher Gasthof« (Franckfurt 1713.) kaže, kako gost mora paziti »dass er nit ein lecken oder groben russ, das ist so viel als etwan gute feste Räden, Geschwör, Schlies, Kolben, Frantzosen und dgl. Feß-Teuflen, wider welche kein Segen, rauchen noch sprengen hilfft. bekomme. Ursach dessen die Grosse Nachlässigkeit der Gastgeber oder Tavernern, welche die Laugen und Seyffen wie auch die Leilacher ersparen und ein par ir vielen unterschiedlich beschaffen, gesondten und kranken, krummen und geraden, biss sie gar erschwartzten, unterziehen lassen, meynen, es sey zu viel, wann man jedem Gast insonderheit ein frisch par Leilacher unterlegen solle, da es doch nit zu viel ist, wann der fromme Gast für eine schlimme Mahlzeit oder zum andern und dritten mal von erwärmte und fingegetzten Speisen für sein Person allein einen halben Gulden, haben Thaler, 45 biss in 54 Kreutzer und an vielen Orten noch darüber bezahlen muss. Und wann es je bissweilen glücket, dass der Gast ohne der vorbenannten Geschankungen eine davon kompt, so entgeheth er doch der guten, frischen, lebendigen Müntz nit, es sey der weissen oder der Schwarzen (úši i buhe!), die theils von den frembden dahin gebracht und Zigel halber dahinden lassen, theils aus allerley bissher ernannten Unreinigkeiten in den Schlafkammern ausgebrüet werden«.

Transport robe u Kranjskoj krajem XVII. stoljeća. Iz Valvasorova djela »Die Ehre des Herzogthums Crain, 1689.« (O Valvasorovoj zbirci isp. članak dr. Hranilovića u »Prosvjeti« IX. Zagreb 1901. str. 31. i dr. Fr. Stelèta, Valvasorjev krog in njegovo grafično delo; Valvasorjeva Ljubljana (u »Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo« IX, Ljubljana, 1928.).

krive vage. No bilo je preporučavanja i o drugovima kramarima, koji poradi krive vage nijesu stradavali, o tršcu, nadalje, koji je kvasio svilu da bude teže, te o svakojakom krijomčarenju. Takva djela nijesu, doduše, išla na spas duše, ali su bila od pamtivijeka u vezi s tihom predajom o okretnom poslovanju. Konkurencija i gramzivost za dobitkom formirala je neslavni socijalni tip kramara. U XVI. stoljeću mudruje jedna uzrečica da je teško naći trgovce »Krämer die mit liegen (lügen!), Wächsler (Wechsler, mjenjače) die nit betriegen« a »Traw Schaw Wem« natpis je opet jednom balkrorezu iz razdoblja XXX godišnjega rata s ovom pjesmicom:

Wer einem Wolff trawt auf der Heyd,
Einem Juden bey seinem Eyd,
Einem Krämer bey seim Gewissn,
Der wirdt von allen dreyen gebissn.

To je slično kao u starom Dubrovniku s nazivom za kramara »parlabuč«, što je značilo u prenesenom smislu i »varalica« (farabutto; u Cavtatu farlabuč).

Kada udare velike kiše, onda se ne putuje, toliko su putevi bili hrdavi. Naročito je loš put bio na pruzi od Zagreba prema Susedgradu i dalje do austrijskih zemalja. Valjada su intervenirali nezadovoljni strani trgovci n. pr. m. o. i g. 1592. kad je Erzherzog Ernst (marchio s. romani imperii) ukorio gričku općinu, da je obećala popravljati put pomoću svojih težaka, pa nikako nije iskupljivala obećanje. Habsburgovci su, uostalom, morali biti nezadovoljni s hrvatskim i »orszachkim« (državnim) cestama, jer su one bile među inim također zaprelke, kad je trebalo brže kretanje vojnih jedinica, koje su išle »šturmati« tude zemlje ili opet u sam Turcicum. A povrh svega pomaljale su se već sada u leopoldinsko doba

Prevoz robe preko rijeke. Iz Valvasorova djela *Die Ehre des Herzogthums Crain*, 1689.

habsburške i merkantilističke i ekonomsko-ekspanzivne tendencije kojima je samo smetala inertna autonomija hrvatskih vlastelina i neekspeditivno rješavanje hrvatskoga staleškoga »spravišća« in raparatione viarum & pontium. 12. IV. 1691. piše Hrvoj Janoš iz Jaske Milpacheru: »Bilszam nakanil szada k szaimu u Zagreb dojtí ali zaradi zlih putev y velikih uod szamsze u Varasdinu sadersal«. M. o. i 1694. dolazi ponovo do veće tužbe na put i mostove oko Suseda. Zemaljska gospoda se za to nijesu brinula. Istina, nije mnogo bolje bilo ni po ostalom svijetu sve do kraja XVII. stoljeća, dok tehnika sve modernijih ratova i organizam činovničke države nijesu primorali na napredak. U početku novoga vijeka bilo je tako reći zaboravljeno posipanje cesta kamenom i šljunkom i staro nabijanje.⁹⁷ Interes stanovništva još nije išao dalje nego od tornja do tornja, kampa-nilizam najgore vrste, a tjesnogrudnim »vekivečnim gosponima« na do-minijima bilo je stalo samo do što veće maltarime zbog prelaza njihovim »suverenim« zemljištima. A i seljaci su češće voljeli prekapati drumove da bi smetali trgovcima koji su išli na sajam (discrimina viarum). Smetali su dakako i razbojnici (praedones & vagabundi). Nerijetko se iz trgovačke karavane razlijegao tipičan zov »pomagaj«, ali tu se nije radilo jedino o slučajevima »vogelfrei« profesionalaca već i o okolišnim seljacima, spremnima na manje i na veće tatbine kao i na zasjede (busije). I Hablediću bile su poznate te jezovite prilike u tadašnjem saobraćaju, kada se robilo putnike. On zato vrlo plastično ističe rezonovanje grješnika, koji renomiraju: »Onoga sem k r a m a r a na nekulikeh d u k a t e h vkanil; onoga sem K r a n j c a ali N e m c a ali L a t i n a na zemlju hitil i p e n e z e ktere sem pri njem našel, vse do novca (t. j. krajcera) vzel. K r a n j c a na putu skućećega ostavivši...« Nije to, dakle, bilo nimalo bezazleno doba za trgovanje, kad je svijet bio primoran da permanentno ide naoružan

⁹⁷ Dr. Alfred Birk, *Die Strasse. Ihre verkehrs- und bautechnische Entwicklung im Rahmen der Menschheitsgeschichte*. Karlsbad-Drahovitz 1934.

od čega će ga, poslije, činovnička država vrlo teško odučiti. Na putnike-trgovce voljeli su napadati naposljetku i dokoni njemački vojnici iz svojih zimskih konačišta u tadašnjoj Hrvatskoj. Nijesu se, dakle, zadovoljavali zimujući (hybernantes), što bi nerijetko lemali svoje domaćine, ugostitelje (baculo verberarunt), ranjavali ih u sukobu mačem i nožem i što bi im po slučaju i zube istepili, čuškali žene i djecu, a grabili vino, kokoši, purane, pa i konje. Naročito je ca. 1685. lamentirala »misera plebs« (bijedni puk) u varaždinskoj županiji kojom su išle i glavne trgovačke prometne pruže.

I pošasti kuge smetale su urednom trgovanju, a kuga se javljala u XVI. i XVII. stoljeću u više navrata, n. pr. 1511. pa 1598—1600., 1648.⁹⁸ te zatim 1681./1682. kad je doprla sve do Beča a bjegunci se iz Hrvatske zaklanjali u lazarete u Kranjskoj.⁹⁹ I napokon, nije čudo, kuga se javila i 1690/1691.

Ni osigurane poštanske veze nije tada bilo u prometu sa Zagrebom. Kako život nije bio mehanizovan, osim na Krajini, svijet se zadovoljavao trgovačkim »prilikama«. To je ona u Srednjoj Evropi poznata »Fuhrmanns-post« te se s tim u vezi napominje krajem 1695. upravo »Jacobus mercator (dakle trgovac) postarum magister Zagrabiæ«, ikada Paul Ritter 20. XII. iz Ljubljane zaklinje Hrvate u listu biskupu S. Seliščeviću, da čuvaju i brane od Štajeraca bansku krajinu, koju će inače izgubiti, kao što im je već izmakla Lika i Krbava.¹⁰⁰ S Krajinom je, međutim, već davno bila uređena uredna državna pošta iz Ljubljane i Graza, dok je u banskome »Provincijalu« zadovoljavala nuz pomenute trgovačke »furmane« spedicije institucija »slobodnjaka«, tekliča i glasonoša ad hoc, a većini je svaka »prilika« bila zgodna veza da prometne svoje poštanske potrebe. Pravi »Post-Tag još će dugo biti pium desiderium Zagrepčana. No konvencionalne su pruže postojale: u Štajersku preko Brešca, u Kranjsku iz Hrvatske i usput na Metliku i Novo Mesto pa u Ljublanu, a trgovci su išli i ostalim tradicionalnim putevima, gdje god je nešto bilo za zaradu. Johann Leonhard Milbacher morao je također, istim utrenicima, napunjeti i oterećivati svoje zagrebačko trgovačko skladište.

No i u Ljubljani je bilo jedno skladište robe, koje mu je podržavalo kredit. Tako je ostalo još od vremena pokojnog Blaža Šnedica, grosista, čiju je zagrebačku filijalu bio preuzeo J. Leonhardt Milpacher i produžio poslovne veze sa Schneditzovim sinom, boraveći često u samoj Ljubljani i ne napuštajući zbog Zagreba tamošnje svoje prisne veze. Još 16. XI. 1693.

⁹⁸ J. Barlé, Nekoliko podataka o kugi. Zagreb 1912. str. 3.

⁹⁹ V. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660. do l. 1718. (»Izvestja Muzejskega Društva za Kranjsko« XI. Ljubljana 1901.)

¹⁰⁰ »... Charta autem et copiosior sane et meliori pretio Zagrabiæ quam hic reperitur. Haec enim, in qua nunc scribo, tribus fl. et dimidio et nupera quatuor integris venditur, praestantior leviori pretio exponit Jacobus mercator postarum magister Zagrabiæ. (Isp. R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine, III. U Zagrebu 1889. str. 24.), Isp. i bilješku br. 82. u ovoj studiji. — Istom u četvrtom deceniju XVIII. stoljeća u »Statusu Familiae Patrich« na karti obiteljskih posjeda vidi se zabilježeno šire uređenje poštanskoga prometa. Pošta je tada išla; Karlstadt Jastrabitz (Jaska); tu se granala na Rakitje, Szuszed, Verbina, Sztubicha, pa na Ptuj; druga pak nova grana išla je iz Jastrebarskoga (Jaske) već u Zagreb, Belovar, 3 Kralja i u Varaždin. Iz Varaždina je išao nastavak u Štajersku i odvojak opet u Ludbreg i Koprivnicu.

Trg pred isusovačkom crkvom u Ljubljani sa zavjetnim kipom zemlje Kranjske Bezgrješnom začecu B. D. Marije 1682. (Karakteristične tada savremene nošnje austro-njemačkog tipa.)

naslovljuje ga »Herzbruder« Joseph Mülpacher iz Luttenberga kao ljubljanskog trgovca, raspitujući se, hoće li biti neke tužbe.

Promet se robe obavljao i Savom izravno, a karavanski, izmjenično kopnenim putem i rijekom. Roba koja je dolazila u Zagreb Savom išla je na osobitim čamcima izdubenim iz jednoga samo duba s plitkim dnom ali širokim. Takva je lađa mogla, već prema veličini, ponijeti i toware od 30 centi. Ta je roba bila većinom proveniencije iz Trsta, a i Rijeke, koja je prolazila ljubljanski dobavljački i posrednički filter. Druga vrsta riječnog prometala bile su splavi.¹⁰¹ Promet čamaca uz Savu bio je dašto teži,

¹⁰¹ Iz godine 1726. postoji tarifa u Zagrebu »za foringu od Szave naimre od brodov blisneh dreva i deszak kraynszkih, ali drugoga dreva po četiri grosse za vszaku foringu y meczely vina, dum non erit penuria eiusdem. Kao kazna bila je predvidjena za seljake »nolentes huic se accomodari dispositioni sub poena baculorum bonorum, cives vero et alij hospites sub poena 6 fl. hung.« Teško je reći kako je bilo 3—4 decenija prije toga. Samo za g. 1695. zna se da je 100 komada »daščice krajcernice« prodano za 1 for. 2 40 den. (novčića). Isp. J. Barlè, Odredba gradskoga poglavarstva u

mjestimice morali su ih ili životinje »čolnarji« sami vući a robu prenositi na uskim stazama osobito pokraj slapova. Valvasor kaže da je ta rabota bila teža nego galijotima na mletačkim lađama.¹⁰² Iz Hrvatske je ipak i tim putem eksportovano žito¹⁰³, vino, krzna i med, a i stolka. Žito iz Hrvatske konkuriralo je i štajerskom žitu, jer je bilo bolje kvalitete i jeftinije.

Tovari što ih je M. prosječno primao od Joh. Bapt. Schneditza iz Ljubljane išli su najviše na konjima, manje na kolima ili splavima Savom. Roba je većinom bila umatana u balle, koje su bile plombirane, boletta je također uračunavana. Balle, barila, škrinje i uopće pojedine pošiljke nosile su Milpacherove inicijale L. M. Uz pošiljke su išle popratne fakture uz ovakovo specificiranje:

n. pr. 20. VI. 1693. iz Ljubljane od Schneditza

1 Stueck schw. Khoppen Tuech
1 " d. Kheren Tuech
8 Grazer Ellen br. Seiden Flor
4 Paar schw. Frauen Handschu
2 " " " Strümpf
&c. &c.

ili 8. VII. 1693.

9 »klobuka« sladora
4 »risa« (Riesz) papira
1 kutija bijeloga konca
4 sveznja (bundt) crnih kopči (Häfftl)
6 sveznjeva žutih kopči
1600 mjedenih čavala
24½ funte bijelih svijeća
&c. &c.

ili 17 V. 1694.

1 trügl 164 Pfundt kherzen
1 lagl öll 199 funta
6 funta kapper à xr. 20
14¾ Ellen schwarz khleplte Spicz
&c. &c.

ili

28½ funti bibera
Trigl (Truche) a u njima oko 200 funti »Stockfisch« (bakalar)
ili:

Lägl darinnen
500 Pomorantschen
200 Zitronen
16⁷/₈ Pfunt Khuhl Zuhker
9 Dolh
11¼ Grazer Ellen blobe leinbanth
2 Pfunt Fischban
&c. &c.

Dobavljači robe muku su mučili dok im se naplatila, a trajno su tražili isplatu već prigodom primopredaje. Krama je išla na »tovare«. No kako su kramari u stvari sitničari, maloprodavaoci, nijesu ni ovi tovari sadrža-

Zagrebu od g. 1726. glede plaćanja nadnice i nekih drugih radnja. (»Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XV. U Zagrebu 1913. str. 155).

¹⁰² I. Vrhovec, Čolnarji in brodniki na Ljubljani in Savi. (Zabavna Knjižnica Matice Slovenske IX. Ljubljana 1895., str. 126.—127.)

¹⁰³ Na pr., m. o. i kukuruz zvan »turščica«! Isprva je kukuruz sijan samo u vrtovima, seljak je zazirao, jer je trebalo više raditi, okapati, a kmet je rabotom bio iscrpljen i nije mario za povećavanje težačtva. Kod nas se kukuruz počeo udomaćivati istom osamdesetih godina XVII. stoljeća.

M. Greischer, Ljubljana oko 1680. (iz Valvasorove zbirke prema publikaciji »Glasnika Muzejskega Društva za Slovenijo« IX.). Poštar.

vali mnogo jednolične robe. Većinom je to još od srednjega vijeka bila, nasušna, svagdanja roba kućnih i ličnih potreba, konvencionalno uzeto, pod jednim zbirnim imenom, te je država a ni transitni magistrati uporeko nijesu ni specificirali, već su je tridesetnice i malte kumulativno taksirale: koliko tovara ili kola »krame«. Svojevoljni nameti pobirača daća na zakonski propisane daće naravno da su poskupljivali robu. Tu je orijentalnom bakšišu korespondiralo »Trinkgeld«, konvencionalni dodaci za maltare i harmičare, a onda svuda i teška »mostovina« (Brückenpennig), koja je pobirana svagdje usput, od dobavljača u inozemstvu pa redom putem do samoga Zagreba. Kranjski i štajerski gradovi bili su u tom osobito invenciozni, a napose i za transitne trgovce u dalje inozemstvo. Ko je išao iz Hrvatske utrim trgovačkim prugama u Italiju, Trst i Veneciju, sjevernim putem, svagdje je tako zaustavljan i obratno.¹⁰⁴

Prohibicioni sistemi u prometu trgovačke robe nijesu, međutim, imali samo kranjski i štajerski gradovi, koji nijesu dopuštali slobodan transit. I u Hrvatskoj se n. pr. Varaždin, pa i ostali bar periferni zemaljski gradovi koristili svojim starovremenskim specijalitetom još iz doba banovanja Celjskih (made in Austria!) da obnavljaju liste privilegijumske, da naglašavaju pravice i purgersku slobodu, sve, što bi »belo delno vleklo i zvedočilo na hasen i pobolšicu varoša«. A to je 1658./59. n. pr. značilo obnovu »ztanovitoga Articulusa zlouenzkoga Orzaga« (t. j. kraljevine Slavonije) štono je još 12. i d. srpnja 1618. »uu Varassu Zagrebeckom u orzaskom z- Prauischu za gozpodinna Groffa, i Bana zlouenzkoga Orzaga Tersachky (t. j. Frankapana) Mikloussa« primljen i potvrđen. Radilo se pak o tomu, da »uszi, i uszakoiachki terschi illiti kramari, koteri chez Varas Varasdinzki, i polie, illitti ambitus kotara Varasdinzkoğa insproti Ptuiu u Nemzki Orszag, alli takaise na Wgorzki Orzak iduchiszu polegih iakozti dokonchania rechenoga Articulusa zlouenzkoga Orzaga, naiperuu uu Varassu Varasdinzkom ztauiti sze, i onde zuoiiu marhu prodainu uzakoiachku polositi, odpreti, i naprodaiu poztauiti dusniszu, i onde dokonchaisiu zuoie terstuo potlam, i ne predi...«¹⁰⁵ Ova prohibitivna mjera prekrasno pokazuje kako je tadašnji trgovac već u domovini presretan na putu eksporta isto onako, kao što je prešavši hrvatske državne mede smetan pri importu svoje robe na svakom koraku. U stvari, svaki je t. zv. slobodni grad arogirao sebi pravo prvokupa transitne robe i tako stavljao zapravo u pitanje svaku trgovačku dobavu u inozemstvo, u koliko je po srijedi već bio kakav eventualni ugovor, da se i ne raspravlja navadni »vectigal« koji je morao biti plaćan u gradovima za tobože »zloboden« (u stvari prisilni) Piacz illiti »Niderlogh«. Tržec prije nego se oglasio »Vagmeštru« u gradu nije smio robu »odpreti, prodauati, alli s nium otacicze oditi, pod Birsagh (globu) duanaizt dukat prez niedne milostie na Varas plachania.«¹⁰⁶ I tim transitnim daćama sva je dakle roba očevidno morala i mnogo poskupljivati.

¹⁰⁴ I. Vrhovec, Iz domaće zgodovine II. Odklejštoje ljubljanski mostovi. »Ljubljanski Zvon« XV. Ljubljana 1895. str. 295. — Poput zagrebačkog »pisanog mosta« ima Ljubljana »pisana vrata« t. j. šarena t. j. karlovačka vrata kroz koja su izjurivali pošтари u Hrvatsku Krajinu.

¹⁰⁵ Julije Janković, Dva cjenika za trg slob. i kralj. grada Varaždina. »Starine« XXVI. U Zagrebu 1893. str. 4.—5.

¹⁰⁶ Ibid. p. 8. — Slična osiguranja datiraju još daleko iz srednjega vijeka širom

Za import u Hrvatsku m. o. je važno i to što su inozemni trgovci mogli o sajmovima kupovati od seljaka usput u Kranjskoj i Štajerskoj (uz veliki zazor domaćih gradskih trgovaca) sukno (Oberkrainer Flanell, Loden), iz okolice Kranja čebeta (Kotzen), platna (n. pr. belokranjsko) i sita (1686. Siebmacher-i Georg i Martin Keber iz Kranjske produciraju sita s dnom od konjske strune). Sa sjevera su importovane u Hrvatsku i konjske uzde, samokresi, puške, kose i srpovi, ali za kućnu industriju u sjevernim susjednim pokrajinama zna se da je n. pr. »Spitzenklöppelei« rađena »nach dem so genannten croatischen Muster«. ¹⁰⁷ Promećurni prednjealpinski ambijent ispoljio je u tim decenijama bliskog ratovanja i profesiju »Fatschenmacher«-a. ¹⁰⁸ Svakako stoji da je ljubljanska kramarska sredina imala u posljednjim decenijama XVII. stoljeća tijesan poslovni saobraćaj i da je svojom strukturom od vjeka uticala na slične prilike u Zagrebu.

U Ljubljani su mali kramari (gemeine Krämer) i prodavači voća imali štacune (Laden) s boltama (trijemovima) sprijeda pokraj jednog od dvaju mostova; tu je danju bila izložena roba, a noću se pod te svodove sklanjala gradska straža. Značajno je da se povrh tih dućana nalazile gradske tamnice za proste zločince na najprometnijem mjestu dotično ulici. U gradu se nalazile, nadalje, još m. o. i Waag-Haus, Korn-Haus (Brod-Kammer) pa Salz-Haus (u vezi s privilegijem). Sve je to moglo uticati i na formiranje u Zagrebu, vremenom dakako.

Priliv Kranjaca i Štajeraca u Hrvatsku od početka turskih ratova uopće pa dalje bio je vrlo osjetljiv. Art. 13. hrvatskog sabora 3. VII. 1682. izričito zaključuje: »Dabitur Saluus Passus mercatoribus Provinciae Carniolae necessarius«. Tragom vojski još su i više nadirali kramari i ostali negocijanti nego u srednjemu vijeku, a i dosta prezimena kazuje već kranjsku provenijenciju (Kranjec, Kranjčić i dr.). Svaka trgovačka konjunktura uvođila ih je i u poprečno evropsku ulogu Židova, dorašlih situacijama, te se upravo n. pr. u godinama koje obrađuje ova studija napominje, kako je m. o. aprila 1689. i ljubljanski trgovac Baltazar Blaznik otišao lađom punom robe iz Kašlja do Beograda i ondje je prodao. ¹⁰⁹

Svakojakih je modaliteta bilo u načinu poslovanja tadašnjega trgovca, domišljao se koje čemu, osobito kad mu nijesu bili nazočni uvijek velevažni faktori Kapital i Kredit. Gdje kad je i raspoloživa roba morala da stoji kao zalog na zajam, koji je upotrebljavan za proširenje posla, u isto vrijeme dok je sam trgovac kao blagorodan vjerovnik morao da čeka patrijarhalne termine otplate na širom razbacanu vjeresiju.

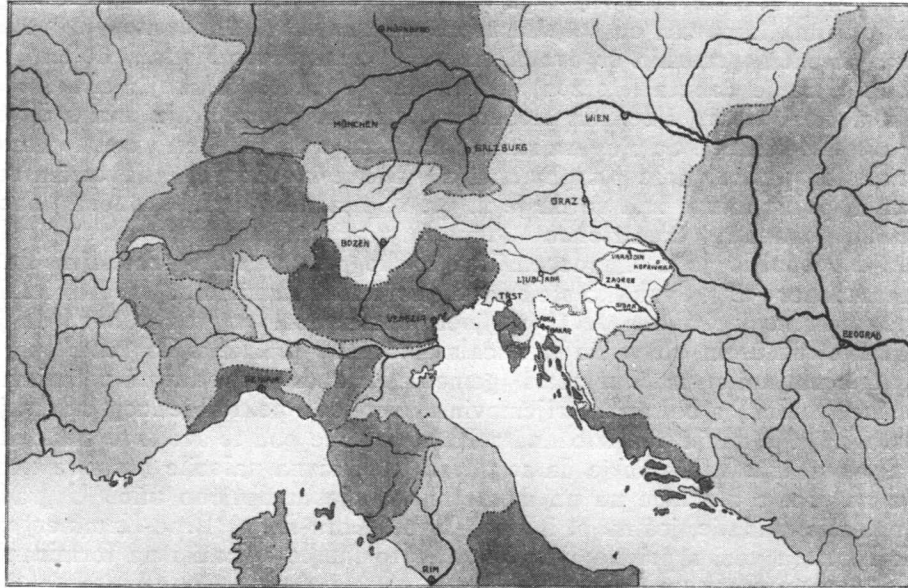
Za Milpachera nije važila starodrevna iz venecijanskog područja i na bližnje strane prenešena »collegantia-commenda-entega-rogadia« ad hoc povremenih trgovačkih udruženja, koja su postojala i u dr. doba, ali bila

Europe (Isp. n. pr. Bolognu u Italiji; A. Gaudenzi, Statuti delle Società del popolo di Bologna. Vol. II. Società delle arti. Fonti per la storia d' Italia nro. 4. Roma, 1896. p. 132.). Uostalom tako je bilo i u starom Dubrovniku n. pr. XVI. stoljeća i dalje. 17. § statuta korporacije kožuhara kaže: »Bosnaci i Garzi i ostali, koi pronose robu iz Puglie, da imaju ovdje ustaviti potach, i conciatu ovdje u Kolorigni sa potrebu od grada«. (Isp. Dr. K. k. Vojnović, Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka. II, p. 130. Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium VII, 2. Zagrabiae 1900.)

¹⁰⁷ W. Exner, Die Hausindustrie Oesterreichs. Wien, 1890. p. 31.

¹⁰⁸ Ibidem p. 30.

¹⁰⁹ V. Stesk a, Dolničarjeva ljubljanska kronika ... (Izvestja« XI. s. 71.)

Prostorno rasezanje Milbacherovih trgovačkih veza.

ograničena na vašarske trgovce i naročito inače trgovce blagom (stokom) i robom »ad damnum et periculum« onih koji participiraju. On je međutim više manje bio individualista, koji se probijao na vlastiti risiko.

Iz obilno zaostalog Milbacherova narudžbeničkog materijala, i ako mu same trgovačke knjige nijesu sačuvane, nego samo mnogobrojni svežnjevi narudžbenica, u ovoj studiji nije bilo moguće poradi ograničena prostora monografije obraditi i njegovu kranjsko-štajersku trgovinu pa detaljne veze s inozemstvom. No i domaći je krug poslovanja još uvijek teško rekonstruirati. Podaci se, naime, zasnivaju samo na onom što je pismeno zaostalo, a sav lični promet u štacunu i na sajmovima otpada sam po sebi, jer nije ostao notiran. Ali, uza sve to, još uvijek izlazi prilično plastična kulturnohistorijska slika ambijenta uglednoga kaptolomskog Herr kramara u Zagrebu i njegova razgranatog poslovanja s vlastelinskim i župničkim ladanjem tada još male Hrvatske, kojoj su upravo onda u podrug decenija Milpacherove djelatnosti u Zagrebu širene međe pomoću vlastitog i carevačkog oružja.

Bilo je, dakle, razdoblje podesno za veliko obogaćenje trgovinom, da je u jednu ruku bilo raspoloživa kapitala. Pa i ako ga Milpacher nije imao u velikoj mjeri, iz njegovih dalekih i izravnih veza s inozemstvom razabira se obilje kredita, vjerovatno na osnovi povjerenja u ljubljansko zaletde i u solidno poslovanje, ali se on, međutim, nije mogao u pravoj mjeri oduživati svojim obvezama, jer je svijet njegovih mušterija bio i skromne platežne mogućnosti i jer je sam trgovac gubio u ono vrijeme rata sve većom skupoćom, na valutarnim diferencijama i na zločestoci novca uopće kao i na kamatama za poček što su ga nevoljko trpjeli njegovi inozemni

dobavljači. No Johann Leonhardt Milbacher pridržavao se one prokušane devize svojih konnacionala za negocijante:

Zum Leben frisch und froh,
Zum Sterben auch nicht faul.

Stremio je u krilo Fortuni, svijestan u svom trgovačkom egotizmu i svoje dokumentovane umješnosti snalaženja i prometanja; u naučnoj svojoj i poslije u pomoćničkoj praksi u Veneciji mogao je na mnogim primjerima iskusiti opravdanost drevne sentencije: *Non ex quovis ligno fit Mercurius*. A on se u tuđoj, hrvatskoj sredini osjećao i bio sposobniji od domaćih kramara, imao je dalje veze, pokušao je izravno dobavljati iz dalekoga inozemstva. Kao stranac, Nijemac, imponovao je agilnošću. Sama konjunktura nukala ga je da sve šire zahvata. Od *Handlungs-Corrent-a*, ili vulgarnije *Laden-Dienera*, prometnuo se ubrzo do gospodina trgovca, koji je počeo, šta više, da i *Regnum Croatiae in militaribus* ispomaže finansijski i da bude pomoćnik državnoga pagadura. Samo letimičan pogled na priloženu kartu »Prostorno rasezanje Milbaherovih trgovačkih veza« ukazuje na kuražnu poduzetnost kaptolskoga kramara u Zagrebu, koji je za nj bio samo »Agramb«, Austrija, Njemačka i Italija bile su domene s kojima je smiono poslovno općio, a neminovno mu je i Turska ulazila u račune, ako ničim a to diktiranjem cijena za izvjesne sirovine i prerađevine, koje su odande kolale na hrvatskim tržištima. No njega je uglavnom kao i njegove kupce najviše zanimao evropski centar i Jugozapad, austrijska i talijanska eksportna sredina.

Milbacher je uvelike radio s Bolognom i Venecijom.¹¹⁰ Iz tih je mjesta redovno dobivao i štampane ceduljice o tečaju novca. Uopće su vezu s Italijom činili talijanski doseljenici u habsburškim zemljama, i ako su kao trgovci upravo u XVII. stoljeću ipak najviše bili favorizovani Nijemci (u srednjem vijeku više obrtnički aktivni). No pošto se iz mnogog habsburškog Vorlanda u novom vijeku sve to više u Italiju izvozila stoka i prirodine, Talijani su također uspjeli da steknu mnoge baze. Prije svega je i u Ljubljani (Lubiana!) bilo prilično Talijana n. pr. *Signor Johann Bapt. Alberti*,¹¹¹ poslovan prijatelj Milbacherov, koji mu je iz tamošnjega skladišta isporučivao *Copentuch*, pa n. pr. pošiljku »4 *Barilli Vini*«, pa u Beč slao u Milbacherovo ime za pokriće n. pr. 2 *Lagl Moscato*, 4 *Lagl Refosco*; prosječna dobava iznosila je i po 80 Rh. (t. j. forinti), a posredovao M. za Beč (*Volandt*) i Salzburg (*Kaufmann*). U Trstu je, dalje, n. pr. 1693. bio Milbacherov transportni posrednik *Bischiach Giovanni*, ca. 1693. koji se brinuo za barke, fakine i bolette. Italijanski eksporter slali su izvjesnu robu do njega, pa u Ljubljani, te bi onda istom išla dalje u Zagreb. Milbacher je i u gradu Udine imao poslovnih prijatelja. U Veneciji je glavni dobavljač bio *Signor Antonio Motti*, koji je slao m. o. damask (n. pr. *damasco nero*), pa zatim velike količine u Hrvatskoj mnogo traženog sukna »padovana« (*panni Padovani*), te uz ostalo i omiljelo »*panno scarlatto*«. Drugi je dobavljač bio *Pietro Pauluzzi*. Svi Milbachera znaju kao prvotno ljubljanskog trgovca kojemu je novčarske transakcije vršio *Lorenz Wolant*

¹¹⁰ Radeći tako, po običaju vremena, bio je iskorišćavan i u već spomenute poštarske svrhe, dobivao je, naime, poruke za Nikolu Gotala, rektora Ugarsko-Hrvatskog Kolegija (Zondinovo) u Bologni (*Collegio Ungarico*), pa za Ivana Škvarića, i opet kura-tora Hrvatskog Kolegija u Beču.

¹¹¹ O porodici *Alberti* isp. *K o b l a r*, Ljubljanci 17. st. (»Izvestja Muzejskega Društva za Kranjsko«, X. Ljubljana 1900. str. 180.)

iz Beča. Preračunavao bi se kurs novca, dukati su vagani, mijenjač bi zaradio, dao »auiso« na ispravan »credito« i roba bi onda mogla ići »liberamente«. Wolant bi za Schneditza odnosno Milbachera Talijanima garantovao isplatu, kod njega su oni imali tekući račun a trebalo je za nj namicati pokriće u gotovu, a to je baš u godinama Milbacherove djelatnosti zbog carevačkih ratova išlo vrlo teško. (I Juraj Plemić, protonotar imao je kod Wolandta otvoren račun.) A Schneditz iz Ljubljane posredovao je Milbacheru u Zagreb dopremu talijanske robe (n. pr. 4. XII. 1694. 13 lakata brokata sa zlatnim cvijećem Fl. 22, pa još 6¼ brokata sa zlatnim vezom!). Devedesetih godina XVII. stoljeća nalazili su se u Veneciji i izvjesni Bošnjaci, koji su važili kao trgovački posrednici i imali preporučna pisma; Matteo Bossinese, te Stefano di Pietro ouero Petrouich Bossinese (1695.) koji je prenosio spedicije. I bosanskim je franjevcima posredovao pošiljke novca u Italiju kao i u Beč. Kao i samom Milbacheru u tadašnjoj korespondenciji vrve podaci o »debito« i »avanzo«, ide »Ordre« a dolazi »Notta« (faktura); nadovezuju se »remesse«. Signor Motti uvijek je dobro prolazio (von diesem Amico... mnogo je reminiscencija iz Beča o njemu... bey dem cambio grossen auantaggio geniessete...). U Bologni je bio poslovni prijatelj Matteo Conti. Milbacher je često išao u Italiju i lično, bar do Venecije. O tom su kupci vodili računa. Dobavljajući nakit sam ga je sebi često objesio noseći ga putem; to je bio trgovački onovremeni usus i zbog dike i imponovanja »kneza kramara«. U poslovnoj korespondenciji Milbacheru strane firme iza opomenâ za platež čestitaju Novu Godinu i ostale praznike, žele duغو zdravlje i sl. Takva je bila konvencija.¹¹²

U samom Rimu radio je Milbacher sa tvrtkama Buonacorsi i Frati.¹¹³ S Italijom je 1694. imao ca. 2090 Rh. prometa u novcu i robi, a 1695. ca. 3.486 Rh. Onovremeni hrvatski politički faktori i pored habsburškog obričakajtsštaata, nešto i po utreniku Petra Zrinjskoğa prema Veneciji, nijesu nimalo zazirali od Italije. Poslovnih je veza bilo u izobilju davno i u srednjem vijeku. Suviše, notorni habsburgofil kao što je bio Paul Ritter-Vitezović imao je u tom smislu u antagonizmu prema alpinskim Nijemcima također svoj kompleks. On je n. pr. 1695. posve moderno predlagao biskupu Selišćeviću »da bi bilo najbolje, kad bi (Hrvati) od Republike u Genovi tražili zajam, kojim bi mogli one strane (pounske, koje je gradačka Komora posvojila iza reokupacije!) kupiti i za vremena domovini i našem pravu utjeloviti« u odbranu od Štajeraca, koji u Pounju grabe vlast i imanja, jer već ima precedens Austrije s Likom i Krbavom, koju nije po-

¹¹² 6. I. 1694. Vollandt iz Beča Milpacheru: »Ihre Termini sind längst verflossen, für den wohlgemeinten Neu Jahrs wunsch thue mich Herren bedanken, Gott wolle solchen auch an denselben erfüllen und wahrmachen, dessen Schuz vns saemptlich...« etc. etc.

¹¹³

† Szluga szam V. M. moi k: Lenart

Po zapovedi go: Bana nih Exlle, morem V M nasznaniu dati, dabimi obznachili, ieszteli V M, iz Rima dobili Cambialem Sedam (Schedam!). toie tho stozu go: Ban V M: bili uu Zagrebu dali, dabi bili poszlali stanovitomu Fratiu, ar on pise go: Banu da nistar ne iosche priel, a Zato V M: obznanetemi po ouom Csloueku koi V M: oui lizt donesze, imaté li negouu Sedu ali né drugo nistar nego oztaiem V M idem qui supra

Datum Viniczá

Die 24 Junij (1692.)

V M: rad zlusitj do groba moga

Laus Bedekovich.

(Izvana:) † Generoso Dno Leonardo Sznedecz (titulus cum pleno honore) Dno et Amico mihi Obseruandissimo).

vratila Hrvatskoj. I drugih je bilo Talijana s kojima je M. poslovaio, osim nabrojenih, a među njima se od 1688. ističe i Giacomo Coffani (pokojnoga Domenica C.).

Paralelno s Italijom tekla je Milbacherova korespondencija s njegovim zavičajem kranjsko-štajerskim. Veliku su partiju činili nekada glasoviti sajmovi u Št. Gracu na koje su išli i Milbacher i Schneditz i svi drugi kao i Lorenz Wolandt iz Beča, koji je donosio uzorke noviteta. U ono vrijeme trajao je put iz Zagreba u Beč poradi loših puteva i poštanskih kola te kalamiteta s konjima i oko 8 dana. No iz samog Št. Graca već je ca. 1660. bila uređena tzv. Ordinari-Post (2 teklića s pismima i s manjim paketima). To je bar za trgovačku korespondenciju bilo znamenito skraćenje i modernizovanje saobraćaja. Sam promet robe posredovali su građevnici »Landkutscher«-i a djelomice i pošta (to je već pomenuta »Fuhrmannspost«!) u Beč i u Ljubljani. U Beču im je kvartir bio u gostioni »Zum wilden Mann«. ¹¹⁴ Landkutscher je iz Graca u Beč bio naplaćivan sa 36—40 forinti, iz Linza u Salzburg 58—60, a iz Ljubljane u Grac 48—52 f. ¹¹⁵ To su svote koje su uzimane kao kalkil za poskupljivanje robe računajući po vozu, bez carine i malta i mostarine te napojnica službenicima. U Št. Grac išlo se iz Hrvatske preko Krapine.

Jedan dalji eksporter nalazio se i u Salzburgu, Johann Kaufmann, koji je s Milbacherom korespondirao izravno, ali robu dostavljao ipak posrednički preko Ljubljane uz uobičajene poslovne garancije. Kada kod toga veletršca naraste Milbacherov conto na 154 forinta već se dalje teško odlučivao na nove isporuke. I inače je bilo sporosti u poslovanju, jedno što se promet na tim tada velikim alpinskim rastojanjima teško odvijao, a drugo je i izvršenje specijalnih narudžbi (n. pr. veziva za bogoslužbeni pribor) iziskivalo dosta vremena. Međutim su i u 4 sedmice po labilnom tečaju zlata nastajale velike diferencije prema prvotnom predračunu. Ne samo turski rat nego i ratovanja Louisa XIV. i Leopolda I. izazvaše n. pr. 1692./1693. i u Francuskoj i u Švicarskoj pa i u Centralnoj Evropi neobičnu skupoću, koju se osjetilo ne samo u povišenim cijenama trgovačke robe uopće, nego i u živežu: zlobno dovitljivi pekari već su počeli u krušno brašno miješati mekinje i pepeo! Johann Kaufmann piše 15. VIII. 1693. Milbacheru m. o.: »...bey uezigen Zeiten aber da man am Gelt aller orthen viel verliehren mues...«, zaziva Božju milost (der Allmächtige vergelten wirth): riječ je o novom zajmu, no zbog narudžbe atlasa ne će opoziva, jer bi štetivao. Nijesu to uvijek bile velike količine robe (n. pr. 11. VII. 1693. Von weissen Atlas ist ein mehreres nit vorhanden, auch allhier in der ganzen Statt nit zu bekommen — to su posljedice rata!). Iz Salzburga su dobavljane m. o. i zlatne i srebrene žice za vez i gumbariju (n. pr. Zur prob po 1 funtu), a i »knjižice zlatnih listića (1 buch golt, možda i za zamatanje oraha). Kroz Salzburg je išla dalje na jug i različna galanterijska roba iz Augsburga i Nürnberga (»Nürnbergger Tand / geht durch alle Land«). A Nürnberg i Augsburg opet posredovali su za dobavu robe iz Holandije i Velike Britanije (n. pr. sukno »falendiš« vierovatno je koruptela od Holländisch!). Salzburški računi iskazuju međutim i poveće

¹¹⁴ Fr. Popelka, Die Frächter-Genossenschaft der Premstädter Bauern, »Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark« 26. Graz 1931. S. 240.

¹¹⁵ Dr. Franz Martin Mayer, Geschichte der Steiermark mit besonderer Rücksicht auf das Culturleben. Graz 1898. S. 358.

svote, jer se radilo o luksusnoj robi (n. pr. u srpnju 1693. Rh. 399 —, a 8. V. 1694. Rh. 213). Dobavljač je iz Salzburga slao kupcu Milbacheru dupla pisma (fakture) različnom poštom za slučaj da se jedno izgubi (to je bila knjigovodstvena praksa). Uvijek se napominje »der jungst abgesandte Bott« (»glasnik« koji je poslan posljednji). Neke manje teške pošiljke nosio je iz Salzburga na konju poštar (ordinarj pothe) u Ljubljani Schnedizu i u Št. Graz Paueru. I ovi paqyeti i balle imali su Milbacherove inicijale H L M (Hanns Leonhardt Milpacher), ali gdjekad u potrebi novca ne bi dospjeli dalje od Graza, jer tu ih je neko za zagrebačkog naručitelja morao iskupiti gotovim novcem, budući da Kaufmann iz Salzburga nije tako daleko, kao što je bila Hrvatska, puštao robu u vrijednosti n. pr. 403 fl. Promet se iz Salzburga odvijao preko Villacha, i direktno potom u Ljubljani (»durch den Villach Bothen, nacher Laybach«). Nekad je, prema slučaju, izvjestan Handlungs-Bedienter odnosio novac dobavljaču izravno lično, no veći se dio vršio pismeno obračunavanjem i polaganjem gotovine od mjesta do mjesta. Tim je trasakcijama za Milbachera rukovao najviše Vollandt iz Beča. Ali u obzir nijesu dolazili samo Italija, Salzburg i Graz, već je iz Salzburga bilo veza i sa Bozenom, koji je bio na njemačkoj trgovačkoj pruzi iz Italije i obratno. Kaufmann se naročito 1694. tužio na valutarne smetnje, na pretjerane »Costi«: Die Guldiner (sind) vor (für) 60 Xr. publicirt, ali im je u Salzburgu tečaj samo 50 i 45 Xr. Zu B o z e n¹¹⁶ aber mus man alles in Kay(serlichem) Gelt bezahlen. Zato traži nadopunu i izjednačenje, a onda će istom na posao, jer ne će da prima »schlechtes Geld«.

P t u j je bio glavno izvozničko mjesto za transitnu trgovinu stočnim blagom iz Hrvatske i iz Ugarske. I tu je bilo naseljenih pretrgljia Talijana (krajem XVII. stoljeća oko 20 firmi, m. o. i tri nosioca prezimena Moscon). Talijani su bili i zakupnici malte. U Ptuj u se trgovalo, osim govedima i konjima, još i svinjama, sušenom slaninom, medom, platnom, »rosalininom« za bojenje, željeznim čavlima itd. Tu se susretao import n. pr. padovana sa eksportom rečene robe, a gravitacija je išla, uglavnom, na Veneciju.

I u C e l j u je, konačno, Milbacher imao poslovnih prijatelja (Baron Gall i Antonio Rabatta), isto u Rainu kao i na brojnim gospoštijama na kojima se bilo kada usput ustavljaio zbog pomno vođenoga svoga »Herrschafts-Conto«, a »negocirao« je i s Mariborom. A kadgod je došlo do bilo kakvoga spora uvijek je važila u odsutnosti svjedoka pradávna ponuda prisege. Ni P o ž u n (Bratislava) nije izbjegao iz Milbacherove sfere, za nj fatalni i njemu prezaduženi V z o l i n, kao i baron Zigolin (Chiculinj!), bili su uzrok njegovih tamošnjih komercijalnih no više novčarskih transakcija. Da je izravno radio s T u r s k o m, nema doduše podataka, ali naredni cjenik ipak ilustruje tada savremeno stanje o kojemu je i Milbacher zavisio u svomu poslovanju te je svoje račune morao saobraziti cijenama tržišta, koje su postojale.¹¹⁷

Jednostavna blazina	Rh. fl. 5.—
Dvostruka	8.—
Bijele svite	4.—
Pokrivači veliki	2.40
mali	2.—

¹¹⁶ Za Bozen isp. G. B ü c k l i n g, Die Bozener Märkte bis zum Dreissigjährigen Kriege (1907.). O njemačkom pravu koje je važno u Nürnbergu, Bozenu, Leipzigu i dr. isp. J. J. H e y d i g e r, Eines gewissen Autoris Anleytung zu gründlichem Verstand des Wechsel-Rechts, Frankfurt 1676.

Čizme iz turskog karmasina, kordovana	2.—
Šarene košulje	13.—
Škrletno sukno, varaždinski ref	3.—
Granatno „	3.—

Nijesu, doduše, još eruirani podaci u koliko su i trgovci iz Hrvatske recipročno zalazili u Tursku u kojoj su također postojali tradicionalni sajmovi (panagjuri, vašari)¹¹⁸ n. pr. prije reokupacije u Osijeku te u Beogradu i kamo su dopirali i dubrovački trgovci. U doba Milbacherova poslovanja 1683. do 1691. (kad su carevci izvojevali bitku kod Slankamena) s Turskom je promet u jeku rata dakako jenjao, no iza toga pa sve do mira u Sremskim Karlovcima 1699. pograničnog je prometa ipak bilo, kako svjedoči i prednja skrižaljka, a i izvještaji carskih povjerenika grofova Turn i Sinzendorf 1696./1697., i ako je ratovanje bilo u tečaju. Ventiliran je, naime, problem novih paralelnih carskih tridesetnica nuz već postojeće ugarsko-hrvatske n. pr. u Jasenovcu, Brkiševini i Sisku.¹¹⁹ Pohlepni carevački birokratizam nije ovaj puta proračunano i misleno predvidio te je promet zastao.

A kakav je konačni rezultat dao Milpacherov poslovni saobraćaj sa inozemstvom iskazuje pregled njegove dugovine iza smrti g. 1700.:

Sequentia tenetur defunctus Leonardus Milpoher mercator incola Capituli Zagrabienensis uti ex duo libro pateret.

	Fr.	x
1. Joanni Baptistae de Alberti mercatori Labacensi	518	39
2. Dominico Kaffmon Salisburgensi	319	24

¹¹⁷ E. Laszowski, *Odredbe za Hrvatsku pogledom na odijevanje g. 1695.* (Jurtarnji List« Zagreb 26. V. 1922.)

¹¹⁸ Isp. bilješke 71.—73., pa Fermentžin, *Acta Bosnae* (Zagreb 1892.) p. 345. Tako o svojim misijama između 1612. i 1618. izvješćuje isusovac Kašić o Osijeku, naglašujući skrb Turaka za nesmetano kretanje trgovaca: »... Hac igitur die (2. V.) incipiunt dies mercatus, quem ipsi nominant Panaiur octo dierum spatio sine ullo gravamine. Verum tamen sigulis annis in isto mercatu Ossikienses Turcae adhibent ad propulsandas praedonum rapinas et furta armatorum cohortes equitesque, ut tutiores sint eo tempore mercatores in comportandis mercimoniis variarum rerum magno etiam praetio aestimabilium. Construunt autem isti sive christiani sive Turcae domunculas bene munitas tabulatis, retro et ante habentes calles pervios plurimos, quare efformant quasi novam urbem extra moenia Ossiki in planitie; igitur emptores quicumque possunt emere pacifice ad coemendas quicumque generis merces sive palam expositas sive in capsulis conclusas, comparantur venales vestes sericeae, laneae, lineae variorum colorum, imo vero omnis generis pannos ominaque genera utensilium atque instrumentorum, quare sunt necessaria artificibus sive viris sive feminis eferendas suarum artium factiones. Tandem uno verbo dicam omnia rerum omnium genera, quibus in civitate cives utuntur, in mercatum undique comportantur, consarcinantur, convehuntur in equis, in curruculis, in iumentis, asellis, pro eiusque habitudine et potentia«.

¹¹⁹ Turn i Sinzendorf izvješćuju cara: »... vnd nit allein zu Jessenovecz die tricesimam einzustellen, sondern auch zu befehlen, das derselbige ganze tractus der Unna bis zu andern zeiten nit beleget werde. Es hat sich zwar der oberdreysiger in Croathen von Nedeliz Joannes Amtolchich gegen vns beschweret, das der Zemliak, administrator von Požega, auch eine tricesimam an orthen, wo sye worhero von der Hungarischen cammer schon im schwung ist, aufgerichtet habe, welches den trafico gänzlich störe, bittend, ewer Kay. May. gerueheten sothane newerungen abzustellen, vnd weillen vnter andern ein dergleichen doppelte tricesima ad ripam Colapis, absonderlich zu Berkisevina vnd Sziszek aufgerichtet worden, welche die Transcolapinos auch beschweret, vnd zugleich ewer May. eine vnd andere tricesima dadurch zuruckh bleibet, indeme keiner doppelt zahlen will vnd also nichts eingehet vnd nur confusiones zu besorgen seynd, haben wir solches ewer Kay. May. alleruntherthenigst zu hiterbringen erachtet«. (R. Lopašić, *Spomenici Hrvatske Krajine III.* U Zagrebu 1889. str. 93.—94.)

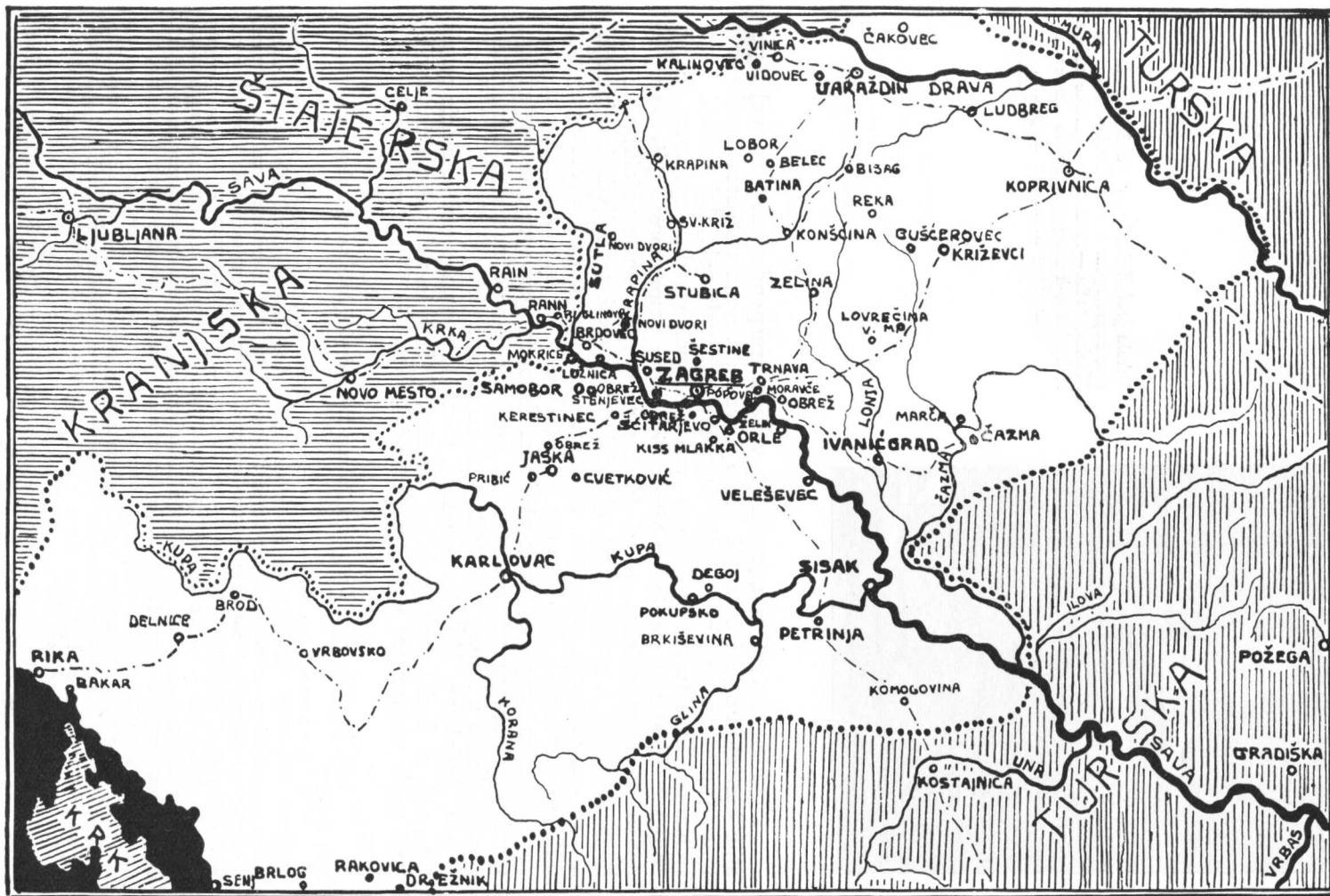
3. Isaco Aluretti Nirimbergensi	470	59
4. Martino Pek Auspurgensi	242	30
5. Joanni Peno delle' sinoll et compania	57	—
6. Item Dominico Kaffmon Salisburgensi	481	—
7. Eidem Dominico Kaffmon	540	8
8. Idem eidem	86	42
9. Isaco Bureti Nirimbergensi	897	41
10. Martino Pek Auspurgensi	275	9
11. Joanni Bap: Ruffini et compania	352	52
12. Domino Laurentio Volant Viennensi	3 953	—
13. Kisslin unde Sterchlin Nirimbergensi	170	19
14. Georgio Pihelmar Graecensi	70	—
15. Zachariae Kriner Nirimbergensi	240	46
16. Joanni Bogner Graecensi	95	—
17. Andreae Czeuri Viennensi	153	5
18. Christophoro Hoffman Viennensi	41	15
19. Alexandro Sztanaussnik Rakimpurgensi	15	—
20. Laurentio Tumszich Labacensi	254	9
21. Monialibus Ordinis S. Clarae Claustri zagradiensis	1000	—
Summa Rh. fl. 10.232		38

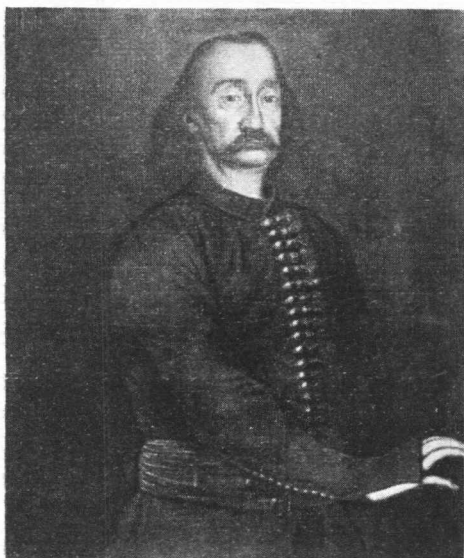
Milpacher je doista imao odabrani i većinom odličan krug kupaca. Može se reći da je radio s elitom Hrvatske. On je uvelike u prvom redu snabdijevao dugogodišnjega bana onoga vremena Miklouša (Nikolu) grofa Erdoedyja, koji je iza svladane zrinsko-frankapanske urote, nuz krajiške Nijemce, među prvima opljačkao zrinjske posjede m. o. u Zagrebu (gdje je bila i officina mercatoria Zrinjskih u Ilici, za metalurgijske proizvode sa njihovih imanja), u Brezovici, u Šestinama¹²⁰ i dr. Erdoedy je otada, poslije katastrofe svojih najvećih dušmanâ, mogao naglo obogaćen da nemilo i silno troši. Već samo po sačuvanim narudžbenicama Milpacheru vidi se opulentan život na banovu dvoru, naročito u Želinu (u Turo-polju).¹²¹

Standard života kod mnogih u gornjem sloju udešavan je visoko na velikašku, i to je iziskivalo mnogo troška, ali održavanja na tom niveau-u trebalo je i poradi političkog oportuniteta i imponovanja zbog onih »gore« izvan Hrvatske. Valjalo je zato i pored imanja i razumno sticati (grabiti) i još razumnije trošiti, biti na čistu s prihodima i rashodima. Uz trošak na domaćem tlu trebali su mnogi taliri u špag izvjesnim dvoranicima u Beču, različna »schmialia« za antišambriiranje. Tražene su »veze« bez kojih i nije išlo »gore« (apud Aulam). Bezbrojni hrvatski i državni i privatni agenti posredovali su u Beču za to. A tako je i razumljivo ono, što Ritter-Vitezović pripovijeda o Martinu pl. Verniću, koji da mu je pokazivao pečat (sigillum seu insignia) bana Erdoedyja, štono ga je sam pl. Vernić dao izrezati g. 1693. te ga očito i zloupotrebljavao, kad je bio iz Hrvatske poslan u Beč na »požurivanje« agenada kod centralističke vlasti.

¹²⁰ Erdoedy-ji su bili stari takmaci Zrinjskih a izraziti neprijatelji Frankapana. Upravo na putu u Šestine zasnovali su ponukom jezuita jednu zadužbinu »Czirkva szvetoga Ferencza Kszaveriusha, nedaleko od Zagreba vu jednem lepem, jako vugodnem, y oku radoztnem meztu lesecha, je podignyena leto 1657 z-troskom Presvzetloga y vekivechnoga zpomenka vrednoga Gozpodina Grofa Miklousha Erdödy, koi potlam na doztोजantvo horvatzkoga Bana je bil izvishen« (»Danicza Zagrebchka« 1846. str. 109.). Erdoedy Mikloš senior † 15. VI. 1663., a za Imbriha E. kaže Vitezovićeva »Kronika«: »1690. Vumerl je Erdödi Imbrih pun blaga, y Jet« (izd. g. 1744. p. 219.).

¹²¹ Dr. Bojničić (Plemstvo i bogatstvo obitelji Erdödy, »Prosvjeta« III. Zagreb 1895. str. 12 i d.) i E. Laszowski (Želin-Čiče, »Prosvjeta« V. 1897. str. 435. i d.) ne donose nikakvih bitnih vijesti za ovo doba potkraj XVII. stoljeća.

Nikola grof Erdoedy († 1693.) ban hrvatski, zaprisegnut u zagrebačkoj crkvi sv. Marka, 1680.—1693. (Iz grafičke zbirke Arheološko-historijskog odjela Hrvatskog Narodnog Muzeja u Zagrebu).

No banske časti namjesnik (u vrijeme suspendovanog ustava) i poslije ban morao je i četovati, biti spravan s vojnim snagama kraljevstva i na Kupu i prema Dravi, gdje su muke zadavali nelojalni susjedi Turci iz Kaniže, baše turske iz Osijeka, pokušavajući opsadu Koprivnice (n. pr. 1681.).¹²² Nestalno stanje iziskivalo je trajnu pripravnost: gdje zaprijeti opasnost ban mobilizira »na tri dni brašna vzešiš šetuju vojniki prez vsakoga štentanja i spričavanja«, glasnici jure noseći zapovijedi (ordinantia) s pripisom adresatu »cito, cito, citissime« (a in absentia (adresata) aperiati bilo koji zamjenik). Saborovanje je dosta često »in hoc tumultuoso et gravi revolutionum tempore«, kako piše sam Erdoedy, gravamina se nastavljaju, namiču se materijalna sredstva, a sam ban bio je nestalna boravišta i poradi službe a i zbog privatnih poslova na imanjima (Želin, Obrež, Kerestinec, Radakovo, Mokrice, Zagreb), pa u »taborima«, kad je dulcis patris (pro aris et focus) stradavala od Turčina.¹²³ Dok je velikašima čast vojevati među cesarovom vojskom, jednodušnosti nije bilo u provinciji među

¹²² 1681. kandidovao je Leopold I. m. o. i Erdoedy Mikloša za ugarskog palatina, ali nije izabran.

¹²³ E. L a s z o w s k i, Povjesni spomenici plem., općine Turopolja. IV. u Zagrebu 1908. str. 152.—173. Nekojima se novim vojnicima (baš Turopoljcima) nije dalo šetovati i ako su primili za to plaću, a ban im iz Želina 5. VII. 1684. poručuje: »nai vszaki pazi, y szeguren vu tom nai bude, koy doma oztane, da che ga suhka (žuhka!) proiti, a mi koygoder dan z bosium volium, hochemo sze ganuti, y za osztalemi setovati...« Zatim 27. VII. nastavlja »...ako li koi nebudu hoteli illi marili illi szu plemeniti ljudi illi neszu, hochemo znati sto s nimi chiniti, potlam nai naz tuse pri czeszarove szvetlozi kuliko nim drago... Viruviticzu hvala bogu nassi vuzese, odkuda kane Posegu robiti do Czernika, za to szoldati nochium i dnevom neka setuiu companiam, ako bi koy ne marili ili ne hoteli, v. m. imenom y pridavkom nam je oznaniti...« Nego slično nejunačko vrijeme i mrzovolja prema ratovanju razabira se i u susjednoj Štajerskoj. »Politische Sittenpredigt an den steirischen Adel (1687)« kaže m. o. »Verbiattet doch die Gesellschaften, zwinget mit Ernst den jungen Adel ins Feld, da mit sye das Gelt vor das Vatterland anwendten, was sye hier so liederlich verthuen... Last

nizim plemstvom. 1684. morao se obnoviti zakon protiv onih, koji bi se oružanom silom oprli eksekuciji judliuma (plemičkoga suca t. j. *judex nobilium*). No bilo je i pohvala za lojalno držanje izvan kruga »*coniuratores*«, a već su stizavale zapovijedi na njemačkom jeziku. Šta više, bilo je i negodovanja, za koje je ban saznao te piše iz Obreža 29. VII. 1684. u Turo-polju: »Čujemo nekoje tepce jeziki svojemi nedostojno proti našemu dokonjanju i plemenitoga orsaga resolucije po svoje budalaste pameti klapariti, naj zna inkvisiciju (istragu) skoro hoćemo vučiniti, i na peldu vsem drugem dostojno kaštigati«. ¹²⁴

Mada je bila slavna odbrana pod Bečom (1683.) i u kolovozu 1685. kod osječkog mosta, rat je s Turcima bio permanentan i narod i otsad dalje još decenije svejednako spravan u doba velikih carevačkih ofensiva (*ad movendum in castra paratus sit!*). Tipično je m. o. uznemirivanje ovoga stila, koje prekida život kraljevine: »*Generose domine amice observandissime. Moramo v. m. obznaniti, da rauno szada prieli zmo glasz, sztanouit glasz, da Turczi settuiu pod Petriniu. Za to v. m. hochete uszem szuoiem zapovedati, da tamo neka settuiu, y szami s nimj szkupa, ter ne trebe, da bi jeden drugoga pochakuval, nego kai berse to berse, da tamo tamo settuje, koy more pusku popazti na rame, da tamo taky neka settuje, ar to ne na pochake; brasna szi neka uzmu na tri dni ali na 2, kamo y mi szami szad taki odhaiamo. Osztajem generosae dominationis vestrae amicus paratus Comes Nicolaus Erdoedy manu propria. Raptim, Obres, die 11. iulii 1687.... Cito, cito, citius, citissime, quam citissime. Da danaz tamo budu kak naj zagodneie*«. ¹²⁵ No ban je u to obolio pa se i posred ratnih akcija kojima je i sam dijelom upravljao narednih godina češće nije mogao ni potpisivati već iza njegova imena stoji »*ob chyragram manu aliena*«. A u to par godina ratnog čarkanja jednom prilikom nije bio siguran »*mozibitti liudy li prau pianchuiuch hode*«, ¹²⁶ a drugom prilikom mora opominjati u ime »*poglavnika*« t. j. »*czeszarove szuetlosti*«, »*da koteri imaiu plachu, da pod czeszarszkum zasztavum nauadnu szlusbu obdarsavaiu*«, ¹²⁷ dok će neplaćeni biti pod domaćom (t. j. banskom, hrvatskom). A cesar je iznudio, međutim, u listopadu 1687. te je na požunskom saboru priznato muškoj lozi Habsburga pravo nasljedstva (nije trebalo otad više nikakvih izbornih kapitulacija da ih Ugri i Hrvati priznavaju Habsburzima) i devetogodišnji Josef I. u prosincu je sretno okrunjen za ugarsko-hrvatskog kralja. Šta više i § 31. zlatne bulle Andrijiine bude zakonito »*protumačen*« dotično ukinut, onaj

mitgehen alle präue Laggay, dapffere Studenten, frische Handwerckspursch... De vestra re agitur... Exequiert mit Ernst, was ich geschrieben, ziecht dem Pauern die Haut nit gar ab. Du aber, adelliches Frauenzimmer, animier, animiere die Herren, sprich ihnen zue, reiss ihnen die Kharten aus der Handt, wirff ihnen die Würffel vndter den Tisch, gib ihnen den Degen in die Hand, bitt, dass sie vor (für) Dich fechten... Der nit forth will, den ziechtet aus Euerer Gesellschaft, Ihr aber gehet in die Khirchen. N. B. Diesses ist khein Pasquill, sondern die pure vnd trauerhziige Warheit... (Steiermärkische Geschichtsblätter Hrsgb. v. Zahn, VI. Jahrg. Graz, 1885. p. 237.—238.).

¹²⁴ Povjesni spomenici Turo-polja. Ibidem, p. 174.

¹²⁵ Povjesni spomenici plem. općine Turo-polja IV., ed. Laszowski, u Zagrebu 1908. str. 182.

¹²⁶ Ibidem p. 198.

¹²⁷ Ibidem p. 203.—204.

§ na kojemu se zrinjsko-frankapanska urota tako reći zasnivala pravno.¹²⁸ Potom se razli val carske milosti: Petar i Nikola Keglević baroni postadoše grofovi, isto Ferenac i Žiga Ratkay, a čislo Hrvata bi uzvišeno među »zlatne vitezove«. Nuz četvoricu pomenutih udoše u red još i Baltazar Adam Patačić, Stefan Jelačić, Jakob Ilijašić i Paul Ritter-Vitezović, koji se oduživao u bezbroj latinskih pohvalnica komu je god stigao, i doma i vani. On je inkarnacija tadašnjega zanosa i mnogog aktivizma, formirao je tipični hrvatski historizam i unapredio književnu produkciju, u razmjeru potreba (historija, pjesme i kalendar) i u stilu historijske analogije (n. pr. Odiljenje sigetsko, u Beču 1685.). Odjek svega razlijeva se pak u faktima samo kada »Nassi vudrili szu...«¹²⁹ Eto veselja i potstreka i banovu ratovanju dalje: mlatio je Turke već na proljeće kod Plaškoga i Cazina, dograbio se tvrđava dubičke, kostajničke, novske, Zrinja i Bužima. Već se činilo da će cijela t. zv. Turska Hrvatska (do Vrbsa) u banove ruke. Rujna mjeseca pomože grofa Dünewalda kod Vočina (zemaljski kapetan Ivan grof Drašković bio je na čelu, jer je bana još jednako mučila »chyragra«). A 1688. godina bijaše zatim slavna; Slavonija gotovo reokupirana (i Beograd pade u ruke carevcima 6. IX. 1688.), Lika i Krbava isto. 1690., međutim, cesar je više cijenio svoje njemačke interese, na Rajni, i Turci se sada uzmogoše za čas vratiti do Požege. Istina, 1691. sve je opet popravljeno, trak Save postade carskom Krajinom (a kod Slankamena 19. VIII. 1691. poginuo je i Adam Zrinjski uz odahnuće kuće habsburške). I tako su ratovali cesaru vijerni kršćanski Hrvati uz očekivanje velikaša i bečkog čovjeka Rittera, da će Croatia postati rediviva regnante Leopolda Magno.

U zaleđu pak ratnih operacija tekao je život svagdašnjih tjelesnih potreba pa i u tom životu nema zaziranja od obilja i ugodnosti, komu su već bile dane. I ban je bio kupac u štacunu Miibacherovu, no kupac koji je pazio na knjigovodstvo.¹³⁰ Odlično je trošio, još i više druga njegova

¹²⁸ Miroslav Vanino, Revizija ugarskoga ustava za Leopolda I. i njegovih nasljednika. (»Vjesnik Kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XVII. U Zagrebu 1915. str. 223. i d.). Dok su jedni velikaši pribivali u Beču ovom učvršćenju dinastije za ostale se kaže u carevoj »propoziciji«: »... dum reliqui non minus laudabiliter pro patria absentes contra haereditarium hostem (Osmanlije) adhuc in castris agunt« (Vanino, str. 226.), a za rečeni članak zlatne bulle Andrijine kazano je da su »samo opaki buntovnici (per malevolos et seditiosos) dali smisao, da se smije s oružjem ustati na svog zakonitog kralja« (Vanino, str. 232.).

¹²⁹ N. pr. u Ritterovoj Kronici, ed. 1744. p. 107. i dr.

¹³⁰

†

Generose Domine Amice observandissime

Salutem, et Seruitiorum meorum commendationem. Po zapovedi moğa milosztionoga Gozpodina, Gozpodina Bana Nih Excellentiae moram V. M. naznanije dati, da saliu do V. M. ouu Divojku po ztanouito duguuanie, sto bude od V. M. iz Staczuna potrebuuala, da joj szlobodno uu ruke daszte, ali tak da V. M. usze na piszmo posztauete kai dazte, i kakuo blago, pod kuliko y pod koiu zenu, ter szimo do mene posaliete, kakti ya budem mogel Nih Excellentiae pokazati, tho posztauiti uu Extractu, da na Liszt Goz: Bana Nih Excellentiae Secretara, po zapovedi Nih Excenllentiae piszanoga dalszem Diuoiiki Goz: Banicze ova duguuania. Zathem oztaiem

Dominationis Vestrae

Mokricz 15 7bris 1687

Seruus paratissimus

Joannes Manighay*

Mokrice 15. IX. 1687
Joannes Manighay

energetice omnia commendat
in terra venerabilis Aquini
hic signatensis Mercatoris et
amico oblimo

+
Generose Domine Amice oblimo
alurem et seruitior meor commendatiorem. De La-
pouedi moqa milo / iunoga / po / poduna / go / po-
vina Dana Nih Excellencia moram v.m.
natnarij: dati. Da Valin do v.m. omu Di-
uoiika po Stanovito dugunama, po buis
do v.m. i / Tracuna / porrbunala da jor
slobodno un ruke dastu, ali raki da v.m.
uzg na pi / zmo / porrbuere / kai / dazre / i / kak-
uo blago pod kuliko y pod koracenn, re / i / fi-
mo do v.m. posalset. Kakri va busim magi
Nih Excto pohafati, cho porrbuanti den
Extractu da na Lijfo jor: Dana nih Excto
Viorara po / lapouedi Nih Excellencie pi / ra-
noga dal / bop / Divoika / jor: Danice / ova du-
ra / iunama. / tatem / ozpajem
Mokrice 15. IX. 1687. / Eius paratissimi
Joannes Manighay

Mokrice 15. IX. 1687. Joannes Manighay Leonardu Milpacheru u Zagreb. (31.5 × 19.5 cm). Grafika jednog tadašnjeg kancelarijskog individuuna. a!

Adam graf Batthyany, hrvatski ban
1693. – 1703. († 1703.) (Iz grafičke
zbirke Arheološko-historijskog
odjela Hrvatskog Narodnog Muzeja.)

supruga Isabella Rosina Gräfin v. Gallenberg, Kranjica, koja je očito favorizirala svoga zemljaka. Ali 1693. ban je dotrajao, umre u Ugarskoj na svojim imanjima 22. VI: 1693. Za bana dođe drugi Magjar. Već 26. kolovoza instaliraše Batthyany grofa Adama. Hrvatski su magnati snovali da su Slavonija i ostali od Turaka osvojeni hrvatski krajevi Neo-Acquisiticum kraljevine, carevci pak htjedoše, da je to na sablji stečena carska zemlja. Bojna pak sreća nije ni Hrvate služila stalno.¹³¹ Slijedila su suha saborska

(Izvana: † Generoso Domino Leonardo N. in Area Venerabilis Capituli Ecclesiae Zagabienensis Mercatori et Domino Amico obseruandissimo).

* Znatnu ulogu, koju je vršio jedan velikaški tajnik, cijenio je i Ritter-Vitezović, pa je u slučaju ovoga Manigaja istomu posvetio nekoliko stihova u svojoj ediciji »Fata et vota« (1698./1699.) p. 255.

Joani Manigai, Proregis Secretario.

Programma. Joanes Manigai

Anagramma. Iò in magna senia!

Ut precor, insignes tibi sic vitae auguror annos:

Si vati, & fatis sit habenda fides.

In senium te fata vocant, a vate reperta:

Dent senium superi, ut fata dedere, Dii.

¹³¹ Ali ipak iza bitke kod Sente 1697. »12. dan Octobra Eugenius zebranum vojszkum szvojum konyanichkum iz Broda vu Bosniu je dossel, y pri Seragly szvoju vojszku posztavil, alli kaiti onde chez zimu sztanuvati priliku ni imel, nazad z-vojszkum vu Brod jesze povernul. 1698. Karlovacz vu Zirmij bilo je izebrano meszto za mir vuchiniti med Czeszarom, y Turszkem Czarom. Od Czeszarszke sztrani biliszu tam dossli Poszli, iliti Legatussi Groff Ottin, y Groff Schlih. Od Turszke pako sztrani Mehemeth Effendi, u Alexander Maururs Cordatus drugach Rodom, y Zakonom Gerk, kade tulikajsse Polyszkoğa Kralya, Muskovichkoğa, Anglianszkoğa, y Obchin Benetachke, y Batavinszke Poszli biliszu dossli. (Ritter, Kronika... p. 224.). — Isp, i Pez Karlo.

natezanja s kraljem, koji je imao dvočubu teoriju i praksu: teorijsko, papirnatu priznavanje Hrvatima i 1698. n. pr. promulgacija »vojvodstva sremskog« (Livio Odeschalchi, rođak Innocentiusa pape XI.) te krajiško-komorna stvarna vlast u »novim« krajevima. Njemački Štajerci opet su zaigrali svoje kolo uz pratnju carskih oficira na Krajini, a Hrvatkinja vila dotle je kod Ritter-Vitezovića spokojno deklamovala:

»Većkrat sam stakala krvave potoke,
Vsa v jedan grob stala, trpeć čudne muke,
Nebo s mučeniki jesam naselila,
Pakal s nazlobniki, tako sam se bila...
Veru držim čvrstu za Boga i kralja,
Kako vsakom krstu (t. j. kršćaninu) učiniti valja...
Podpunoma nisam obladana jošće,
Krunu i bat (t. j. bansko žezlo) imam do Božje milošće —«

A vodeći politički sloj (homines novi) šta je mogao drugo nego se oportunistički snalaziti, nešto malo opirati se austrijskoj Komori i krajiškim generalima zbog Like i Krbave, kočoperili se pomalo po tradiciji pretšasnika, jačih i čistih hrvatskih koljenovića, a u stvari konačno zavestati prema akciji, koju je dinastija onda i sprovela u svom učvršćivanju. Mali će »orsag« zato biti za nekoliko godina ponosan što će prvi među prvima istrčati i deklarirati se za svjetskohistorijsku toliko epohalnu pragmatičku sankciju. Fatum historiae činio je svoje, pomiješana krv i nije mogla inako, a mali su se povodili za velikima...

Banica Erdoedy (rođena Graff Isabella Rosina v. Gallenberg), a s domicilom najviše u Želinu, bila je niz godina i poslije smrti banove dobra mušterija Milpacherova i čini se da joj je on bio jedan od glavnijih dobavljača. Po narudžbenicama bi se činilo, da je haljine dobrahno iznosila i prije novih nabavki dolazila u priliku da tobože skoro nije imala tako reći ništa obući, kako se figurativno izrazio njen »diak«,¹³² no zapravo je ona bila pomodarka u punom smislu riječi. S njene je strane korespondencija išla, dašto, i njemačkim jezikom, a imala je i njemačke »diake« dotično »Schreibere«, ali i »dvorski« su dopisivali prema potrebi.¹³³

Bojevi u Bosni i Hercegovini od 1682.—1699. («Glasnik muzeja u Bosni i Hercegovini» XX., Sarajevo 1908. str. 91. i d.), pa zatim u »Narodnoj Starini« (VI. (1927.) str. 96.) dr. Josip Matasović, Princ Evgenij Savojski u Sarajevu 1697., te konačno u obzir dolazi i meni nepristupačan poem Čikulini Januša »Žalost i javkanje turskih, a radost i veselje kerščanskih duš, koje se leto 1697. na Ivanje pod Bihćem s teli razlučiše«.

¹³²

†

Szlugazem zauazan Gozponna Lenarda.

Po zapouedi Gozpe Grofficze Nijh Exceleae, U. M.: pissem (koij U. M. Pozdraulijaiu) ij Prosze Nijh Exclia, dabi U. M. onu chernu materiju Gzpe Grofficze poszlati dostoialli, zaradi kotereje kisazonka U M: gouorila, y obilno uputila, kakouaie ta materia. ar zkoro nema iu tak rekuchi, kay oblechi. Szukno tulikaisse szuilno modro, akoie doslo; duanaizt Riffou ga U. M. doztoiate poszlatti. Nadalie oztaiem. Sellinij die 13 Aprilis 1694.

Gozpona Lenarda

Idem qui supra obligatissimus
Georgius Ztepanich

(Izvana:) Generoso Domino Leonardo Millpoher, Mercatori Zagrabienſi. & c. Dno obssmo.

¹³³

†

Szlugaszem V M, knez Leonard.

Pozapouedi Gozpe Banicze Nih Excellentiae morem V M. piztati, dabi po ouom chloueku poszlalij Nih Excellentiae Seszth konczeu dobroga papera

Po običaju, sam je trgovac putovao u inozemstvo da lično svake sezone obnovi novim nadopunama svoja skladišta. Raspitalo se za njegov povratak i potom bi slijedile narudžbe nove robe. Dame su željele i kolekcije uzoraka (tulikay pissemi nih Gptuo [gospa grofica] dabimi vmti poszlali uszakoiachkoga szuilnoga szukna na mustru). Ili bi se izričito čulo, da je M. bio u Veneciji, a tu se javljahu interesenti i za novčarsko poslovanje.¹³⁴ 20. VIII. 1683. piše Gregurić iz Lobora o Milpacheru: »... znam damuije tho szukno dosslo«. Morao je gdjekad i stabilni trgovac ili njegov pomoćnik izigravati i »Hausierer«-a (pokućarca) te nositi novu robu do samih prebivališta kupaca (portare ad domos), jer su mušterije bili nestrpljivi u unutrašnjosti Hrvatske prema centru.

Nije sačuvan nikakav »Prajskurant« (Cathalogo), ali jesu neki burzovni izvještaji za novčarsko poslovanje. Uostalom, silna korespondencija s inozemnim faktorima, tvrtkama i agentima, puna je oferata i odgovorâ na zanimanje Milpacherovo. Komisionari su ga trajno obavijestavali, a to je sada novum prema starijim stoljećima i njihovim praktikanjima, kada je baš sve zavisilo o isključivo ličnom kretanju trgovčevu.¹³⁵

U Želin je Milpacher, dabogme, išao češće lično banici a i slao svoje pomoćnike, detiće, štacunare,¹³⁶ jer odande su stalno pristizavala pisma

na pizanie, Miszlinou* takay dabij poszlali, chernih pantleku Reffou duanaiszth, ouak siroke kak ouo saliem mustru V M.

Sztem osztaiem
V M.

Sellinij 12 xbris
1687

Szluga
Juray Pendelin Duorzki
Sellinzki

P. S. Zaradi nekoieh Gumbaczou y nekoieh duguanih, koieszte V M. nih obechali, takaj prosze V M. za jeden loth szuile cherlene

(Izvana: † Generoso Domino Leonardo Sznedecz etc. Domino & Amico mihi observandissimo. Zagrabiae).

* Masline?

¹³⁴

†
Dazste zdrauo knez Leonard.

Razumelszem da szte uu Benetke (Veneciju, Mletke) hodili, zato proszim dabimi obznanili kakoue usze Materie imate, y Gultstuka imateli kai y kako-uga y tho dabimi kako naiberse po lizztu obznanili, lizzt pako momu hisaru (t. j. u Zagrebu) lizstor bude treba uu ruke datti, onga anda mene donesze alli possalye.

Na dalye osztaie(m)

V M

Mokricz 24. Augusti,
1691.

zuako dobro rad
G: Erdoedy Miklos.

(Izvana:) Knezu Leonardu Kramaru na Kaptolomu sztoiechemu dasze da. — A još iz 1683. ima isto zanimanja banova sina iz Želina (Wolf Thomas Erdoedy, Proregis Croatiae filius!), šta li je Milpacher donio iz Venecije?!

¹³⁵ To je ono što J. P. von Ludwig kodifikuje (1743.) u Gelehrte Anzeigen (1, 543): »Die Kaufleute durften nicht mehr, nach dem Verschleiss und Preis der Waaren, reisen; sondern die Briefe machten alles dieses auf der Post aus. Dann jetzo bestehet das Geheimnis der Kaufleute und Wechsler darinnen: dass sie alle Posttage zeitig erfahren, sowohl den Preis der Waaren, als auch den Cours und Agio der Wechsel«, (Isp. W. Sombart. Der moderne Kapitalismus II., 1. M. u. L. 1922. p. 412.).

¹³⁶

†
»Po zapovedy Gozpe Grofficze Nih Excellentiae« pa da detić ponese »z ouum pantlikum onakoueh spicz chisztoga szrebra r(efov) 14. item chisztoga zlatha ouakuij sirokeh r. 6. (4 prsta širokih). Ako se ne bi bilo čiste materije, onda miješane. Zatim: pantlekov zeleneh tafutneh, 3 motringi zlata, 8 r(efov) zelena platna, 4 lota zelene svile, 2 refa zelenog svilnog sukna, 20 r. špic etc.

koja odaju hitnju i važan ton što no ga je dobavljač morao respektovati (wan der H(err) etwan ain schwarzen neure formb, gurth... als der hier ist, den der Herr dieser tag zu Sellin gehabt... piše 5. XI. 1694. Andreas Logar). Uostalom, nema sumnje, i već pomenuta Milpacherova saborska promocija 1691. za adlatusa orsačkoga pagadura bila je posljedica ovih tijesnih poslovnih veza s banom Erdoedyjem i njegovom familijom. Banica je, međutim, s Milpacherom bila osobno i u Zagrebu (...kaiszmo peruo za niega (on barson!) gouorili, kadszmo u Zagrebu billi...). Ona je kao i druga gospoštija mijenjala svoje boravište (Mokrice, Obrež i dr.), ali se najstalnije bavila u Želinu odakle je marljivo poručivala »Ins Capitl«¹³⁷. Iz Lovrečine bi opet »Diak lovrečki« (sluga naimanši) javljao Milpacheru: Razumeli su gpa grofica daje Nih gospocstvu iz Ljubljane platno donešeno; pitao za cijenu te pridodao (16. XII. 1694.) »metem thoga VM jednoga zaicza posilam proszechi VM da tak na malom ne zamerete«, sjećajući se valjada osnove distiha: Malo je sala vu komaru / Malo hvale v malom daru.

Kupovano je i posredstvom. Uvijek kupac nije mogao osobno doći, zato i postoje mnoge pismene narudžbe, a dostavljanje robe proponirao je kupac da se šalje »po tom (ili »po mojem«) človeku«, a to je gotovo odreda bio iz reda »slobodnjaka« (»lafari« (Läuffer) s lafarskom palicom medom (mjedom) okovanom), koji su i onako bili dužni svojoj gospoštiji obavljati i poštansku (glasničku) službu. A poručivano je i tzv. »prilikama«, »po ouoi prilike«, (ako doide k(n)els: Gachanj k vasse' milozti dabimi poszljaj ono kaiszem poniem poruchila), dok je u isto doba bio u izgledu, dakako, revanš za takvu uslugu. Osobito su za takve prijaznosti i ljubaznosti moljeni razumljivo, zagrebački poznanici.¹³⁸ No i trgovac je morao da

etc. Tako grofičin »scriba« (diak), no ima i njenih vlastoručnih pisama, njemačkih.

137

†

Szlszbu moiu zauvezanu, moiemu dragomu, y uazdar uffanomu Gozponu Lenardu preporucham.

Gozpa Grofficzka Nyh Exlea UM: chine pozdrauiti, y prosze UM: dabi thucherinu Njin Exleae po kissaszonke obescsanu po ouoi prilike poszljali. akoie dossla, ktomu cherne szamte. Reffou 12: chim Sirssa (šira!) bude, tem pouoilneissa, y bolssa bude. Tulika'isse Caperlinou frišekh funta dua; y limoniczev zelleneh ieden barilchecz koia, akobi UM: nemali, dostoiajte od Jakopa uzeti, alli koiegha drugogha, koijbi imal. Takaisse ouogha szuilnogha zukna, szimo poszlanogha czenu obznanete. Nadalie moiu zauvezanu szlszbu UM preporuchaiuch oztaiem. Sellini; die 14 Aprilis Anno Dni 1694. Gozpona Lenarda.

Zauezan Szlugha

Ztepanich Juray

(Izvana:) † Generoso Domino Leonardo Millpocher Mercatori Zagrabienisj etc. Dno mihi obssm.

138

†

Drago pozdraulyenie moij knez Lourencz

Proszim dab mi VM tho priazan uuchinili, dabi dosztoiali poiti do Lenartouoga staczunara, dabimi poszljaj za moea Mikiczu knoffouu 4 Tuczete na ouakuu Farbu koibisze prisztoiali, 10 riffou chernoga Mazalana po 4 grosse gallonouu ali spicz na iedan modarcz onakuih kakue ieszte VM u u Kerchkom szebi bili kupilli ij 6 loti fispansa uuszze z-knez

ide na ruku rečenim tekličima, ako su još bili neokretni, navježe, »ar ou chlovek moi nikamor nezna«.

Traženi su već pomenuti uzorci za ogled (mustram panni), ali se Milpacheru šalju i uzorci sa strane samih kupaca te su nekoji sačuvani među narudžbenicama. Kaže se n. pr. »bolši atlas neg ova muštra«. 1694. Januš Zukor, porkolab (kastelan) želinski, uz svoj teški rukopis obavlja za svoju groficu i ovakovu komisiju te vraća neku zelenu svilu, jer »goszpa groficha« hoće žutu. Iste godine postupio je tako i Češković Peter (iz Szent Illonae) te vraća »gallonice arszu prevech široke« a trebale su mu »bolie (više) vuszke« (500 refov). Atlas i samet (baršun) često je naručivan samo prema uzorcima. No po cijelom tada uobičajenom načinu poslovanja izlazi, da su kupci htjeli većinom ono, što su već vidjeli kod drugih i prema tomu su »novotarije« imale relativan brži ili sporiji tempo; »a la modi« nije išlo redovno sezonski već po tzv. slučaju. Tako, n. pr. dalje, 23. X. 1694. Stepanić Juraj, koji je Milpacheru bio od ožujka dužan neke »nimške peneze« (100), blaži svoja vjerovnika novom narudžbom i neka mu M. rezervira 3 reffe tkanine za njegovu potrebočinu te kaže: »... znam da y szada VM imate onoga Paduana, kojegazte Kn. Gallyuff Jurju dauali, od kojega U M mustru saliem«. A sub 23. XI. 1695. šalju se u ime gospe grofice izvjesne »kerpicze« za »mustre« (trebalo je uza to za nenapomenutu svrhu još i refov 5 sukna i lot 1 svile čerlene karmasinske). A 20. XII. 1695. Matthias Diak iz Želina: »Pozapovedi Gozpe grofficez nih gozpz. morem pizsati V. M. Dabij poszlali V. M. nih Goszp. na kaszanie mustru uszakoiachke felle szuilne materie, y uszakoiachke felle mustru szuilnogha szukna...« Listu je ostao priložen komadić zelene svilene tkanine.¹³⁹ Zelena boja bila je tada za ženske oprave najviše a la Modí.

Dame su dakle najviše voljele da pomodne stvari dobiju na ogled, i čini se da je ta praksa vršena često. Izraz je bio »n a k a z a n i e«. ¹⁴⁰ Iz

Lenartom razmemo kaj bude vridno ia pako VM hochu za trud szlusicij ter proszim dabimi po dobroij prilike poslali y oztaijem

VM sluga brat ij priatell
Petar Meresich

(Izvana:) † Generoso Dno Laurentio Lehnar (tit:) Dno Fratri & amico obssmo.

¹³⁹ Tako slično se izražavaju mnoge narudžbenice. »Ihro Gnaden meine gnedige Frau Mutter« (šalje) »die mustier einiger Seyde«, itd. itd.

¹⁴⁰ †
Zdrauie li uszako dobro seleiem UM: od Gosz: Boga.

Potrebno bimi lepoga Prokata zlatoga illi zrebernoga, na iednu haliu y na ieden mentenez. Zato proszim UM: dabimi poszlali akojmate jedno duoiega koiegabi nailepsega jmalí na kazanie uezda po Gozpodinu Sogoru Orehoczíu, da akobi bil zame koi, akoli ne, hochuga taki nazad prez uszakoğa quara poszlati, takaise akobi kakoue lepe spicz, y uelike jmeli, kaibi ktomu Prokatu mogle biti, da bimi y nije na kazanie poszlali, med tem toga takaise proszim dami chizto zreberneh epicz po tri perzte siroke possaleté duanaiszt refcu nije hochu platiti sztanouito, ij akobi chisto zlateh spicz kakouveh lepeh, po iedno chetiri perzte siroke imali, dabimi i nije nakazanie poszlali. Ztem oztaiem

UM:
Datum Szuettj Kris
28 xbris 1689

Rada zlusiti
Elisabeth Keglevich

(P. S. Akobi Gozpa mlada Mushkonka k-UM: dosla proszim UM: Dami to duguuanie ponie possaleté).

(Izvana: † Knezu Znedeczu Lenartu Kramaru Kaptolomzkomu dasze da ou lizt ù nih miloszti ruke. Zagrabiae).

probrane materije kod kuće bi se šila u najviše slučajeva i muška i ženska odjeća. Kroj je u Hrvatskoj što se tiče ženskih halja bio još sa dosta renesansnih zaostalih elemenata. Boje su bile tipične (modra i zelena) a na izmjene uticala je već trgovčeva svaka nova dobava, ali se i on morao uglavnom ravnati donekle prema prosječnom lokalnom ukusu i konservativnim potrebama. A i tu su važili još u punom jeku patrijarhalna nastojanja i mnogi praznovjerski ususi. N. pr. prema astrolozijskim nazorima, koje su m. o. (1692.) širili i tada savremeni Ritter-Vitezovičevi kalendari dobro je bilo »u znaku Ovna« novu opravu obleći (a i začimbe kupovati).¹⁴¹ No i trgovci su, koliko su već bili gnari in astrologia (navodno i tatovil), mnogo pazili na položaj planeta Merkura, kad je bio »najjači«, samo da bi im posao uspio što bolje. Konservativnost je osnovka a potrebe napretka ogledavale se pak i u starijem Habledičevu razlaganju o bazi čovječje prirode, koja socijalno biće navodi i u inozemni promet: »Natura človečja donša, da človek na veliko znanje hlepi i šetuje. Ar zakaj nigdor ne tak tupe glave, kibi ne rad čul, gda se kaj dobroga i vuğodnoğa pripoveda? Zakaj velika gospoda vučene ljude rado poslušaju? Zakaj tak gusto krat spitavamo za dobre novine? Zakaj radi čtemo knjige, navlastito z novič spravljenе, nego da se nešto navčimo, kaj prvo znali nesmo? ... Zakaj i velika gospoda decu svoju po stran-skih orsageh zvelikemi stroški razpošiljaju, nego da bi znanje kakovo veliko dobili. Dal je onda Bog takvu človeku naturu, da žele vno go znati i da k tomu, znanju, koliko more šetuje ...« Već u uvodu ove studije napomenuto uvažavanje trgovca-putnika valja uskladiti s poštivanjem njegova znanja koje je u mnogim partijama bar što se tiče civilizacije bilo ravno plemićskom poznavanju strana svijeta. Poradi toga razloga nije ni teško bilo prodiranje novih artikala koje je uvezio, samo je neko trebao učiniti prvi korak da otpočme oponašanje i povodenje. S punim povjerenjem poslovano je dakle s dobavljačem koji je raspolagao s toliko domaćemu svijetu dalekoga znanja i iskustva, dalekoga prometa, brojnim znanjem tuđih jezika, pa je razumljivo i kod konsumentkinja pomodne robe i Milbacher bio osoba povjerenja i nehotični mentor novoga ukusa, koji je ostvarivao želje kupaca i posredovao ulasku mode. Tijesne su bile društvene veze i s Kranjskom i sa Štajerskom, a odande su opet gravitirali ne samo prema Beču već i prema Veneciji (n. pr. polazak na gledanje instalacije dužda). U susjednim zemljama već je bilo luksusne arhitekture, predstava, lovova, pirotehnike, zabavnog sanjkanja i barokne društvenosti. Plemčad je odlazila iz Hrvatske u Št. Grac i u Italiju, a kulturne kanale pomalo su posredovale i ženidbene veze.

Ono što je već neko kupio, imao, to je izazivalo izvjedljivost bližnjih, vabilo dalje želju za posjedom. Tuđina je uvijek imponovala prema onoj uzrečici iz tada savremenih romana: peregrinus asinus majori pretio venit quam equus domesticus. U ovo vrijeme gotovo su se svi viši pa i srednji slojevi otimali da nose bar djelomično t. zv. svileni sukno.¹⁴² U srednjem

¹⁴¹ Isp. VI. Dukat, Iz povijesti hrvatskoga kalendara. »Narodna Starina«, II., Zagreb 1923., str. 27. — O astrologiji up. dr. Josip Matasović. Prilog genealogiji Patačića. »Narodna Starina« X., Zagreb 1930., str. 433.—448.

¹⁴² †
Zdrauie y vszako dobro selim VM od Gozpodina Bogha moj k- Lenart.
Proszim VM. dabimi pozlali dua reffa cernoğa szuilnoğa zukna, pako dabimi VM
mustru poszlali akobi imali fioliznoğa zuilnoğa zukna

vijeku isprva, međutim, svilena tkanina (naročito brokat) bila je rezervirana samo za crkvu, kipove, oltare i za svećeničke odjeće. Iza križarskih vojni došla je svila i u profani svijet, a u XVII. stoljeću već i u same bogatije građanske (srednje) društvene slojeve.

Svilu i tkanine živih boja nijesu uzimali samo dame nego i muškarcima: »... tulikaj ako imatte granata, y skarlatta, y nijeğa possaliete ar toga uszakoiachkoga nih Gptuo (grofica) uzmu za Goszpodu...« Zenski svijet pretežno je pak volio već pomenutu zelenu boju i favorizirao svileni atlas.¹⁴³ Podjednako Milpachera interpeliraju ne samo za textilia već naročito zbog novčarskih transakcija.¹⁴⁴ A jednako je prodirala i muška evropska moda šesirâ. Ti strani klobuci bili su poglavito obilježje inozemne, u hrvatskom slučaju njemačke, tuđe nošnje, koja je pomalo prodirala, ovdje ondje,¹⁴⁵ a vjerovatno su je gajili purgarski »nemški«

akobi zame bilo bih VM tak peneze poszlal akolibi imali ios onakouoga kakouogaie bil na protuletie Zabhol (krojač!) kupil na mentenez Gozpe ztrine Gozpe Kapitanize, nego szamo proszim VM damj od (o)uoga zaszada zuilnoga zukna Dua reffa posaliete zakoiie taki druoi petak hochu VM peneze poszlati
Jaszke* 27 9bris

VM priatel rad szlusiti
Heruoij Istuan

1687

(Izvana:) † Mene uffanomu Goz. Priatelu K. Lenardu Kramaru Nakaptolomu sztoiechemu unih M. Poglauite Ruke dasze da.

* Jaska (Jastrebarsko) i okolica zvali su se u to doba »Majdaci«. Majdački govor napominje Habelič, a V. Jagić (vid. bilj. 94) je termin krivo izvodio od »majdan«, što je u kraju izvan turske okupacije bez smisla. Isp. Dr. V. Deželić st. u Laszowskovoju »Povijesti plem. općine Turopolja« III., (Zagreb 1924. str. 116.) i pored ustanovljene negacije Jagićeve hipoteze opet se ni sada ne zna etimologija naziva »Majdaci«, a notirao ga je osim Habelića i Ritter.

¹⁴³

Zdrauie ij vszako dobro seleiem VM od Gozpodina Boga.
Kakoszem vchera z VM na putu gouorila zaradi Attlacza, da hochu poniega poszlati kako ovo i saliem, zato proszim VM dabi dali ovomu chloueku vu ruke deszet refov szitig grien Attlacza, tulikaisse pokehdob VM poidete vu Latinzku zemliu (t. j. u Italiju) dabimi doneszli na iednu senszku haliu Faigli Forb Tabina. Ztem Bog VM zdravo dersi VM
vszako dobro rada
Elisabeth Keglevich

Datum Lovrechina
die 18 Julij 1691.*

(Izvana:) † Tha liszt dasze ima dati K. Leonardu Snedeczu Kramaru zagrebeckkom na Captolcmu sztoiechemu vu lasztuuite ruke.

* Vitezovićeva »Kronika« bilježi sab 1691. »Potresz veliki na vnogeh meszteh bil je ovo letto. Kobilicze (vjerovatno u Srbiji nazivane, »golubačke mušice«) vu Erdelyszke y Vugerszke zemlye veliku skodu chinile jeszu«.

¹⁴⁴

Moi knez lenart proszim VM dabi na moiu sztran poltretij ref kartiha k goszpe majke kartihu namerili... uzu u jednom falatu dersi, pak proszim VM dabimi oznanili pochembicze kine zmeniali ij bilimi skude mogli za nie datj ij pochem skude. ar Ja na szkorom morebitj nekuliko Jezer imela u zlateh dukateh terbi rada skude za nie jmala proszim takai VM oznanetemi pochem zelenoga kopentuha jmate ij modroga septuha ij konecz cherlenoga dobroga marissa, sztem bogh VM zdravo y szrechno obdersi na unošo szrechneh leth sztem osztajem
S. Kris 9 februara 1695

VM

priateljica uszako dobro rada
Johanna Maria Orahoczij

saboli, koji su odvojeno radili pored domaćih hrvatskih sabola (krojača). Dijaki kao i majstori saboli osobito su srdačno općili s Milpacherom n. pr. u početku nove godine: »† Na ovom mladom letu uszem dobrem darui Goszpodin Bog V Mtti. — Moi dragi her Lenard v mlti proszim liubleno posaletemi...« Diak (pl. diaki) bio je pisar u potpunom smislu riječi pisar, često knjigovođa a negdje i »Directeur« imanja, n. pr. »Primarius Aulae Excellentissimi & Illustrissimi Domini comitis«.

»Diak« je bio točno neodređeni tajnički, a i vježbenički vlastelinski organ. Podržavali su ga i plemići, no imao ga je kao svoje vrste sekretara na pr. i harničar (carinski činovnik) Filipović Mihalj, pa i nemagnatsko plemstvo, primjerice Gozpa Ruchichka u Brdovcu. Gdjekad je »diak« značio i pripravnčki stadij budućeg vlastelinskog oficijala (rationistae!). Gospoštija ga hranila, a on je bio u većini vremena dokon, belendovao je, pomalo piskarao, putovao, (ali negdje je ataširan samo jednom imanju). Većinom je diak (scriba, pisar) uzgred brinuo u dokolici tuđu brigu, pomalo spletkario, ali uporedo, u stvari, gledao i tzv. svoga posla, da bi što sebi namaknuo za poznije dane, uostalom: prema uzoru mnogih štetočina iz životinjskoga carstva na imanjima.

145

†

Zdrauie pouoljno ij szrechu uszuh seliem od Bogha V g. moi K. Lenard &c.

Neduoim dabi nesto nebili prieli od moğa Goszpodina szada illj oueh dneuj penez kako szte josche u szprauschu Vicze Banszkom hodi'i sto Nih Goszpozctuo y obechalij szu bilj V Gz. poszlati polagh koieğa obechanija y zapouedaliszu bili szuomu officzialu da plati na... kulikom. Zato radbi znati kulikoie V Gz. uszega placheno y kulikobi bilo jos pri Nih Goszpod. duğa dabimj na piszmu proszim dalj szada... budem moğal. Nistarmainie radi skrilaka* Goszpodinouoga seliem znatj ieszteliga V. Gz. dobilj illi ne y szada sto damj obznanite proszim; vm saliem guldinou koi dersim uszagder idu napunoma u/m naimre krisouachj zbog koieh drago proszim V. Gz. dabimie dosztoialj izmenitj illj z libramj sklebamj illi drugemj dobremj sto ako nebi bili moguchi konchema jedno tri illj chetiri proszim koisze bolsi uidelj budu V Gz. za koju Ljubau Jasz hochu zkoiem (parom?)... szira V Gz zahualen naszkorom bitj, paper... za gros ied... da bimj szimo poszlalj proszim koi osztaiem...

szlusitj rad uazdar

Valentekouich Matthias

Illmi. D. Dnj Comitjs Stephanj

Orahoczj Bonorum Rationista

Datum Szella 26 Junij

1696

(Izvana: † Generoso Domino Leonardo N. Venerabilis Capitulj Zagrabien(sis) Mercatorj &c. &c. Domino † Amico mihi obseruand(issmo) — Zagrabiae)

* Postojao je na Griču ceh klobučara, a moguće i na Kaptolu. Ovdje se radi možda o dobavi i iz inozemstva, kao što je, uostalom, notoran import klobuka još i u Zagreb XVI. stoljeća. Tada bi to bio naručen »krilak« (nimski), onakav, što ga F. K. Frankapan smatra kao notorni stigmat njemačke nošnje, pišući 8. III, 1670. kapetanu Čolniću (»... a tako mi boğa, da krilaki budu frkatj po zraku...« A u XVII. stoljeću Nijemci importirajući stranu modu i sami su padali pod udar svojih kritičara, koji su zazirali od romanske invazije ukusa »... also ist est nun zu eweren zeiten gerathen, dass der Hut ist ein Zeichen der Dienstbarkeit. Dann warlich, mit solchen newen Trachten halten die Wälsche ewre Herten gefangen vnd gebunden vnd lencken sie, wohien sie wollen:

Du trägst ein Wälschen Hut,

Die Wälsche deiner lachen

Und zwacken dir dein Gut

Vnd dich zum Narren machen.

Drumb, wer hat Teutschen Muth,

Hab Sorg zu seinen Sachen.

(Moscherosch, Die wunderlichen und wahrhaftigen Gesichte Philanders von Sittewalt (1640.) A la Mode Kehrauss).

Uz diake (pisare) i upravitelje imanja među gospoštijkim faktotumima prvo su mjesto zapremali pretstavnici krojačkoga umjeća (ars sartorea), saboli (magj. termin) i švelje. Ovi se faktori javljaju mnogo i u području Milpacherova poslovanja. Krojači su sami često išli s pismenom narudžbom mušterija po robu («Proszem VM da ouomu sabolu hochete datj cernoga kerentuha, kuliko bude potrebuual sto mene bude na oprauu y Gozpe Maike. Ja pako V M hochu dobar bitj platnik naitesze V M nikaj difi-culteratj uutom stoszam dusan. Drugo nistar nego V M Bog sdrauo dersi ...»)¹⁴⁶ A o krojačima Habledić tada savremeni kritik društvenih prilika nije imao najbolji pojam, smatrao ih je oholicama, jer kaže: »Znal sem krojača pred četerdeset i petmi letmi, drugo ni znal šivati nego da-rovac (halje reči, kakve je u mladosti svoje dosta okrpane nosil). K tomu, gda bi bil djačić neki školu ostavivši meštrije se vučit prišel, rekal je (krojač): srecen si, moj sinko, vezda (sada) ti je spodobu pamet pravdeno otperta, gda si vu ovu meštrijju se podal, ar znaj, da naša krojačka meštrijja tulike je vrednosti i preštimanja, da gda se je zvučiš, ako samoğa kralja ali cesara kčere u sveto hištvo (brak:) potrebuval budeš, slobodno ti bude, niti ti nigdo žalne reči za to ne bu smel reči«.

Navodno je već polovinom XV. stoljeća postojao u Zagrebu na Greču ceh krojača, kojemu je m. o. kralj Matijaš 1447. podijelio monopol izrade i trgovanja odijelima.¹⁴⁷ Otada pa sve do ukinuća cehova dijelili su se krojači u Hrvatskoj u tri grupe. Prvo su bili »horvacki« saboli (t. j. krojači za seljake), šili su većinom od darovca bijelog sukna, surine, kabanice za seljake (surinari, poslije čohaši); drugo su bili »nemški« krojači koji su radili varošku odjeću za građane, a treći su radili za žene, tzv. ženski saboli (švelje nijesu bile u cehu). Pitanje je sada, u kakvom su snošaju prema cehovima bili oni krojački majstori, koji su radili na gospoštijama i za gospodu jednako kao i za ženskinje gospodsko: jesu li to bili vlasteoski familijari ili su samo povremeno boravili na imanjima, što je, čini mi se, manje vjerovatno. Kasnije je bilo tzv. Landmeistera, vanjskih članova pojedinih cehova. Biće da su to bili dijelom i putujući »detačići« koji zbog cehovske klausure u XVII. stoljeću svi nijesu mogli naći smještaj u gradovima. Iz arhivalnog materijala izlazi, da je Milbacher morao zbog svojih kupaca konsultovati i zagrebačke sabole.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Veleševac: 15. XII. 1697. Vojvodić Krištof.

¹⁴⁷ G. dr. Rudolf Horvat (Kako su nekada živjeli hrvatski obrtnici? Zagreb 1929, str. 82) ističe da je krojački ceh na zagrebačkom Kaptolu (pribrojivši tu i Novu Ves i Vlašku vulicu) postojao od g. 1676., ali ne navodi dokumente. Međutim za vrijeme postanja cehovske organizacije može poslužiti parba šoštarsko^o sa špoljarskim i sedlarskim cehom zbog počasno^o mjesta u procesijama iz g. 1653. (Horvat l. c. p. 5.—7.), gdje se kaže da je potomji osnovan ca 1650., a za sebe tvrdi šoštarski ceh, da »ova ceha jest sebe i ostalem ceham vu imanju vašega gospoctva (t. j. na Kaptolu) učinila prvi fundamentum i put... (uz prosvjed grečkih cehova i trošak više nego 300 dukata) kako to Vaše Gospoctvo (t. j. zagrebački Kaptol) sami znati morete«.

¹⁴⁸ Szlugaszem VM Moj Knez Leonard.

Pouedalszum i Gozpa Vernichka daszte dalj VM, on falat zelenoga kopentuha kaie bilo osztalo, takosza(m) y ja Dal on falat kogaszem bil wzel od VM zame, takoša nistar naita VM na moiu sztran zarachunat, allj Gozpa vele, daszu VM platili obo dua falata, Neğo ouome Knez Mirko prosze, dabimy na moiu Instantiu dalj VM kopentuha, on falat na haliu kogasem mustru wzel,

Domestici gospodskih imanja sami su također bili u poslovnima vezama, kupovali i zalagali vrednote pa ih opet iskupljivali.¹⁴⁹ Ili su posredovanjem M. opravljali dragocjenosti uz izvjesne međusobne punomoći. Savremene Habdelićeve ilustracije toga svijeta ne prikazuje ga u najboljem etičkom svjetlu. To su oni koji zajedno s gospodarima hrdavo gospodare, dok kmeti ispaštaju lakomisenost i neracionalnost. Isusovac Habdelić («Pervi otca nassega Adama greh» 1674. str. 1054.—1055.) crtao je u tančine i društveni sistem svoga vremena u Hrvatskoj a tu sliku valja baš uporedo gledati i s trgovačkom korespondencijom Milpacherovom.¹⁵⁰ On

y ouoia VM saliem, a na hlache pako ako jmate VM Marissa duplo, Iglauera, szuetlomodroga, akobj nebilo duplo marisa, tako VM posalite, on ieden falat koterij dober bude y pristaialosze na hlache kopintuha kako doszta bude moglo bitij Decsaku 12 Lett sztaromu. V M szabola opitaite kulikobj doszta akobi marisa daualj akoli kopentuha tako on koterij goder falat ki more za hlache biti. a ouoga polas mustre za halju, ij posaljtemi VM. Czeszcz kuljko bude csinilo vsze, da ia budem znal pako kuliko zarachunat k-Mirku allj imam vech vzkupa zniega miloztiu(m), dasze oprauj kako dobro bude, tako ouo szuoiega chloueka k-Mirko saliu, poto szukno, ij budete VM na kriegh zaznamenuualj da nebj kadj na smetine Mas wzelj ga. Drugo nistar vezda nego da budem za vffn w VM zato y da na moiu Instantiu bude, sztem VM seliuch Dobro zdraue y szrechu, y szluga osztauiuchj uazdar

Datum Die 3

9 bris 1683

VM na szlusbu ij Dobro rad vszako

Mihalj Filipouich Harmicze

Berdouachke Diak m. p.

(Adresa: † Tha Liszt Dasze jma Dattj knezu Giorgjo Leonardo Wilpacheru (Titulus plenus) etc. Momu vazdar vffanomu Priatelu w Nijh Miloszti Lasztouite Ruke, Zagrabiam.

¹⁴⁹

†

Zdraue ij uszako dobro saliem V:M

Bilaszem pizala kliucharu morauechkom dabi on k-VM uu Zagreb bil issel ter moi szreberni lancz od VM uzal pakmiga zsimo bil poszjal, pakomi pise gore, damuga V:M neszte van dali, nitimuga nedaszte doklam goder moiega liszta neprimete, ali da zalog tuliko urednoszti osztaui, zato ovo uuchjinim V:M po oue prilike pizati damuga szlobodno daszte, VM ie znan chlouek szlobodno bi na niega ij vekse duguvanie zauffali onga pako mene po sztanov'otom chloveku szimo posalie. Ztem osztaiem V: M priateljca uszako dobro radela

Eleonore Maria Rosalia Jaronin

Datum

Moniorokerek

Die 14 Septem:

An 1691

P: s: bilabi V: M szama pizala nego neszem chasza imala pred szszpockem poszlom negosze ovo z-moium rukusze podpizala ij z-moium pechatium liszt zapechatila akobi neveruuali.

(Izvana:) † Ova liszt dasze ima dati K. Honspergu Groffu uu Zagrebechkom Kaptolomu sztoiechemu, Kramarszkomu detichu mene uffanommu priatelu lastouite Ruke uu Zagrebu pri Snediczu.

¹⁵⁰

†

Szlusbu moju u-m- prepoucham

Oui liudi poglauiti, Gdina Groffa Erdödy Sandora nih G(osz)op(otcz)ua, szluge, radibi dabiym u:m od szuilnoga uszakoia chkoga szukna musztre ij od Skarlatina poszlali, arszu rozumeli, daszte u:m iz liublane oporedno szate na dopeliali, Ztem osztaiem

V M

szluga zauhezani

Lucas Sztopa

»domaču peldu« (primjer) svodi na iskonsku lijenost povlaštenih slojeva koji toga radi moraju onda na stramputice, a proces je ovaj: »Jesu negda neki ladavci orsački, varaški, gospodski, b u d i š p a n i b u d i d v o r s k i, budi šenatori, budi sudci, ki hote obilno stati, cifrasto se opravljati, povse gostiti, a domači dohotki tuliko ne donasaju; vegja im se delati, k polju, k vinogradom etc. prigledati, meštrije se držati ke su se negda vučili, a podpunoma hote gospoda biti, hote da im se govori: Generose domine, gospodine milostivni, vaše plemenito gospoctvo etc. Tem cifram, tem gospodckem titulišem, tak obilnom goščenju vno go je treba, doma tuliko ne, delati se grusti, strajati je špot, kaj je adda treba činiti? Vušesa visoko nadignuti, oči široko odpreti, na vse strane paziti, ne bi li odkud kakov biršag (globa, namet) mogel dojt i praznu mošnju zaslepiti. Nema li gde ktera udovica kakove pravde? ne bi li kakove zemljice, hižice, vinogradci, vrteci, ložice i t. d. na fiškuša mogle opasti, ktere bi takov o f i c i a l k sebe privlekel? Čudil sem se negda, niti prez čuda ne, da su neki ali občinski ali gospodcki oficiali postali, ki su malo prvo siromahi bili, okrpano hodili, zločesto se hranili, malo potlam bogati su postali, v škarlatu, v granatu ako ne i v svile hodili«. A dalji proces u kojem uporedo idu i vlastelin i njegov oficijal na štetu kmeta i malog čovjeka sastoji se u ovom (str. 348, 344):

»Krivica se vno gem čini po velikeh goščenje, navlastito ako gušče krat bivaju. Duge čini, ki tak obilno gosti. Ako ga prijatelj opomene, da se ne zadužava, otrese se na njega rekuči: kaj je ko ga za moje duge skrb? vem ih on ne bude plačal. Opomene ga ključar, šafar, dvorski: vina, žitka, sena, zob i etc. nestaje. Reče mu: skrbete kak znate, tomu je biti. Ako nestane sena, ako zob i, ako vina etc. — vem ga, veli, kmeti imaju, naj se od kmetov vzeme, ali na kvartere naj sluges konji i domači i siromaški idu. Tot siromahi kmeti plačati moraju, i negda tak da onem katanicam vgoditi ne mogu, ki kot kebri v protuletju gingavo po drevju listje vse hote pojesti i potrošiti. A megjentoga dojdou krajači, mesari, kovači, špoljari etc., duga potrebuju, kaj im se odgovori? Ne sada vreme tomu, potlam pridete... Tuliko je vina potrošeno, tuliko kruha, tuliko mesa, tuliko začini, tuliko penz. Vno go je potrošeno. Adda moji sluges, moja družina, i vi ubogi petljari, potanje budete stali, ja vam ne znam kaj. Mošnja je jako zpražnjena, v pivnice i šafarnice veliko je pomannkanje, adda i mošnju i šafarnicu i pivnicu bolje bude zapirati. Ključar na menše falate meso od te dobe davaj na kuhinju, vina pomanie slugam i družine, petljariom nikaj, mogu se oni vode napiti. Ako bi gdo stranski došal, i njemu kruto ošpotal. Ako bi onda došal, gda mene ne v gradu ili na dvoru, nikaj ne pripravljaj, spričaj se, da ne gospodina onde, ali kam drugam, megjtem toga otidi, doklam i takov gost nezvani otide. Ar ti drugač nečini, ar s tvojem nadomestiš, ako kaj potrošiš, družine je kelešica dosti, po svetke se more čigera ali zavrelice dati. Zato ako hote bolje stati, naj v lužu, lozah, na polju paze, natepu se na čije marše. Toga gja — kaže Habledić¹⁵¹ — ne zmišljam, nego znam stanovito da se tak

Jaszkae 19 Jan. 1694

(Izvana:) † Momu priatelju k: Lenardu kramaru dasze ima dati.

(Pripis izvana:) Posaletemi u m szopu na funtou 6. platim u: m, kada tamo doidem.

¹⁵¹ Ovo su vrlo vjerovatno Habledičeve originalne refleksije na socijalni život u

pripečuje, psari, katančići, lovasići, tot gda su v dvoreh, tot gda su s konji na trave, tu meštriju preveć znaju. Znaju negda i njihovi gospodari te ne mare. Ne mare, kaj siromah muž (kmet) zdihava, vraguje, preklinja, gde krmče, živinče etc. te gospodske kobilice ražaju, seku, peku, žeru. Ne maraju gda vboğa vdovica javče, narekuje, kad da bi je dete vmrlo, gda jedino krmče zgubi i s krmčetom svoju tanku hranicu. Čul sem ja takova narekovanja z velikum srca mojega žalostjum, gda nevoljnem pomoći nesem mogel... Sluge imaš, imaš lovase, kočiče, feletare (Vorreiter!), katančiće: hrani je, plačaj je iz tvojeğa...¹⁵²

»Dvorjaniki ali oficijali« u tom su opisu, dakle, preplastično naslikani. A i samo plemstvo većinom je slično svojim porijeklom, tako reći, onom »Hammer-Adel«, kako se to zvalo pravim imenom u Austriji XVII. stoljeća. I kad se uporedi iz netom priopćenog pisma Luke Stope (bilj. br. 150.), kako »ljudi poglaviti«, a u stvari »gospodina grofa Erdödy Šandora sluge« traže uzorke svakakvog svilenog sukna g. 1694. u doba općeg osiromašenja onda postaje sasvim razumljiv zaključak hrvatskoga sabora, da se obrazuje povjerenstvo za živež i robu, koje je onda u Zagrebu 21. I. 1695. uz taj posao normiralo i ovu odredbu po stilu starih talijanskih i srednjeevropskih »Kleiderordnunga«:

»Ustanoviše gospoda kraljevstva, da je poradi poprmljenog raskošnog odijela, osobito u nižim slojevima ljudi, naročito po varošima, a i izvan varoši, poskupila roba i da je porasao izlaz novca iz kraljevine. I da se tomu doskoči ovim se određuje, da u varošima muškarci i žene, koji ne spadaju magistratu (potonjima se ostavlja na volju odijevanje prema preimućstvu stališa!) i to, da ostali prisežnici općine, a izvan grada neplemići, nose odijelo od engleskoga sukna sa svilenim čipkama, mentene s postavom od lisičjeg ili janječeg krzna. Žene pako sukne od istoga sukna ili sukna raznog »Koronras«, isto sa svilenim čipkama i pucetima, te cipele po starom kroju od kordovana. Niži pak i obični građani te plemeniti slobodnjaci izvan grada imadu se odijevati u obično sukno. »Kopentuh«, mariš«, septuh: sa postavom od janječeg krzna optoćenim lisičjim krznom. Ženske imadu nositi odjeću od sukna »koronras«, »rasset« i sl.; mentene od istog sukna, a cipele jake, zvane »vudušva«. Dozvoljeni su na mentenima i jednostavni gajtani i puceta gumbarske radnje. Za služavke određuje se ruho od »mazalana« ili »ke-

Hrvatskoj, dok je inače Vj. Jakušić (Izvori Habeličevu djelu »Prvi oca našega Adama greh«, Izvještaj gimnazije u Senju 1911.) dokazao kompilatorsko episteljstvo autorovo, kao što je opet za već citiranoš Magdalenića dr. Stj. Tropsch analizirao uticaj njem. pjesnika Angelus Silesiusa (pseudonim) na Matijaša Magdalenića (Utjecaj Johanna Schefflera na Matiju Magdalenića. »Nastavni Vjesnik« XI. U Zagrebu 1903. str. 146.—147). Kad se uvaži Habeličevu kritiku rastrošnosti onda postaje razumljivije Magdalenićevo versifikovanje priče o rasipnom sinu (Memorare novissima tua et in aeternum non peccabis): Zvonhacz, iliti Premislyanya zverhu četirih posljednjih (t. j. stvari) chloveka, Graz, 1670.

¹⁵² Gospoštija je imala ovakve službenike: dvorski, valput, špan, klučar, grabant, lučar, ovčar, biruš (volar), biruš marovski, pod-biruš, kučiš gospocki, lovas, sluga štalski, pastir biruški, pod-ovčar, svinjar, sokač (kuhar), vrtlar, kućić, vrtlarić, pintar gospocki, majerica, dekla majeričina, dekla kuhinska, pasterica, pasterica s živadjum, te sluga gospocki. Isp. Vj. Noršić, Plaće služinčadi i nadničara u županiji varaždinskoj g. 1774. (»Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XV., Zagreb 1913. str. 313.).

rentuha«, proste cipele, menteni od sukna »mariš« ili od prostijeg sukna, kako hoće. Takovima i jednostavnim građankama od rješito se zabranjuje nositi perjanice pod prijetnjom kazne da im se one oduzmu na ulici ili na trgu. Za točno izvršenje jamčiče podžupani i gradska poglavarstva pod prijetnjom kazne da izgube svoju čast«. ¹⁵³ Raskošnost u odijevanju tadašnjeg hrvatskog gospodskog sloja utoliko je dakle zarazila i šire slojeve te se morala umiješati i državna vlast protiv ulaska onda već poznate i tako nazivane Mode. U komisiji su m. o. sjedili i Milpacherovi kupci i potonji dužnici m. o. podžupan Završki, te gradski senator G. Porta i N. Trebinjac kao tajnik, križevački podžupan I. Izačić, kanonik Lezkovary, i dr.

Te policijske mjere Hrvatskoga Sabora svakako nijesu mogle u načelu konvenirati trgovcu Milbacheru, ali uglavnom su ipak njegovi kupci bili iz viših i povlaštenih slojeva. Iz sačuvanoga arhivalnog materijala odjek se rečene zabrane baš nikako ne razabira. Milpacher je, kao i prije, produžio svoje poslovanje, uvijek spravan svojim kupcima, samo da je mogao sam dospjeti na udovoljenje obveza svojim kreditorima, koji su ga pri-tješnjavali.

Kad su predstojali kakvi svatovi ¹⁵⁴ familijarno se Milbacheru javljalo uzrok i povod nove poslovne veze, i M. je bio kadar da izvrši kompletnu svatovsku narudžbu, šaljući i dukate i materijal za oprave ¹⁵⁵ kao što i za

¹⁵³ Isp. E. Laszowski, Odredbe za Hrvatsku s pogledom na odijevanje g. 1695. (»Jutarnji List«, Zagreb 26. VI. 1922).

¹⁵⁴

†

Zdrauie y uzako dobro seliem. V M: od Goszpodina Bogha.
 Pokehdobmeie uezda zkerb nasla, buduchi da moiu kscer uudaie m,
 za ona koiaszumi potrebna hotelaszem V: M: prosziti. I naiperuo proszim
 V M: moj herr Kramar dabimj poszljaj po ouom chloueku tri Stiklecze
 Słata, dua koj budu uzaki po dua dukata, a jeden da bude za Raniska dua
 tulikaisse posalietemj V M.: szedem reffou platna, koiega uszaki
 reff bude po szedem Ranisky, ktomu jeden funt Perpra, y ieden
 funt Gumbera, funt Riskasse, Saffrana iednu Quinticzu, Suabis Kersin
 funt ieden, jeden reff cherlenoga kopentua, y ieden fertail, kuhinzkoga
 czukora ieden funt, a dua funta konffekta, uzakoga szuoie fele, tho-
 ieto czukora, alli na mandala, alli na zlatkih koriczah, alliti na...
 Jeden motring złata, a drugi szrebra. Szuile cherlene karmaszinske,
 y szelene, y modre, y lay(b) farbe, uszake za pol Raniske kak uuchinj
 dua Raniska, stosze budu rubczi siuali, pol reffa Tabina farbe
 karmaszinske, pol reffa szuilnoga szukna, breskuenoga czu-
 ita y zata usza, y za perua, possalitemj V: M: Extract, hochu taki
 ios ouoga fasenka do ity uu Zagreb, y usza V: M: naplatiti, a szada
 zbogħ unogħ mojih poszlou thamo ittj nemorem. Ztem Goszpodin
 Bogħ V M: zdrauo dersi. Datum Praeszeka die 20 Januar(ii) 1689
 V M:

Szłusbenicza rada szłusiti
 Magdalena Kuskoczi
 Relicta Antolchichiana

(Izvana, s crnim uništenim pečatom;) † Tha liszt da sze ima datti Knezu Lenardu Kramaru, na Kaptolomu ztoiechemu uu lastouite ruke, a moiemu nayraisse uffanomu Priatelu.

¹⁵⁵

†

Zdrauie u uzako Dobro seliem V M: od Gozpodina Bogha.
 Neduoim da polagh obechania zuoiega, jezte VM: pripravilj, Sezt Reffou
 Visnieuatoga Barsuna, y chetiri Reffe, hatlacza cherlenoga
 karmaszinske farbe. Zato ouo saljem do VM: ouoga moiega Rogiaka,
 damu V: M: rechenu Parteku doztoiate uu ruke dattj, a Jaz szama na

Slika jednoga zavjeta i poroda
sign. god. 1696. iz Kapele kod
Bjelovara**

kuhinju.¹⁵⁶ Jednako je to važno za druge obiteljske važne datume kao što su, dalje, porod i krstítke. A kada na pr. u Varaždinu nije bilo podesne robe, kupci, koji su onamo gravitirali, na razmeđi između dva rajona, obraćali se i u Zagreb.

zkorom do V: M: z Domu hochu doiti, y posteno usze platiti, liztormi VM: extract po ouom Junaku*, alle kade potlam z Prilikum possaliete, nechu moje Parole dušo zadersauati, I ktomu akobi koiu czitronu, alle n arangiu imalj dabi zame zachuualj, tham chez iedno petnaizt dan possalieu po nie. Ztem Gozpodin Bogh VM: zdrauo daste: Datu(m) Praeszeka die 24 men(sis) Aprilis 1691.

V M:

Rada szlusiti
Magdalena Kuskoczy
Oztauliena Vdova pokoinoga
Mestra Antolchicha

(Izvana:) † Tha liszt dasze ima datti Lenardu uu Zagre'bu na Captolomu Kramaru momu Priatelu uffanom.

* t. j. momku, mladem, od junost, junoša, junak, sekundarno znači junak isto što i vojnik, i opet onda momak, sluga.

** Ovaj neobično dragocjeni domaći kulturnohistorijski raritet pronašao je g. muzejski upravnik Vladimir Tkalčić u župnoj crkvi sv. Magdalene u Kapeli kod Bjelovara (vel. 0.64×0.55 m) pa ovako opisuje predočenu uljenu sliku: »Jedna žena sklopljenih ruku prebirući čislo (krunicu) kleči na jastuku a odjevena je u tipičnu građansku (civilnu) nošnju iz kraja XVII. stoljeća. Pokraj nje leži na jastuku povijeno dijete. Straga na desno u natkrivenoj postelji iza odgurnutih zastora leži pod tipično bogato urešenim pokrivačem (možda ista žena kao porodilja?) moleći sklopljenih ruku. Gore, u lijevom kutu lik sv. Magdalene kojoj se porodilja, očito, zavjetovala za sretan porođaj. Dolje, u lijevom kutu crvene brojke: 1696. Ispod toga vidi se ostatak natpisa, koji je započeo sa Ex voto... Daljnji donji dio slike nedostaje. Slika je vjerojatno rad prosječnog slikarskog majstora.«

¹⁵⁶

†

Zdrauie y vzako dobro seliem V M: moi herr Lenard.

Prielazem chetiri Reffe hatlacz a, koiegaztemi VM: pozlalj, y izkalazem oude

Nego i žalosni slučajevi, smrt, obilne karmine iziskivale bi također Milpacherovu pomoć (Pouedaussi Gozpe Grofficze Nvh Excellentiae zaradi chernine). Iz narudžaba Mikulić Januša¹⁵⁷ i Franc Kristofa Delischimonouitscha¹⁵⁸ iz Ratkovca 4. XII. 1693. razabira se tadašnji trošak u vezi s mrtvačkim kultom. »Sein Diener Mein Herr Leonhardt« piše germanofilski Franc Kristof Jelačić aliter Delišimunović Milpacheru povodom smrti svoje majke (heutigen Abendt Meiner Frau Mutter durch den griemigen Todt bin beraubt worden). Naručitelj traži potrepštine za karmine šaljući nešto novca (drugo će on ili brat obračunati):

schwarzen Kerentuh 67 Ellen
 schwarzer Pelz Futter 5 „
 Zehen so d'khe O (20 funti!) weisse Wax kerzen
 Sibenzig so dikhe O weisse Waxkerzen
 Ein klein Hutt zukher
 2 Pfundt Pfeffer
 Saffran ein lott
 Zimet würze zwey lott
 Mandl ein Pfundt
 Zwewen „ „
 Reiss „ „
 Weinperl „ „
 Schwawisch Gerste zwey Pfundt
 Zweyerley Confect
 Zukher von jedem ein Pfundt

A vjerovatno je, da je Milpacher bio dobavljač i za pogrebne svečanosti i karmine koje su 16. VI. 1693. održane u Zagrebu u počast umrlog

Barsuna Fiolichne Farbe, allega nigder neszem mogla naity, nego proszim, VM: dabimi onoga cherlene Farbe karmasinzke Barsuna sezt Reffou pozlaj, po ouom moiem chloueku, y ktomu jeden klobuk czukora, finoğa, Pakmi VM: Extrat possaliete, z peruum prilikum hochu VM: Peneze doneztj, y z uelikum zahvalnostiu(m) platitj. Ztem Gozpodin Bogh VM: zdrauo dersj. Datum Varasini die prima majj 1691.

V Mt:

Slusbenicza rada szlusiti
 Magdalena Kuskoczy
 oztavljena Vdova Pokoinoga
 G: Mestra Antolchicha.

(Izvana s pečatom:) † Tha lizt daze ima dattj, Gozponu Leonardu, Kramaru Kapto-
 lumzkomu iu niega milozti laztouite ruke kakoti moiemu Priatelu uffanomu.

¹⁵⁷

†

Zdrauie Bogh Daij UM moj knez Lenard.
 Lepo proszim UM posalietemi Na moiu Parolu stoie na ouom Memorialu Zachini Duplerou ij Platna, pako UM konomu Peruomu Dugu pripisete, za Herentuh szem piszal Goz: Biskuppu Tak akoğa Gozpod neposalii UM ij neğami posaliete Refou 16 armigaie tuliko treba kaitiszem piszal Goz: za 14. ali nebi dozta bilo. Ztem boğ Daij UM uezelle Vuzma szprouoditj kojeğa ja tusan zprouaia(m). Damije danas Goz: Bogh o 10 uure moiu Dragu Senu iz ouoga szueta uuzel.

UM

Priatel selechj zlusitj
 Mikulich Janus

Lourechan 6. Aprilis. (1)692.

(Izvana:) † Gozponu Leonardu Pagaduru Horuaczkoğa Orzağa imasze Datj na Ruke.

† Memoriale

Na ? platna Refou 5

Papra funt — 1

beloga Papera konec 1

Muskapleta — Lota — 2

chernoga ? za 2 őr.

Klincheczeu — Lota — 2

Pakomi U M posaliete...

Orescza — Lot — 1

Rishatle funt — 1

Duplerou beleh zrednieh 100

Gumbera funta 2

¹⁵⁸ Jedan od potonjih actura hrvatske pragmatičke sankcije i poslije zapovjednik na Krajini i tvrde kostajničke.

bana Erdoedyja,¹⁵⁹ kojima je pribivao i njegov šurjak mladi grof v. Gallenberg, a koji je naročito za to doputovao u Hrvatsku.¹⁶⁰

Mnogi seoski župnici (između kojih neki imaju i »apparatum equorum saecularem«), kao i mnogi vlastelinski provizori htjeli su s kramarom srdačne odnose, kao što se je, uostalom, cijeli društveni život izvjesnih povlaštenih društvenih klasa odvijao po propisu u nekom hinjenom dobronamjernom tonu. Svak je znao svoje i tuđe omeđene regione. To je onaj socijalno-etički relikv koji se spustio i u šire slojeve, »če je praf, praf«, »kako je pravo«, »neka je samo pravo«, namještena etika pravdaša i puntara, purgera i seljaka. No i veća religioznost i opsežnija patrijarhalnost normirale su tada takovu atmosferu.¹⁶¹ M. je radio i poslovaio i sa samostanima u Zagrebu, Ivaniću, Samoboru, S. Lenardu, Krapini, Varaždinu,¹⁶² a možda i još s kojim te uopće s franjevačkim redom, posredovao mu za mnoge pošiljke, koje su bile proste od malte i harmice.

Ljubljanski je gvardijan, fra Vincentius Lampretiz, molio posebnim njemački pisanim popratnim pismom 1695., da maltarinski i harmičarski činovnici propuste za zagrebačku franjevačku provinciju »2 Ballen Tuch«, a za uzvrat, kaže se u pismu, moliće se za to Bogu i preporučiti ih sv. Franji. I upravo za ovu je pošiljku posredovao Milpacher, jer je išla zajedno s njegovom trgovačkom robom.¹⁶³ Da li je M. bio i confrater franjevačkoga reda nije se moglo ustanoviti, ali ga 26. II. 1697. Fr. Paulus Jahich i 13. IX. 1696. pater Antonio Soffich oslovljuju kao dragog g. oca sindikuša i zatim »Sindico Apostolico«. »Flosari« iz Ljubljane dovozili su u Zagreb nadgrobne ploče za grobnice u franjevačkoj crkvi, dok je sama klesarska izradba vršena u Zagrebu. »Pilthauer« (klesar, kipar, vajar) rezao je na pr. u te ploče grbove po 10 Rh. (t. j. za tzv. rajnskih forinti). Iz Kranjske je, kao i iz Štajerske, uostalom, i prije i poslije radilo dosta majstora upravo za crkvene potrebe u Zagrebu. 1633. je Johann Albertal, zidar i klesar iz Trebnjega na Kranjskem, gradio novi zvonik prvostolne crkve. 1645. je Hans Maler (možda Hans Jerg Gaiger-Felder iz Novega Mesta?) pozlatio križ i gumb i kip sv. Marka na Griču. Zidar Joannes Mongino iz Ptuja 1676. proširivao je sakristiju zagrebačke katedrale. 1689.

¹⁵⁹ O tim svečanostima isp. *Funebris apparatus Nicolai comitis Erdoedi Illyriorum proregis*, 1693. (meni, nažalost, nepristupačnu publikaciju).

¹⁶⁰ V. Steška, *Dolničarjeva ljubljanska kronika...* (»Izvestja...« XI, str. 79.). Možda se radilo i o poluosodi njem nekom spomenu u počast pokojnika mjeseca studenoga 1693. O Gallenbergu isp. kod Lopašića, *Spomenici Hrvatske Krajine III* (vid. regist.).

¹⁶¹

†

Szługaszam V. M. moj dragi K. lenard.

Proszim V. M. dabimi poszlali ona obodua pa s za akozte onoga donezli z liublana kak ijeszem proszil V. M. i szuile modre quintu jednu kojie zkupa zprauiu, ia taki doidem potih szuetkih i doneszem V: M peneze i hochemosze obilneie szpoznati, da budete znali V. M. z a moiu hisu, ija za uasu, ztem V. M. G Bog zdrauo dersi que szuete prisaszne dneue vazmene, in Schitaro 4. Aprilis 1692.

V M

Szługa, ij Priatel
Petrus Vician Parochus
in Schitaro m. pria

(Izvana:) † Plemenitom knezu Lenardu N. kramaru na Kaptolomu ztojechemu ufanomu Prijatelu dasze da uu niega miloszt plemenite ruke.

¹⁶² 1693. frater Aleander Lipisch piše mu, njemački, zbog neke dugovine.

¹⁶³ Zakonski članak 55:1548. pa čl. 6:1575. dosta kažu, da se tridesetina ne uzima »neque a Presbyteris, Monachis, & Nobilibus...«

popravljaio je orgulje Johann Faller iz Ljubljane,¹⁶⁴ itd. No začudo, i sve gotovo vrijednije stolarske radnje u tadašnjem su Zagrebu zgotavljali i opet Kranjci, na pr. 1688. umjetnički izrađeno klecalo (cohrstuell) pred oltarom sv. Barbare u stolnoj crkvi.¹⁶⁵ Tu se uz ljubljanskog stolarskog meštra i građanina Abrahama Huebera napominju još i kipar Johannes Khummerstainer i slikar Johannes Eisenhardt, obojica Kranjci, dakako njemačke narodnosti.¹⁶⁶ Ovaj proces njemačke majstorske naplave ima svoj sociološko-historijski analogon na pr. u Štajerskoj s Talijanima kojih se, doduše, tokom stoljeća natiskivalo i u Hrvatsku no u mnogo manjoj mjeri.¹⁶⁷

Bilo je i redovnika, koji su tražili robu za sv. mise. Tako je, naime. i fratar Žiga Papiga iz franjevačkog samostana u samom Zagrebu zatražio, da mu Milpacher daruje 2 lakta sukna mariša, a za uzvrat će se on siromah redovnik sjetiti kramara intencijom u nekoliko sv. misa. Cedulju je trgovac uvrstio među ostale narudžbenice.¹⁶⁸ Svećenici, a osobito redovnici, bili su u korespondenciji prema njemu veoma devotni (iz respekta ga titulirali Goszpon Otecz), nadajući se uz to da će što cijenje ili uopće badava prolaziti prema ususu u potraživanju izvjesne robe za svoje samostane,¹⁶⁹ ali je taj apostrof ujedno i znak podmaklijih Milbacherovih godina.

¹⁶⁴ I. K. Tkalić, Prvostolna crkva zagrebačka nekoć i danas, Zagreb 1885.

¹⁶⁵ Emil Laszowski, Izradba jednog klecala... u zborniku Braće Hrvatskog Zmaja sv. XXXIX. »Stari i novi Zagreb« sv. I. (Zagreb 1925. str. 248. i d.). U računima se spominje i neki »Lionard« možda sam Milpacher kao transaktor.

¹⁶⁶ U XVI. stoljeću isto su njemački obrtnici sa strane bili djelatni u Zagrebu, koji i u gradskoj ciglani (czyglenicza) zaposluje strance: Hanns czygler (1557.), Magister Andreas czygler iz Novega Mesta (1558.). Monumenta historica l. r. c. Zagrabiae XIII. u Zagrebu 1931. p. 52, I »Maibaum« (mayka) očito njemačke proveniencije bio je tada u Zagrebu udomačen. Postavljane su jele (arbores pineae).

¹⁶⁷ Isp. Joseph v. Zahn, Styriaca (Graz, 1894.) članak »Wälsche Gäste« str. 158. i d.

¹⁶⁸

†
Generose Domine Patrone mi Gratosissime.

Dabi V M: nezbantual szmoiu(m) poniznu(m) prosniu(m), hotel szamsze V: M: po ouom moyem priproztom piszmu, ponizno, moliti, prosziti, i preporuchiti, dabisztesze VM: doztoiali, iz szuoie uelike dobrote ij miloszerdnozi, mene sziomahu Redouniku, iednu miloschu uuchiniti, dabimi VM: dali uu ime Bose, dua lakta szukna Marissa, koiegamije za uezda kruto iako potrebno, iaz pako, za tako ueliko dobro ij Patronustuo, hochu V M: zahualen biti, uuioije szueteh massa, ij molitua, ij na V M: intentiu hochu ztanouite Massa' pouedati, Obertoga hoche V M: Gozpodin Bog to dobro uuchinienie ieszero krat vermuti, ij platiti, a iaz dotla(m) budem siu. za VM: vazdar hochu uerno Boga moliti.

Datum in Conuentu Zagrabieni, 4 Decembris 1693.

Fo ouom, koji je VM: liszt doneszal, budem chakal ponizno od VM: dobroga odgouora, ij odluchka.

Fr. Sigismundus Papiga
Franciscanus

(Izvana:) †† Tha lizt dasze ima dati Gozponu: Gozponu N. Lenardu Kramaru (titulus cum pleno honore) uu niega Milozti laztouite, y poglauite ruke.

¹⁶⁹

†
Szlugaszam zauazan dragoga Gozpona otcza

Krutomie sal da nizam mogal onomadne VMti szluziti, kakobi bilo potribno, iaszam sze nadial Gozpona otcza iz Gracza nazad iduchi uu Zagreb, dabisze bili Vmtj kmeni nauernuli uu sziomaski Kloster, zada znam ii spoznauam daszamsze zameril Vmtj u uu nemiloschu dosal, nistar manie iaszamsze zegurno pouffal uu Gozpona otcza miloschu da pisem y preporuchimsze Vmtj Goszpoczke szuoie ruke darszliuozi, arsze nadeiem nazkorom zimo kmoiemu ziromatsuu Patra Prouinciala zato hotelszem ponizno p(ro)ziti dragoga Gozpona otcza troiega szuetoga almusstua, naimre jedno malo giumbera, safrana, y arkuseu biloga papira, ia pako zmuemi Patri, y

Belostenec notira u svom rječniku skromnost redovničke ishrane u samostanu:

Bob, luk, y korenye
Kaluğyerszko je jedenye.

U stvari, u XVII. stoljeću katolički su se redovnici u Hrvatskoj vrlo umnožili, stekli usrdnu naklonost naroda¹⁷⁰ i obogatili se darovima vjernih i njihovim oporukama¹⁷¹ (ad pias causas) tako te su bili prvi kapitalisti u državi pa mogli ubirati i povoljne kamate na pozajmljivani novac iz svojih zaklada i dobivenih zadužbina. Tako su, uostalom, postupale i »fare« (župe) s misnim fondovima. Novac je trebao da bude plodonosno no uz to i sigurno uložen (Ritter-Vitezoviću su na pr. 1712. opatice sv. Klare poradi duga dale kuću prodati u Zagrebu, a još i sam Milbacher 1700. umro je zadužen kod njih sa 1000 Rh. fl.) Samo se po sebi nadalo te je i Milbacher došao u dodir s kaptolom i sa samostanima, pa i s ostalim institucijama kojima su ravnali svećenici.

Nebrojene transakcije provodio je Milbacher u korist hrvatskih teoloških instituta u Bologni Sign. Niccolo Gotthal, Rettore), isto i u Beču (Joannes Skuarich Curator Collegij Croatici Viennae, i dr.).¹⁷²

I inače je uopće bilo uobičajeno darivati crkve, graditi oltare, šta više i kapelice, nabavljati crkveno ruho i posuđe, naručivati rezbarene klupe, slikane prozore, zastave, krstove, kipove, kandila, slike itd. itd., mnogo i zato, što se od česti željelo biti pokopan u izvjesnoj crkvi ili bar pokraj nje. Razumljiva je prema tome sva revna skrb, a trgovci su bili posrednici potrebnih narudžbina.

Kakav je pak usrdni ton i saobraćaj bio između franjevaca i Milbachera dosta se razabira i iz ovdje priopćenih pisama.¹⁷³

Fratri hochu Gozpona otcza Bogu, Marie, y Szuetomu Antonu preporuchiti, y selimo Gozponu Otczu uszi dobro szdrauie, szrechu y od Boga blagozlou, a ia oztaiem Gozpona otcza

Vmtj
Sub dato Crap: 14 Aprilis
1697

neuridan szluga y Capellan
Fr. Paulus Jahich
Guardianus Crapinensis

(Izvana:) † Nobili se Generoso Domino Dno Leonardo N. N. Venerabilis Capli Zagreb. Merchatori munificentissimo ac Patrum Franciscanorum zagrabiensium Syndico Apostolico, etc. Dno Patrono mihi Colendissimo. Zagrabiam.

¹⁷⁰ Svaki seljak (muž) i sva njegova ženska svojta u to je doba znala ne samo za različna redovnička svetišta kojima je hodočastiti bilo vrlo spasonosno već su seljaci u opasnosti od vještica umjeli i nabavljati korisni »sveti prah« patrov kapucinov, pa se njime napajati i kaditi. Što se dalje tiče redovnika, teško je danas u oskudici kulturno-historijske građe okarakterizirati onaj »eremitorium« što ga je 1. IX. 1660. u vrtu Petra Keglevića na Loboru počeo graditi kapucin laik fra Sebastijan: da li je to već rani modni tip potonjih »Eremitage« barokne kulture vrtova ili pak samo sušto zdanje za akte pobožnosti, svoje vrste kapelica.

¹⁷¹ Isp. na pr. m. o. samo oporuke Zakmardija, Ručića, Makara i dr.

¹⁷² Collegium Croaticum (Viennense) utemeljio je zagrebački kanonik i prepošt Baltazar Dvorničić Napulijski oko 1624. (zaklada 45.000 Rh.), no isprva je zavod bio u Štajerskom Gracu.

¹⁷³

†
Szdrauie, dobru szrechu, y Boga blagozlou dragomu Gozponu otczu selim, na unogeh dobrih, zrechnih lett.

Prez uzake zameri moramsze vtechi kmilosche y k-Patronustuu dragoga Gozpona otcza, dasze nimam komu drugomu tak zauffanom, kak k-Vmtj, naimre vu ovom tusnom Varassu, meztu, y orzaгу (magj. drzava, u srednjem vijeku glasi termin »rusag«),

Plemstvo je prema Crkvi izigralo notornu ulogu kolatora župskih crkava na svojem (v)ladanju, pak je, pored zadužbinske revnosti, bila razumljiva i dnevna skrb za pristojno uzdržavanje crkava. No u tu brigu spadalo je i ekvipiranje još i kućnih, dvorskih kapelica, nabavka devocijonačija, a dobar ton, osim toga, zahtijevao je u ono doba da i ručni rad plemkinje, njeno vezilačko umještvo, bude od česti i u sferi bogougodnih pobožnih zavjeta. Tako je i dobar dio baroknog našeg crkvenog ruha produkt domaćege rada, donekle i aristokratskih prstiju.¹⁷⁴ Uobičajilo se vremenom i zavjetovanje i darivanje dragocjenih ženskih haljina na crkvene oltare i korove, kao i testamentarno zavještanje zaklada redovima i pojedinim crkvama.¹⁷⁵

Krapine, dobro znam daszamsze y pred bosichem dragomu Gozponu otczu zameril, za ono szueto almustvo, kotero zte mi Vmtj pozlali, ij uze szem z velikem vezeliem, y radoztium priel, Bogh dragomu Gozponu otczu zto krat hoche nadomeziti, y Szvetoga Antona Paduanzkoğa pri Boghu prosnia, y ia za zmoiem, y moieh Patrou molitvami pri Bogu zegurnoga chiniti hochemo, zboga daresliuosti szuetoga almustua, da Gozpodin Bogh da dragomu Otczu na ovoi zemli dobro szdravie, szrechu y blagoslov, a na drugom Szvetu Dusse vekovichno blasentvo. y tho seli vez szveti red Seraphinzki, zinov zvoieh dobrochinitelov. I zato imaiuch veliko uffanie pri Boghu, y pri dragom Gozponu otczu Syndikussu, daszam sze ouak zegurno po uffal dragomu gozponu otczu pizati, ponizno prozech, dami Vmtj neschete zameriti, akzam vnoĝo vnoĝo krat zpoznal buduchj úú Zagrebu pri dragom Gozponu otczu veliku miloschu, y gratiu, tak zato i reku y vezda, dasze morem utechi, y preporuchiti dragomu Gozponu otczu, y moĝega ziromaskoga klostra krapinzkoĝa velikomu Patronussu prozech ponizno, dabime Vmti pomogli z a ov zveti poszt, ziednem funtom olia, za gorenie lampusa moie szvete Czirkve, nebi dragoga Gozpona otcza bantuval, ali stotiga nima nass kramar Jagussich, takosze moram kmtj, kadesze morem uffati, da dobim szveto almustvo, pri dragom Gozponu otczu, almi to szveta regula zapoveda, da Franciskani moraiu od vrat do vrat mendikuvatj, y almustva proziti, mi siromahi ovde po ziromaski ztoimo, y govore latini poko bevere, poko manjare pacienza per forca, ouo pako saliem dragomu Gozponu otczu za olie chetiri polserticze, ni maiuch ni novhecza pri Syndikussu moiem, zato nekak zmemum dragi Gozpon otec miloschu úúchinete, y dasze ziromah preporucham za iedno pet arkusseu baiz (weiss!) papir, stosze y uffam úú dareslivoz y miloschu dragoga gozpona otcza vazdar uffanoga, y kay... dazte Vmti szvetoga almustva, kuliko dabi da li Vmtj na spital ia pako za szveto almustvo hochu zmoiem; Patri preporuchiti Vmtj Boghu, Marie, y Szvetomu Antonu Paduanzkomu, a ia oztaiem Vmtj naklaniaiuich szrechan, szdrau y uezel pochetek szvete korizme, Vmti oztaiem neuridan szlusicza y do zmerti Capellan

Datum Crapinae

die 26. Febr. 1697

(Izvana:) † Nobili ac Generoso Domino Domino Leonardo, Venerabilis Capituli zagrabiensis merchatori munificentissimo ac Patrum Franciscanorum Conuentus zagrabiensis syndico apostolico & Domino, Domino Patrono nobis colendissimo obseruandissimo. Zagrabiae in Capitulo.)

Fr. Paulus Jahich Conuentus

Crapinensis Guardianus

¹⁷⁴ Elisabeth Keglević iz Kalinovca: »...proszim tulikaisse V: M: dabimi poszlali modroga platna jeden konec z chim sze budu mogle kasule podsztauliatj, i ako nebude modroga dabi mi cerlenoga poszlalj.« — O nekojim velikaškim darovima i investicijama isusovačkim crkvama u drugoj polovini XVII. stoljeća isp. dr. R. Rorvat, Kako su nekoć živjeli hrvatski obrtnici? (Zagreb 1929, str. 113.—116.). Tu se napominju malar Kanz Jörg Gaiger-Felder iz Novega Mesta u Kranjskoj i pildhauer Honz Jakob Oltenpoher iz Varaždina.

¹⁷⁵ Usus je uopće vrlo star i općenit a zadržao se daleko i u potonje doba. Iz susjedne Štajerske još za 1750. bilježi »Chronik des Stiftes Göss«: »...Auch hat die Gräffin Salm wegen ihrer Frau Schwester Aloisia Mechtildis Gräffin von Scherffenberg, dem Stift zwey kostbare reiche Kleyder verehret; eines war grien, das andere gelb, von dem ersteren liesse die gnädige Frau ein Mess Kleid, Antependium und Kelchdiechl machen, dass zweyte wurde gleich dem vorigen im Frauen Chor appliciret...« (»Steiermärkirche Geschichts-

U takvoj atmosferi razumljivo je i ono Habledičeво revnovanje kao apel ženskinju: »Otpri vre vezda (sada) oči ti gospica ktera si g o d e r, ali (ili) purgarica, ali plemenita, ali gradovna, ali mlada, ali stara, ali gospodična, ali vdovica, ka se izabranem vinom napajaš, ka se tak cifrasto opravljáš, ka več (više) lase tvoje ravnajuč nego Boga moleči trošiš, ka tuliko mehkeh blazin na postelju tvoju kladeš, ka se tak mehko v đoldž i svilne poplune zavijaš, ka toliko z pižmum smrdiš, otpri, reku, oči, i vidi pristoji li se, da ti v tulike ničemurnosti vreme i žitek tvoj tak oholo trošiš?« Prema tomu mondena žena nije bila ništa drugo nego očivesta hotnica od samog vraga vpučena da nosi s čalarnostima svijeta nakinčene oprave no toga radi i podobna da bude fruštana. A na ustuk toga vala biće da je u Zagrebu još 1643. schola pro puellis erecta da se uči čitanje, pisanje te muliebres artes (skromne valjada) unaque bonis moribus.¹⁷⁶

Bdilo se nad religioznošću puka i ostale publike u ono vrijeme preobilno.¹⁷⁷ Trajno je istican problem »pitanog (sudnjeg) dana«. I Milpacher jc, očito, bio pobožan i devotan, kako dokazuju franjevačke zamolbe njemu upravljane. Potreba intenzivnije religioznosti i formalnog vršenja vjerskih dužnosti za onovremenog trgovca bila je velika stvar, ako ne iz straha pred klevetom coprije a to u obilnoj mjeri poradi odijoznosti kojom je Crkva više manje još uvijek taksirala trgovanje gledajući na grijeh nepravedna dobitka nablizu gotovo novčarskoj lihvi. A od davnina je »uzuraš« i u Zagrebu bio poگردan apostrof. I zato je među purgarima još od starina na korporacijsku vršen i plus vjerskog manifestiranja time što su omogućivali postojanje posebnih kongregacija (confraternitates). Tako je za zagrebačke purgare postojala »Bratovština Bl. Device Marie Svečne vu Zagrebu« i onda »Bratovština Muke i Smrti Kristuševe«, pa Kongregacija Sv. Anuncijate. Bilo je građana koji su se začlanjivali i u kongregacije seoskih župa (n. pr. Bratovština Sv. Barbare u Brdovcu osnovana je 1675.). Redovite pak propovijedi i obligatno polaženje crkve i službe Božje dakako da je (u protureformacijsko vrijeme osobito) formiralo tadašnje

blätter« V, Graz, 1884. p. 147.). Isp. u ovoj studiji bilješku br. 59. za ca. 80 godina ranije razdoblje. No valja uvažiti kako je proti rečenom ususu još ca. 1670. bilo reakcije, koja je zazirala od te vrste devocionalija. Na pr. Matthias Abele rezonuje u »Künstliche Unordnung« ovako: »Es ist zwar schon vor wenig verflossenen Jahren die Ungestuemmigkeit der rasenden Liebspossen so hoch und so weit gestiegen, dass sie auch der andaechtigen Gemaeht der Heiligen Gottes nicht verschonet haben. Wie mancher Beerenschneider hat der H. Barbarae, der H. Catharinae, der H. Agnes, der H. Christinae oder der H. Caeciliae bey der Orgel einen Alamodischen Rock oder Brust-Stuck anmahlen lassen? darein er allererst, vor wenig Tagen, seine Liebste, zu einem Neuen Jahr, oder zu einem froelichen Oster-Ey, hat einkleiden lassen, und ist nur der Unterschied, dass hierzu der Mahler die Farb, der Kramer oder der Kauffmann den Zeug, oder wie man es anjetzo zu nennen pfliget, die Modi, und hierzu der Schneider die Scheer gegeben hat, gleichwol ists kein Suend, wann die ueberbliebene Fleckel, und sonderlich von denen Gold- oder Silberstucken zu Einfassung auch der Heiligen Sachen gebraucht werden« (p. 105—106.).

¹⁷⁶ »Starine« XXXVII, p. 62.

¹⁷⁷ Šimunić, Prodeke nedelyne p. 410. O moi Hervatzki Orszag, jaj, jaj tebe, arszki pun blaznozti. Chudisze ti G o z p o d a r (seljak, ekonom, gazda, bez obzira što je u kmetskom stališu!), zakaj nemas blagoszlava, zato kajti drusinu imas, koja blazni. Chudisze H i s n i t o v a r u s, zakaj nemas blgoszlava z-tvojum tovarussiczum? kajti sena blazni. Chudisze, da z tvojeh szinov nikaj dobra nemas? znas zakaj? kajtiszu blazniki. O moj kerscheniche! kada chujes blaznika, dajmu toplovusku (čušku) dasze

Kip Blažene Djevice Marije u vlastelinskom dvorcu Sv. Helena kod Donje Zeline (obitelj Mixich) iz g. 1689. (sada u Hrvatskom Narodnom Muzeju u Zagrebu, odio za umjetnost i umjetnički obrt).

normalno naziranje životnih problema.¹⁷⁸ Jednako je posebna partija vršenja vjerskih dužnosti bila za sve društvene slojeve polazak uobičajenih prošteništa. O takvom hodočašću pišu i Milpacheru 26. IX. 1691. »ar sada budu (gospodarice Mlake) odhajale na Bisticu divici Marije« te se šalje 1 cekin za halbice. »Romari« (hodočasnici) išli su međutim i u Italiju (baš u Rim, odatle i termin romar) još od Danteova vremena u hodočasničke svrhe pa i u Kranjsku i Štajersku; to je također, dakako, bila prilika za upoznavanje strane civilizacije i mogućnost širenja kulturnoga hori-

popikne, et consecrabis manum tuam. Ja velim, dajmu palichje (batine), i poszveti se paliczum tvojum. Ali reches ti: kaj imam ja z-drugoga blaznostium? to ztanovito znaj, da imas, ako chujes. Pazi kaj veli Allozza, i Navarrus: Qui audit blasphemantem, tenetur corripere eum de praecepto (Allozza et Navar). Chti Piszmo Turszko, kak propoveda blazniti szuproti Christussu nasemu, i szuprot Majke nyegove Devitcze Marie. A ti koi zpoznavas nyega za Boga, vendar blaznis, koj neverujes, dabi Bog bil. Z-jednum rechjum jeszi zpodoben Vragu, koteri ima to oszebujno szvoje, da vszigdar blazni. Naj ja szem vu vszem kaiszemdo szeh dob govoril, kako v Rimu jedno dete pet let ztaro je od Vraga vzeto zarad blaznosti...

¹⁷⁸ Isp. E. Laszowski, Vijesti o kongregaciji »Navještenja B. D. M.« u Zagrebu

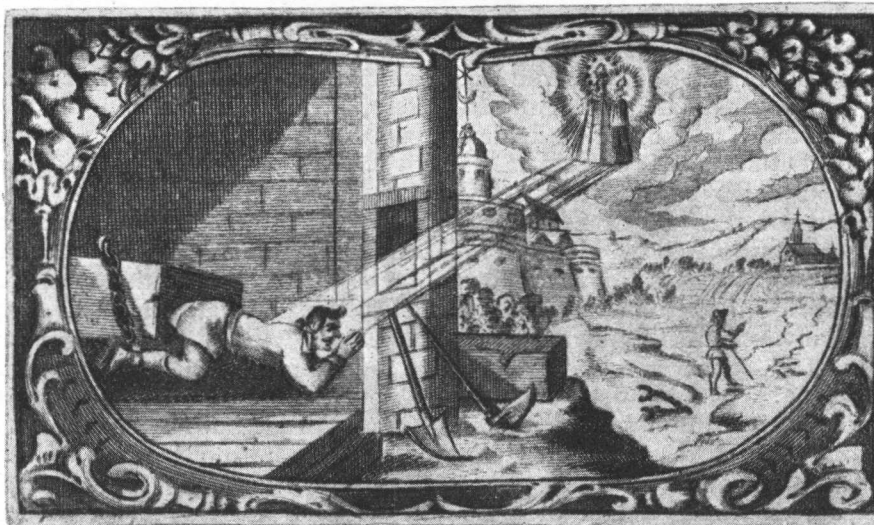
zonta, ali i utvrđivanja uvriježene vjere n. pr. i u čudesa pojedinih prošteništa. Uostalom, starijemu Nikoli grofu Erdödyju posvetio je Habelić (1662.) svoje »Zerczalo Marianszko« i zato što je grof hodočastio u Maria Zell u Štajersku.

Još od započete intenzivne protureformacije u Hrvatskoj naročito je isusovačkim nastojanjem naglo učestao taj posebni marijanski kult, ono dakle štovanje od kojega su zazirali upravo protestanti. S tim se u vezi, onda, osobitim naporima pavlina i isusovaca, a i ostalih redova, započelo javljati uz bujan barokni dekor naročito kultiviranje mnogih čudotvornih kipova B. D. Marije. Formirala su se tako postepeno na više mjesta thaumaturška zborišta čija je historija bilježena napose revnosno, a populariteti pojedinih prošteništa međusobno su se nećujno takmičili. Pored tzv. »servitus Mariana« upućivani su vjernici na posebno štovanje sv. Josipa, Jakoba, sv. Antuna Padovanskog, sv. Vida, sv. Ane, Marije Magdalene, Margarete i Lucije, a osobito pak, to se razumije, sv. Ignacija i sv. Franje Zaverskoga. U »tesnim ostankima orsağa« pogodovalo je to i napomenutom prometu i niveliranju znanja jednoga kraja o drugomu. Napose se seljak, kmet, nevoljni muž uticao bilo kojem čudotvornom kipu. On je u tadašnjoj krutoj društvenoj nejednakopravnosti, prodavan poput stoke i robe, napokon još samo u krilu Crkve nalazio utjehu, ma da ni odavde nije moglo biti aktuelna glasa za ukidanje stanja, ali je bilo blaženja (u doba kad su i zločinci mogli naći pravni asil u crkvi i samostanu). Utjeha s prekogrobnim životom vječne pravde i drastično žigosanje života povlaštenih bilo je odahnuće u vremenu, kad su za isti delikt seljaku na pr. išle batine a purgaru samo globa, dok je delikt plemića rijetko kažnjavan. Samo kroz Crkvu mogao se onaj sa dna nepovlašteni društveno-kulturno

iz g. 1661./2. i 1732. u Zborniku Braće Hrvatskog Zmaja sv. XXXIX. Stari i novi Zagreb I. (Zagreb 1925. str. 250.) Kongregaciju su osnovali isusovci 1614. Zagrepčani su tada osim toga, bili ponosni što im je riznica stolne crkve pohranjivala relikvije kao što su: glava sv. Stefana kralja ugarskoga, ručni palac, po nekima opet kažiprst sv. Ivana Krstitelja, zub sv. Apolonije, te rame sv. Ladislava, kralja ugarskoga i napokon jedno nevino djetesce Herodovo. — Isp. Dr. Janko Borković, Prilog k povijesti biskupa Martina Borkovića i zagrebačke biskupije u drugoj polovini XVII. vijeka. (Starine XXXV. U Zagrebu, 1916. str. 385.)

¹⁷⁹ Pučkoga školstva je u to vrijeme vrlo malo; pučki školnik je zapravo u prvom redu službenik župnika kojemu se nije dalo obučavati djecu. Učitelj i ministrira, zvonar je a o svečanostima orguljaš. Na sinodi zagrebačke biskupije 1669. zaključeno je, da se župnici trebaju brinuti za namještanje pučkih učitelja, no u mnogim su župama, u koliko su nastojali sami, nailazili na otpor župljana poradi siromaštine, ali i zbog barbarstva. Zagrebački su jezuiti tražili od hrvatskog sabora za poboljšanje svoğa školstva da se od svakog dimnjaka na imanjima plaća po 20 den. (m. o. 1628. i 1629.), ali da tu daću ne plaćaju koloni (kmetovi) već plemići. Iz izvještaja o kanonskim vizitacijama izlazi, da je u gradovima, naravno, bilo bolje već poradi organizovane općine i zbog redovničkih institucija, ali svjetovni mnogi školnik bio je i isluženi vojnik. U Krapini je župnik učitelja ishranjivao, no zato je župnik imao općinski mlin. Vlastelini su instiktivno bili posve indiferentni prema prosvjetnom nastojanju Crkve. Izvještaji kanonika zaredom gotovo iskazuju o pojedinim župama: »Magister scholae non datur«, negdje: »... ob duritiem populi, nolentis illum solvere«. Ima slučajeva da župnik-učitelj poučava nekog malog Turčina vjeronauku (Tuhelj 1687., a 1692. kapelan »tres pueros studiosos habet, quos alphabetum docet«, no 1696. već nema nijednog učenika, jer je populus durus). Učiteljski su stanovi bili jadne, zapuštene potleušice sa mršavim i neujednačenim prihodom naturalija od seljaka. Glavno je pak u njihovoj službi bilo: cantare commode, vocem bonam habere & cantare libenter i da bude sedulus. Gdje je bilo fundacija nekako je išlo. U šipačkoj fari (župi) 1687. zadužbina je ustanovila modafitete: »... A školnik koi god bude, da bude Boga boiech, et ad maiorem Dei gloriam, Beatissimae Virginis Mariae et sancti Georgii in Sipak intra et extra Eccle-

§. 8. Captivus e Turcia liberatur.

Iz Eggererove »Pharmacopaea Coelestis« (Graecii 1672. p. 27.). Sužanj se iz turskoga ropstva oslobada g. 1636. pomoću čuda Gospe Remetske. (§ 8. Captivus e Turcia liberatur).

oslobadati i uzvisiti.¹⁷⁹ Pojedini samostani nijesu tada školovali samo svoj redovnički podmladak nego je mnogi seljačić uzet u samostan odilazio i u svjetovni kler, te se zatim zahvalno sjećao svojih dobročinitelja (n. pr. m. o. otaca kapučinera i dr.).

Laičko uporište marijanskoga, protureformacijskog kulta u Hrvatskoj, zasnivalo se u XVII. stoljeću na jednom već tada legendarnom historijskom zanosu, na izričaju, koji se pripisivao banu Tomi Erdödyju, koji da je 1609. kao hrvatski ablegat in diaetalibus Hungariae comitiis ... publice evaginato gladio (javno izvukavši mač) zagrmio: »Hoc ferro, si aliter fieri non poterit, pestem istam (t. j. hereziju protestantsku) a nobis (t. j. od Hrvata) eliminabimus; tres etiam nobis fluvii sunt: Dravus, Savus & Colapis, ex quibus unum novis istis hospitibus sorbendum dabimus«, ad quae verba attoniti haeretici obmutuere.¹⁸⁰ Notorna je pak stvar, da u Hrvatskoj za razliku od Ugarske ni protestanti, ni kalvini, ni Židovi nijesu bili tolerirani sve do XVIII. stoljeća. Iz predusretljivosti prema ovakvom ekskluzivnom katoličkom stavu Hrvatske Leopold I. potvrdio je 1687. više zaključaka hrvatskog sabora, koji su stvoreni između 1643. i 1684. pa i same te 1687. godine protiv egzistencije protestanata u Hrvatskoj.

siam et omnium sanctorum honorem sufficiens et exemplaris, non violentus et turbulentus, sed pius, morigerus, dilligens in docendo pueros, frequens in canendo, quietus cum Parocho et communitate. Ako bi sže sto skolnik na oueh punkteh kriučach nahajal dusni budemo... po goz. Plebanusu skolnika opomenuti... Skolniku pako uszaki hisnik iz Sipachke fare bude dusan chesz leto dati jedan pint hersi, ali psenicze, uina nistar... (Isp. Janko Barlè, Povjesni pabirci... cit. Antun Cuvaj u svojoj Građi za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije I. Zagreb 1910. II. izd.)

¹⁸⁰ N. Benger, Regina Martyrum... (1730. p. 7.)

Iz Eggererove »Pharmacopaea Coelestis« (Graecii 1672. p. 37.). Cudo Gospe Remetske § 23. Lethaliter saucius sanatur anno Domini 1659.

Tih Marijinih čudotvornih kipova bilo je u to doba mnogo n. pr. u Remetama¹⁸¹ kraj Zagreba kod pavlina, zatim kraj Varaždina u Biskupcu (Virgo Biskupicensis multis etiam beneficiis a pervetusta memoria illustris), onda u Koprivnici (Mater de Moesila appellata), u karlovačkoj Krajini Virgo Szveticensis bijelih fratara t. j. pavlina¹⁸², u Zagorju Caelica Pandora: omnigenis gratiarum & prodigiorum donis clarissima, admirabilis, Mater Bisztricensis, pa konačno na Loboru, u Volavju, Vukovini, Glogovnici, Remetincu i pokraj Križevaca pored potoka Koruške¹⁸³ innumeris gratiis Dei

¹⁸¹ O Remetama isp. monografiju J. Barlè, Remete. Povjesni podaci o samostanu, crkvi i župi (Zagreb, 1914). — Godine 1644., u vrijeme pavlinskoga generala, poznijega biskupa Martina Borkovića, remetski je samostan bio gotovo ruševan, a iza toga slijedi postepena restauracija i sve glasovitija thaumaturgija čudotvornoga kipa B. D. M., osobito o proštenjima. No pavlinški samostanci su se istaknuli i u kasnijim godinama ratova a na poziv hrvatskoga sabora koji je i od samostana tražio učešće u ratu: 1664. n. pr. povelu su svoje kmetove osobno u turski rat priori lepoglavski o. N. Nagy, remetski o. J. Jurišević i svetički o. F. Grabantović. Toga radi pohvalio ih je nadbiskup u zajedničkom ugarsko-hrvatskom saboru (isp. Barlè p. 18.—19.)— O samim čudesima već je 1672. u Št. Gracu izišla latinski pisana monografija pavlina o. Andrije Eggerera »Pharmacopaea coelestis seu Maria Remetensis, in Sclavoniae Regno sub cura ff. ordinis sancti Pauli primi eremitaе, fama miraculis clara...« (posvećena biskupu Borkoviću). Njen je sadržaj hrvatski opisao Vj. Noršić u »Prosvjeti« u Zagrebu 1911. str. 220.—222., a L. Rusan je u svetojeronimskim izdanjima također izdao knjigu »Gospa Remetska, najvjernija majka hrvatskog kraljevstva« II. izd. (s. a.)

¹⁸² Samostan Svetice sa crkvom strašno je oštetiо veliki potres 2. II. 1699. (O oporuci Sidonije Barbare grofinje Delišimunović-Peranske, kćeri Ivana Šubića Peranskoga, zapovjednika hrvatske garde na saskom dvoru, 6. i 27. VIII. 1712. u korist Crkve isp. Lopašić, Oko Kupe i Korane. Zagreb 1895. str. 301)

¹⁸³ De ortu Statuae Coruscae Crisiensis. Quis primus eam fieri curaverit, et qui iteratis vicibus collapsam, erexere? Aeternitati se commendari posse per statuas quidam aestimantes, eas ardentè affectabant.

Mater Dolorosa, na Trškom Vrh u kraj Krapine Maria Jerusalemka¹⁸⁴, Majka Božja Čučerska, itd. itd. Mnoga oporuka¹⁸⁵ sjećala se crkava s čudotvornim kipovima Bl. Djevice Marije, a neizbrojivi su zavjetni darovi. I sam Zagreb imao je u tadašnjoj isusovačkoj crkvi Sv. Katarine od 1618. proslavljeni Marijin kip (Mati Milosti, Gnaden Mutter, Mater Gratiarum).

ut veteribus Romanis scribit Amnians lib. 16. Similem affectum habuisse videtur è Matronis Crisiensibus Nobilis ac Generosa Domina Maria Jurhin, Conthoaralis quondam Perillustris Domini Nicolai Makar, S. Caesaræ Regiæq; (isp. niegovu oporuku 1671. u »Vjesniku kr. hrv. slav. dalm. zem. arhiva« XV. Zagreb 1913. str. 203. i d.) Majestatis Praesidii Consiliiq; Crisiensis Vice-Colonelli, in hoc tamen meliorem, laudabilioemq; affectum: quòd non ex statua sui, ut vanitati addicta Romanorum ambitio in more habebat; sed ex statua Mariana aeternum sibi meritò nomen et ut piè ominari licet, aeternitatis beatæ præmium promeruerit, ex statua inquam Divæ nostræ Virginis Coruscae; Nam postquam annò ab intermeratae Virginis partu 1666. præfatus Dominus Nicolaus Makar, non minùs pietate, quàm Sagò et bellicæ virtutis gloriâ Illustris, in Parochiali Crisiensi Sanctissimæ Crucis Ecclesia, erexisset altare speciosum Virginis Deiparæ, Filium suum Unigenitum in praesepio adorantis, quòd hodie dum extat; interjectis paucis post annis ipsò ad aeternitatem translato, suora memorata Domina Conjunx eiusdem, et pietatis. plus quàm ovum hæres, trans fluvium Corusca in occurrente primùm bivio secùs viam regalem Zagrabiam versùs, excitavit è Saxo Statuam Virginis Beatissimæ, Filium è Cruce depositum dolenter sustinentis. Ipsa porro Statua adeò affabrè facta est, ut manu Praxitelis elaboratam, Appellis penicillo depictam diceres. Sublevatis leniter in caelum oculis, moderatis genas irrorat lacrymis; in vultu et fronte, dolor, et Majestas mirabili quodam temperamentò ita consistit, ut neuter neutrius deroget proprietati; verùm & Dolor ad compassionem, & Majestas reverentiam, intuentium oculos & animos vehementer excitat. Caeruleum quò tegitur paludamentum Dolori purpurea verò vestis, apprimè convenit Majestati. Filium quoq; quem genibus sustinet, vix dum è Cruce depositum affirmare nisi Crucem abesse adverteres. Mirabilis admodum Deus in operibus suis, jure prædicatur: cum opera manuum hominum adeo sint mirabilia. Sic exhibita Statua nostra, vulgari colebatur devotione; et quia nullo operta erat tectò, cedente vinculo ferreo, quò erat constricta columna, cui Statua innitebatur, unà cum illa corruit intra decennium. Hoc modo collapsa jacebat in sua ruina longiusculò temporis spatiò sine honore; jam enim decesserat è vivis pia Domina, quæ illam erexerat; et post illam non est inventa manus pietatis aemula, quæ colapsam elevasset, donec Deus honori quæ Matris prospiciens succursu miraculoso providit, ut elevaretur, hæc videlicet ut sequitur viâ. Tumultuosâ etenim illâ tempestate, piissimo Caesare Leopoldò I. Imperante, cum Turca Capitalis Christiani Nominis inimicus in visceribus Hungariæ grassaretur, et à nostris Eszekino celebri Sclavoniæ praesidio polleretur; generosus Dominus Martinus Hurdrey, tunc fortasse rei domesticæ sollicitus, cum aliis quibusdam Crisiensibus vaenum ducebat de vino suo ad militiam nostram, atq; in itinere constitutus, visionem nocturnam habuit hujusmodi: videbatur sibi immersus vado, ex quo eluctari non poterat; positò et in hoc submersionis secundum speciem periculò, exhibuit se praesentem Statua nostra diruta, promittens ei, quòd si pristino honori se restituere, è ruina levare, ac tegere velit liber ab instanti periculo, salvum sit exitum habiturus; cujus verbis dum annuit, porrigit ipsa manum, et vado haerentem extrahit. Visionem hanc non fuisse frivolum, comprobavit eventus; postero namque die impegit in periculosum profundendi sanguinis vadum, in Turcas videlicet hostiliter excurrentes; et diffugientibus comitibus, ut dissectis vasorum suorum circulis, vitam ipsi servent integram, Dominus præfatus mansit constans è regione currus, cum uno solùm comite; quò quidem lethaliter vulneratò ipse Virginis Dolorosæ fretus ope, quam votò facto invocâret, ta se dextrè gessit, ut sauciatis tribus in se succedenter insipientibus Turcis, recedere coacti sint illasò ipso, et uno ipsius vase, quòd sat caro mercatus est, et demùm salvus, ac gratulabundus ad propria rediit. Redux ergò domum, et memor non solùm beneficii accepti, sed etiam voti facti. erexit, textitque adjecta unâ columna auxiliatricem Statuam Anno Dni 1684. concurrente ad impensas G. D. Michaele Berkovich, qui ex vulnere accento paulo post etiam obierat. Et hoc primum est miraculum, quo Dolorosam hanc Statuam effulsisse comperimus. Quia verò antiquus ille serpens jam inde ab origine mundi doctu insidias struere mulieri (quæ et genesis contrivit caput ejus, dum Mater Dei effecta est) conjecturando forsitan praevidit, eâ quâ posset naturali subtilitate intellectus, quantis in hoc loco, et simulacro honoribus esset

Kulturnohistorijski važna su upravo za dva posljednja decenija XVII. stoljeća uvelike i napose remetska čudesa kraj Zagreba, jer su i markantno opisana a opis je povrh toga snabdjeven i brojnim ilustracijama, koje ipak donekle, i ako šablonski pa možda i izvan Hrvatske crtanima slikama, dočaravaju dah sredine u kojoj je živjelo glavno trgovačko lice ove studije kao i njegovi mnogi kupci a ujedno poklonici rečenoga svetišta. S druge

extollenda, quantumque salutis impertitura corporibus et animabus mortalium. Ideo fortassis effecit, quòd evolutò paucorum annorum curriculò, Statua nostra ventò impellente fortissimò unà cum tecto denuò corruerit. Verùm in hac ruina, quae u'tra trimestre non stetit, breve malignus ille serpens (si quod habere potest) gaudium habuit: Imò verò cùm ei dolor prae gaudio conveniat, dolore potuit plurimùm, quòd è ruina surrexerit gloriosior; quemadmodùm olim Romanorum hostium quidam indoluisse fertur de iteratis Romae incendiis, quòd post illa semper illustrior apparuerit. Rursus enim Divinissimus Filius suae Matris Sanctissimae prospexit honori, cum strenuo Marco Loncharich Senatorii Ordinis viro in gravissima infirmitate decumbenti, objectit in visu Statuam collapsam, spondentem ei desideratam sanitatem, si procurare velit, ut erigatur; quod cum ille lubenti et paratissimò animò se velle facere vovisset, praeter opinionem omnium celerrimè convaluit. Interea autem hoc memorabile accidit, quod missi à Iudici Civitatis viri circiterduodecim, eà intentione, ut S. Statuam levarent eamq; ne amplius ejusmodi casibus exposita maneat, ad Ecclesiam Parochialem Sanctissimae Crucis transferrent, irrio prorsus conatu laboraverint: Neque enim loco moveri se multùm sinebat, vi quadàm occultà motoribus resistente, et efficiente demùm quod in eo loco, in quo etiamnum stat, quemq; sibi specialiter delegisse credenda est, immota permanserit. At verò cum suprafatus Marcus ab aegritudine ope D. Virginis liberatus, eò postea cum sex aliis accessisset; et Statuam, et columnam facili negotiò levavit, erexit, et in eodem loco firmavit, adjunctisque duabus columnis tectum imposuit. Tunc demùm caepit crebrioribus coruscare miraculis, et sanitatum gratias copiosè impertiri, his qui languoribus variis pressi ad eam confugiebant. Unde et famà gratiarum ejus longè, lateq; percrebrescente, vicinos, dissitosq; locò populos »in odorem ungue utorum suorum currere fecit«. (Cant. I.). — N. B e g n e r. Regina martyrum innumeris gratiis Corusca, Die mater dolorosa Maria, Crisiensis Urbis Urbis refugii, afflictorum locus Asyli & solatii sive Historica expositio ortus, progressus, miraculorum Thaumaturgae Statuae B. V. Dolorosae, Crisi ad fluvium Corusca erectae. (1730 s. I).

¹⁹⁴ Kip ov illiti Statua okolo letta 1669. (kak iz lizta Passus zvanoga izpeliuiesze), Laicus Franciscan, Provincie Sz. Ladislava Kralya, vu redu ovom Sz. Ferencza Imenom Joachimus. drugach Steffan vu Stalissu Szveczkom zvan; Mikule Ballagovich. drugach Mateich Purgara Krapinszkoga Brat praudeni iz Jeruzalema doneszeli: ar ov poklambibil vnoge sztrane zemlije nemske prehodil, vu novu Pragu Varass Pemszke zemlye dossel, y onde D. Marie Szesne vu red Franciskanszki szebe podal, z-dopuschenyem, y odpuschenyem Poglavarov szvoieh vu Provinzciu horvaczku nazad dossel, potlam v-Rim, y odovud v-Jeruzalem odissel, y zadnich v-domovinu szvoju v-Krapinu povernulsze. Kade doiduchi, y hotejuchi Brattu szebi lyublienu lyubav zkazati, u neimayuchi drugo, kak ov kip, niega za dar niemu prikazal ie buduch szromah Frater y Franciscan, nit imajuchi drugo, kai tebi bi prikazal, y dal, primi ov kip, y Statuu B. D. M. za dar koiu iz Jeruzalema od sztanoviteh Redovnikov na prikasz dobil ieszem, zverhu groba Christussevoga, kak z-ochmi moiemi videl ieszem, doteknienu, y blagoszlovlienu, y nyu po vszeh mesztah Jeruzalema Varassa, vu koiem Jesus y Maria sivele ieszu, y mertvo tello Zvelichitela pokopanoie, z-menum noszil ieszem, y proti niemu pobosen z-uffanyem tverdne budi, hoches zpoznati Marie Devicze vu vszeh potrebochah tvoieh obrambu, y zavetie, kak y ia z-paidassi moiemi vu morszkeh na putu szlapeh, pogibeliah, y teskochah spoznal ieszem pomoch. Ovu Statuu, y kip z-veszeliem pryemssi Brat niegov Mikula, na sztenu hise szvoie prilosil, y kruto pobosen proti nye, kak Israelita Obededon proti Arke Mira vu hise szvoie sztanuyuche bil, doklam po prepuschenyu Boga vszamo-guchenoga pobosnoszt ova v-hise zaperta, pri lucztvu y puku razglaszilaszzeie, y chudo ochiveszto, zmosnost, y odichenoszt kipa potverdiloie, ar kada bibila vsza hisa, y imetek vesz niegov z-pogorom, y z-ognyem na prah y pepel obernien, szam kip ov nit z-izkrum iednum doteknien vesz czel y zdrav osztal. Pogubivssi ov hisu, y vesz Imetek szvoi, niemu szamo osztaiuchi ov kip Jeruzalemszki Marie, y videchi chudo pripecheno, kay ie vchinil? ne drugach kak z-nadehnienyem Bosanszkem, ar neimayuchi hisu, kip ov Marianszki polek obchinszkoga puta nise hise zgorele szvoie niega vu drevo oreha, meszto y grunt szvoi Terski Verh zvan posztavil, kade prehaiajuchi lyudi vnoge milosche

Vrag napastuje ženu koju spasava B. D. Marija (Gospa Remetska). Spectra abacta 1662. Iz Eggererove »Pharmacopaea Coelestis« (Graecii 1672. p. 44).

strane tih se pojava i kulta tiče uvelike i sama povijest trgovanja oko prošteništa. Eggererova monografija »Pharmacopaea coelestis« koja je također uz ostale edicije historizirala taj kult dokument je žive religioznosti tadašnjih Hrvata tik pred zrinško-frankapansku katastrofu i dokaz trijumfa dokrajčene protureformacije. Tu se nižu i ilustrovana miracula Remetske Gospe od 1600. dalje, jer za prijašnje razdoblje historije su

po kipu ovom zadobivati, y pomochi spoznavati poklamkam bibili pochedi nekoj chlovek pobosen iz fare Taborszke, y tulike milosche zkazane vno gem ochiveszto znajuchi, vusgan z-lyubavium proti kipu ovomu, nyega otainem nachinom iz dreva, y meszta ovoga vu faru szvoiu preneszel, y polek puta vu odregyeno vre po szebe meszto posztavil, kade pobosni lyudi k-nyemu bi vtekli sze: ali ovdi akoprem poldru go letto kip ov Marianszki bibil prebival, Milosche vedanr, y pomochi nikakve, lucztvo, y puk nebibil spoznaval, nehotech Bog dobri ovo meszto za Marie, y kipa nienoga diku, y szlavu imati, nego zebrano po nyem meszto Terski Verh, kade pervich polosen bibil imati. Pol drugo adda letto radi prenessenya kipa ovoga tusen ov purgar zdihajuchi kada bi bil za kip Marian-szki iz sztanovitoga priatela szvoga uffanoga razmel, kade y kam prenes bi bil, taki niega izpitavajuchi, izkaiuchi, zadnich doneszel, y nasztanil na pervo gore recheno meszto Terski Verh zvano, polek obchinszkoga puta zverhu Krapine k-izhodu szuncza leseche ga, napravivssi niemu dosztoino meszto, kade nyemu postenye y hvla od lyudih bisze davala. Nameschen adda ov kip Marianszki na pervo ovde meszto, Milosche prevnogem Bog vszamoguchi po nyem, y prosnyah Devicze Marie podeluval ie, nekoy od betegov oszlobogyeni, nekoy od pogibelih telovnih y duhovneh preobchuvani, nekoy vu marhe, Imetku, blagoszlovlieni, ochiveszto povszud poklamkam bisze bili videli, y od vzeh chuli veliki zagovori k-ovomu kipu od vnogeh Sztran lyudih vu vszakoiachkeh teskochah zasgano vchinieni: Velika, y sztalna pobosnoszt jesze bila proti ovomu kipu Marianszkomu razglaszila ... (Zercalo Marianszko kipa jerusalemszko ga vu Krapine Pod Bratovschinumu Sz. Skapulara Podignyenoga. Vu Zagrebu, 1768. p. 23.—28.).

¹⁸⁵ Srebrna korunica da se načini i pozlati... a potom sjećanje kongregacije B. Device Anuncijate i kongregacije Muke Kristuševe, da bi se cum populo die festo za dušu oporučitelja molile Bogu, pa zatim za compulsationem campanarum. Isp. oporuku brdovačkog župnika Kobeta iz g. 1681.: M a t a s o v i ć, Die Briefe des Grafen Sermage, Zagreb 1923. p. 267. — Joannes et Georgius Kobekouich aliter Kobe nobilitirani su 1674.

1665. *Gospa Remetska spasava čudom Matiju Prigorca od učinaka vještrice i vraga. Iz Eggererove »Pharmacopaea Coelestis« (Graecii 1672. p. 62.).*

izginule (ea Vulcanus una cum Monasterio absumpsit). Čudesa su se po bilješkama kronike sastojala u zazivanju, uticanju i zavjetu potrebnih. Uvijek bi im se tada ukazala spodoba remetskoga Marijina kipa i čudo se zbivalo: mrtvi su oživljavani, nečisti su dusi gonjeni, slijepci bi progledavali a bogalji i bolesnici svake vrste ozdravljali su. Sužnjevi su mogli osloboditi se, nijemi progovoriti, padavičavi lišiti se svoga zla. A i porodilje su se često spašavale zajedno s novorođenčadi od komplikacija, dok su posebnu partiju čudesâ činile odbrane od vraga i od vještica. Pojave, uostalom, koje su već bile tipične za sva mjesta marijanske thaumaturgije.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Na primjer ka priopćenim ilustracijama: § 50. *Spectra abacta* (p. 43—44): 1662. *Maritalis lecti rivalem aliquanto tempore, noctibus fere singulis, experta est Barbara Horvaticziana; Asmodaeus* (demon iz knjige Tobijine; Ehetuefel zvan) forte erat castatus mentium infestator, qui misellam concubitu secum nefando, ad flagitium stimulavit, utque similis simili gauderet, monstrosam quoque fecit, ita ut inverso ore, longo tempore vix hominem referret; Sic tamen deturpata corpore, nihil turpe in animo admisit, aperta professa, nolle se daboli consuetudine delectari, cujus amplexus sunt vincula, qui cum amat, hamat, dum ridet stridet, dum lingit, stringit, dum obsequitur, persequitur, abiret a se, & aliam sibi, nempe e tribus inferni furijs, unam quaereret Terpsichorem, simul ore licet inverso, ad Mariam Remetensem tamen converso, nomen ejus ingeminat, singultus ciet, peregrinationem spondet, si liberaret se a lecae rugiente, qui circumeundo quaerit, quem devoret. Audiit haec Virgo, & mox in fraude circumvenientium adfuit illi, & custodivit eam ab inimicis & a seductoribus tutavit illam; hircum enim lascivientem, daemonem inquam, impurum, ad faetidam Acherontis caulam abegit, Richardum a S. Lau. 1. 2. de laud. nunquam legit Barbara nostra, ejus tamen consilium secuta est, ait enim, sicut puerulus quispiam timens canem fugit, & clamat ad Matrem, sic quicumque vehementer tentatur, timetque morsum diaboli, per orationem confugere debet ad Mariam, tunc secure dicere potest, pone me Domina juxta te, & cujusvis manus pugnet contra me — § 80. *Contracta maleficio manus sanatur* (p. 61—62). 1665. Quanta nequitia sit in sagis quis rectius dixerit, quam qui se ab iisdem praestigiatum deprehendit, Matthiam Prigorecz nocte quadam, Medusa infernalis, in suo lecto adcritur, ac manui dormientis maleficio cum dolore

No u Bistrici napose su se počela također pomoću čudotvornog kipa Blažene Djevice Marije zbivati i notirati čudesa (miracula) od 16. VII. 1684. te njihov historičar već za prve godine bilježi, da »vnoği szpodobnoga prestimanya, y fale vredni Dobrochiniteli Czrikve Bisztrichke, navlastito pako, y vekssinum perssone iz pobosnoga szpola Senszkoğa, zmeğy kojeh nekoje szvoi schmuk (njem. nakit) iliti Senszki Kinch, nekoje szvoje lepe oprave szimo jeszu alduvale, za nakinchiti prebivalische ovo Kralyicze Neba ...«¹⁸⁷ Riječ Habeličeva za ca. poldrug decenija pretvorila se dakle u djelo.

Među ostalim takvim zahvalnim darovateljicama »szveczkoğa blaga« u odricanju »szveczke hvale« moguće da se može ubrojiti i slučaj one velikašice, koja se je 1685. zavjetovala i utekla pomoći Majke Božje Bistričke i tako »od vrasje napaszi oszlobodyena«. »Bilaje Goszpa roda Poglavitoga, koje ime, y pridavek (t. j. prezime pa i predikat) sze ovdi neposztavlya, zbog toğa, kaiti buduch iz blisnyeh sztranih, nehoteła szma szebe lyudem na zube dati; ova vendar proszilaje Zpovednika szvojeğa, dabi pripechenye (događaj) z szobom vchiyeno zamuchanem imenom lyucztvu obznanil na povekssanye chaszti, y postenya premilosztivne Pomochnicze Marie Bisztrichke, koje ovak je bilo: na sam Bosich dosselje bil k szpomenuti Goszpi Duh nechiszti vu szpodobe pokoinoga nyeninoga tovarussa, hotejuchi nye szilu vuchiniti, kojemu kadabisze bila marlyivo branila, y znamenym Sz. Krisa pobosnosze nekuliko puti znamenovala, obernesze ov pokoinoga tovarussa kip na szpodobu sztekloğa, y szerditoga czuczka, koji zachelje proti nye zaszkakuvati, y hotel nyu vgriszti, koja premda vre vsza kakti zvun szebe, zmiszlisze vendar na veliko mogućnu proti vszem Duhom peklenszkiem braniteliczu Mariu Bisztrichku, i k-nye vu ove sztiszke posztavlyena sze zagovori, koja taki kakti milosztivna pomochnicza, zkazalaszeje nye vu chudnovitom kipu Bisztrichkom, y obativssi nyu, duha nechisztoğa od nye je pretirala, kojeğa taki za osztavlyenem onde velikem szmradam, y sztrahovitoga ruchanya (rikanja!) głaszom, je nesztalo«.¹⁸⁸ Pomoć su, uostalom, zadobivale u to doba i tu slijepe i neplodne žene, teške porodilje, uzeti ljudi, požari su brzo gašeni, sužnjevi čudesno oslobađani, utopljenici oživljavani, izgubljena se djeca vraćala kući, dok su »strašila pobegla« (nečisti duši u Ivaniću), a nečistim duhom opsjednuta i trapljena Magdalena Čunčić od Vukovine iz Mraclina 1690. bila je također oslobođena. Stekla živina i ljudi bjesomučni zdravi su postajali kao i mnoğa žena od najrazličnijih betega (bolesti): zubobolja, guša, uho itd. kada nijesu pomogla »vsza vrachtva naturalszka«. Gluhi su

non immodico inprimit, ille experrectus brachium conatur extendere, sed a constrictione nervorum omnium prohibitus, quid sibi faciendum, consilium in animo cogit. hoc denique e re sibi successurum existimat, si Mariam Remetensem doloris, & maleficij sui invocaret Aesculapiam: non dedignata est hominem conditionem rusticum, fortuna miserrimum, abstulit maleficium. & stupentis universis. qui hominis infaustum casum noverant, manus vigori pristino restituta est. Nemini. ait Anonymus, quantumcunque vili, quantumcunque despecto, sinus Mariae denegetur. Porta coeli est Maria, cunctis eam pulsantibus, sine personarum directione aperitur. (Eggerer, Pharmacopaea coelestis...)

187 Berke, Kinch oszebuini szlavnoga Orszaga Horvatzkoğa To jeszt: chudnovita pripechenya, y oszebuine Milosche, kotere pri chudnovitom kipu Marie Bisztrichke visse vre let sve szkasaju, z-kratkum od Kipa ovoga Historium, y Hasznovitem navukom pobosnem Putnikom Marianszkiem na veksse nyihovo razveszelenye, po nevrednom negda Meszta ovoga Kapellanu... na pervo posztavlena. Graecii, 1775. p. 23.

188 Ibidem p. 97.

Svećenik izgoni duha nečistoga iz bolesnika (očito zavjetna slika zahvalnica iz rashodovanih crkvenih starina u Samoboru, sada u Hrvatskom Narodnom Muzeju u Zagrebu, odio za umjetnost i umjetnički obrt).

pročuli, grješnice i grješnici se upokorili, ali u najviše su slučajeva ipak »vragi pretirani«, koji su na. pr. m. o. 1691. i jedan bračni par napastovali, dok je noću bio u postelji (»... dossliszu chetiri duhi nechiszti vu oprave Redovnichke k nym, koji nye jeszu plassili, y szobum odpelyati szilum hoteli ...«)

Da se »zli duhovi« mogu i stvarno javljati učio je i profani učenjak u susjednoj Štajerskoj, dr. Adam v. Lebenwaldt (1652.—1696.), akademik,¹⁸⁹ koji je bio uvjeren i o egzistenciji vještica kao instrumentu gjavolovu. Vjerovao je da i kuga nastaje sa »zlobnih zvijezda«, i ako je ismijavao astrologe i alkemičare, no dopuštao je mogućnost fiziognomike (physika-

¹⁸⁹ Ima za to dosta dokaza, veli dr. Lebenwaldt, »bey unseren Zeiten auf den Friedhöfen, Gräbern, auf Örtern, wo Scharfrecht gehalten worden oder Schlachten geschafan, in alten Schössern und Gebäuden, ja in bewohnten Häusern abscheuliche Gesichte und Gespenster gesehen worden sind. Es dürfte auch selten einer gefunden werden, der sagen könne, er habe in seiner Lebenszeit nicht etwas erschreckliches oder unmenschliches gesehen oder gehört«. Peinlich, Doctor Adam von Lebenwaldt. (»Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark«, Bd. 28.)

lische Gesichtskunst), ali se zgražao nad industrijom obješenjačkih čovuljaka iz Atropa Mandragora-biljke, koju su skitnice raspačavale u svrhu čaranja (Alraun-, Galgen-Männlein). Naši narodni nazivi glase: pokrik, bunovina, mandrak, Adamova glava, škočec, tusti korjen i dr.

U to doba bilo je rašireno i popularno praznovjerje o opasnim danima: 1. ponedjeljak u travnju bio je dan Kainova ubistva brata Abela, 1. ponedjeljak u kolovozu razorena je Sodoma i Gomorrha, 1. ponedjeljak u prosincu bio je dan Jure Iškarijota. Zeblo se pred nesrećom u takove dane, a koliko je bilo drugih »označenih« dana, kada je primitivac strahovao, zaražen od koljena u koljeno, moren anonimnim tradicionalnim psihičkim epidemijama! Zato je nevoljnom seljaku hodočašće značilo odušak od mōre nesnosnog praznovjerja, kad je željkovao pravi putokaz svećenikov koji ga je izvlačio iz tame i odvraćao od »coprija« (primjerice kao Šimunić).

Nije jedino priprosti svijet hodočastio ili se pak uticao, nego i mnogi nobiles, pa šta više sub anno 1684. zabilježen je u Mariji Bistrici i Perillustris et Generosus Dominus Franciscus Chernkoczy testimonio Dominae novercae Helenae Gotall D. Adami Pettheö, 1687. Egregius Stephanus Balogouich Ztubiczensis, 1690. Perill. ac G. D. Ladislaus Patachich itd. U tadašnjoj Hrvatskoj bilo je neko 9 marijanskih čudotvornih kipova.¹⁹⁰

Ako ni u čemu drugom pri ovim pobožnim poslovanjima trgovci su participirali dobavom i prodajom boljih dupliera iz inozemstva, dobavom nekih zavjetnih darova, a poznato je da su o većim skupovima hodočasnika ponešto i tržili. Neki »štacunar« t. j. pomoćnik već je morao da se vagirajući kreće od sajмова i na ovakve zborove. Ali, do njegovih ušiju dopirala je romarska pjesma

Christe! Kinč zabrani, ti nas od vraga verno brani, Marija!
Eleison.

Iza održana blagoslova međutim on je ipak postajao gospodarom situacije. Samo, uza sve crkveno učenje (prema već prije napomenutoj tezi Chrystomosa), da čovjek trgovac jedva ili nikako može služiti Bogu, i prema dodavanoj konsekvenciji »& ideo nullus Christianus debet esse mercator«, trgovci su ipak i te koliko darovima prianjali uz Crkvu i smjerno vršili svoje vjerske dužnosti samo da ne bi odveć stršili. Karakterističan su primjer Talijani na Greču u Zagrebu, za koje su jedno vrijeme (prije 1620.) držane posebne talijanske propovijedi.¹⁹¹ (1645. klesar Andrea Pozza pravio je boltu »nad oltarem Tela Kristuševe« u crkvi sv. Marka, a i drugih je Talijana mnogo.)

Revna religioznost u tadašnjim trgovačkim krugovima, trajna pomisao na Boga i na vječnost kao i na Crkvu, kojoj je trgovac pripadao, razumljiva je i iz uvjeta i prilika trgovčeva života. Na dnevnom su redu bili negativni elementi prirode, povodnji i požari, brodolomi, razbojničke busije, pronevjerjenja, ratne pogibli, različne devalvacije i koje šta drugo iz trajnih opasnosti. U to ime za račun izbavljenja trgovac se uticao zavjetima i općom pobožnošću. S druge strane, u novom vijeku nije više bilo onog nekompromisnog osuđivanja novčarstva s crkvene strane kao u prijašnja stoljeća, jer su već i župe i samostani primorani i duhom vremena i novim

¹⁹⁰ Szentiványi S. J., Dissertatio paralipomenica rerum memorabilium Hungariae 1649. (Tyrnaviae). U Ugarskoj je bilo 105, a u Erdelju 5 takvih kipova.

¹⁹¹ Dr. Franjo Fancev, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu (1606.—1772.) »Starine« XXXVII, p. 37.

ekonomskim sistemom i sami davali novac na priplod, uzimali kamate, te vršili i trgovačke transakcije. Takve operacije približile su i trgovački stalež Crkvi još i više, pa je participirao uvelike u religioznim manifestacijama i očito napose pri pomenutom marijanskom kultu, što je bio toliko popularan baš u Hrvatskoj XVII. stoljeća.

Pored citirane domaće specijalne literature ističe se i već poznati Šimunić još i posebnim jednim dielcem o marijanskom kultu. To je njegova »Szlusba Marialszka. Toje to Oszem prodekich na oszem szvetkov B. D. Marie. Napravlene, i povedane od postuvanoga gozpona Mihalya Simunicha Jasprišta Gorichkoga, i Kanonika Zagrebechkoga. Polek toga Szedem kratkih opomenkov k-vszakomu szvetku B. D. Marie prikkladneh. Na szlusbu Marie alduvane po jedne oszebuine Szlusbenicze J. B. V. P. v Zagrebu, Letta M.DC.XCVII.« (1697.) U toj knjižici, štampanoj kod Rittera u Zagrebu, dokumentira on štovanje B. D. M. kada m. o. kaže: »Danasz, hvala milomu Bogu, vu Mesnyaku meszeczuz, kadaje mozibiti Horvatzki Orszag, szam oğeny poseleya i pogane lyubavi kakti vu vruče zimlicze i opade velika vnosina szneğa, koteri poznamlya meszto jedne Czirke Marie Sznesne, koteri je vszegdar jedno razhlagyeny szerditozti Bosje« (p. 58.).

Na predlog biskupa Borkovića (1597.—1687.), koji je kao mladić bosonog hodočastio u Marija Bistricu, hrvatski je sabor 1687. zaključio, da se u Hrvatskoj prizna post uoči blagdana Bezgrješnog začeca B. D. M. Partija općeno i strogo držanih tadašnjih postova u neku je ruku u vlasteoskim i građanskim krugovima dosta uticala i na potrošak tzv. kolonijalne robe, sušene ribe, ulja i ostalih »posnih artikala« n. pr. konfekta. Tako je i opseg i sistem trgovačkog prometa bio i tu prilično usko vezan s crkvenim životom, jer je Crkva pretežno normirala društveni život. Prema svemu tome, izložene kulturnohistorijske partije zahvataju zato i temat ove studije i u tančine.

Vjerske dužnosti moralo se tada vršiti, bar na formalan način svakako; ići u crkvu, ispovijedati se i pričlašćivati, moliti. Tu nije smjelo ni moglo biti iznimke, jer je i međusobna kontrola vjernika bila razgranjena, i neki je prijatelj uvijek bdio da pripazi. Uostalom, duhovna je vlast skrbila da omogućí zaposlenima javno vršenje vjerskih funkcija. Kanonik pojac Buza utemeljio je naime još oko 1270. u zagrebačkoj stolnoj crkvi zakladu da se ondje svaki dan a u slavu Bl. Djevice Marije u zoru pjeva sv. misa za duhovnu korist trgovaca i nadničara, koji bi u kasnije doba dana bili sprečeni dolaziti.¹⁹² I u Milpacherovo doba još je bio običaj mnogu od ispovjednikâ naloženu pokoru vršiti javno (n. pr. ići u Zagreb i u prvostolnoj crkvi javno se pokajati zbog tuče roditelja, poradi nekog sablažnjivog ponašanja u crkvi, razbijači i sl.). Kršćenik i kršćenica (sc. seljaci, múži, kmetovi) kao farnik i farnica (njem. termin) svojega gospona plebanuša vezani međusobno stališem zakonskim (sv. hižnem) kao tovaruš i tovaruša u društvenom su elementu bili u familiji i zadruzi. Oni su sa respektom samo periodički prebivali u socijalnom sistemu, koji ih je tištio, dok su brojne seljačke bune prije kraja XVII. stoljeća pun dokaz o trajnom previranju koje se vršilo, i koje još uvijek u hrvatskim historijama nije dovoljno naglašeno, jer, uostalom, ni detalji još nijesu dostatno pred-

¹⁹² I. Tkalčić, Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba I. U Zagrebu 1889. str. CXXXV.

ispitani.¹⁹³ No val misijâ i modernizovanje države po bečkomu receptu nivelirao je zatim otpore sve više i više. Nije bila nestašica svećenika, mnoštvo je bilo napose redovnika; kao povlaštena zanimanja vabila su velik priliv, a i pobožnost je bila općenita, te je državni i društveni poredak mogao biti i time uravnotežavan protiv anarhičkih pokušaja.

Elementi barokne kulture, njena socijalna psiha naročito, nailazili su odjeka u gospodskom i u svećeničkom sloju i u Hrvatskoj. I ako pod tuđinskim rukovodstvom, od tridesetgodisnjeg rata pa do u leopoldinske ratove, ima prosječno dostatno ljudi jake akcije, aktivista sa jakim »jastvom«. Silnici i paralelno uobraženi renomiste (Maulhelden!), koji su voljeli tražiti blještave efekte i resonancu kod jednako dinamičke mase, osobito u vojskama! Inače — kako Gryphius kaže (Cardenio und Celinde V, 231, Cit. W. F l e m m i n g, Die Auffassung des Menschen im 17. Jahrhundert. »Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte« (1928.) p. 414. — mit Lastern scheidet lab bis auf den Fuss bedeckt«. A kada mine ekstaza eksplozivnog »mučeništva«, onda »vale«, i ako ne u pustinjake a to ovi tipovi idu u zatišje resignacije. A na očigled njihov u širokim masama još je onda razumljivija zaufanost i predanost u vjeru, zatim u čudesa. I dalje pored svih praznovjerskih snoviđenja utvara i vještica u okušavanju svoje volje kod svijeta je bila sve jača čežnja i za svetim znamenjima i za utvrđenjem, za mnogo i mnogo »exempla«, ali to nikako još nije bio pasivan fatalizam unatoč bijednog kmetskog stanja. Kod viših pak svagdje se još probijala ratobornost i sensualnost, raskoš se i uživanja svake vrste razlijevala, dok su »kramari« trljali ruke od radosti, što poslovi nijesu zastajali uza sve kalamitete.

Iz dopisa koji su upravljani Milpacheru mnogo se, nadalje, zrcali i ostala tadašnja socijalna struktura u Hrvatskoj, kao na primjer kmetstvo stanje. Tu se može vidjeti kako su kmetove njihovi zemljišni gospodari mogli pravomoćno prodavati isto kao i nekretninu. Sve tamo do polovine drugog decenija vlade Marije Terezije kmet nije smio prelaziti drugomu vlastelinu nego je bio, tako reći, prikovan o zemlju (kako i stručni termin kaže »glebae adnexus«). O k u p o p r o d a j k m e t o v a ima sijaset historijskih spomenika i prije Milpacherova razdoblja¹⁹⁴, a iz lista brdovačkog pisara gospe Ručićke također se vidi primjer jedne takve transakcije i sva ekonomska pozadina, kako se iz prodaje meda, što su ga privredili kmetovi, kupuju novi kmetovi, i time proširuje imanje, dok je Milpacher sam med eskportovao u inozemstvo.¹⁹⁵ Pauperizacija tadašnjih hrvatskih

¹⁹³ Kay goszpoda obechuju,

Podlosniki izplachuju. — Paul Ritter-Vitezović.

¹⁹⁴ Na pr. m. o. Dr. R. H o r v a t, »Kako je vlastelin g. 1632. prodao kmeta svoga« (»Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XV. Zagreb 1913. str. 156.). I m. dr. — U oporuci Nikole Makara od g. 1671. (isp. »Vjesnik... arkiva« XV., 213) razabira se, koliko su plemići običavali »davati peneze« (posuđivati) »kmetom diversorum dominorum (kako se vu legištromu najde). Generosan je gest, kada oporučitelj na samrti kaže: »...vsakomu njemu, ko je kuliko dužen, polovicu prikazujem ipso facto po moje smrti. A drugu polovicu da imaju na kloštar Remetinec dati ili ođ polovice gornicu davati, doklam peneze povernu na rečeni klošter, ali kako se s fratri toga kloštra pogode«.

¹⁹⁵

Generose Dne Vjicine, et Amice mihi obs(erva)n(dissim)e. Salutem et seruitiorum meorum demissam oblationem,

Gozpa Ruchichka* V M lepo pozdrauliau, y szuoju szlusbu preporuchaju, Zkupa V M saliu czedulu, koju szu prieli od K. Zparnika zuerhu Meda; kuliko Vase.

seljaka vidi se i u onoj stavci Ritterova pisma biskupu Selišćeviću, kada 1695. kaže: »Ako vidiš kojega bijednika, smatraj ga Slovincem« (et He-

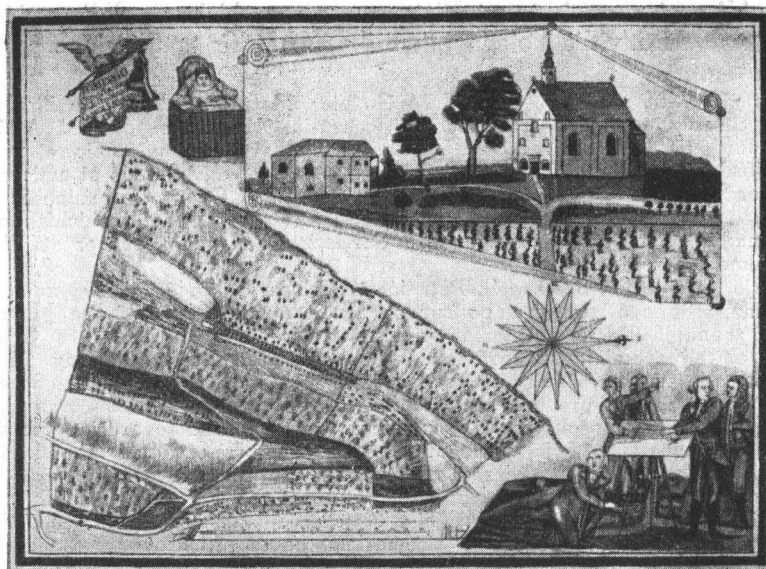
hochete iz nje V M razumeti. Zato V M Gozpina Matt lepo proszi dabiijm po ouom chlovenu peneze zata Med poszlali, buduchj daszu-im iako szada potrebni. Arbi radi nekoje kmete kunovati. Lit. V. G. diu, feliciterque ualeo, cupio et maneo.

Eiusdem G. D. V.
Berdocz die 4 Aprilis

Seruus et amicus
Georg. Ztepanich Scriba
Dnae Ruchichianae

(Izvana:) † Generoso Dno Leonardo Snedecz et Domino Amico, et Vicino obs (eruandissi)mo. Zagrabiae.

* To je Helena, kći Stefana II. Patačića i Barbare Beković (* 1628.) koja se 19. II. 1651. udala za mnogo starijega podžupana Ručić Januša (zagrebačke gracke meje vicešpana). Familija Ručić potječe vjerovatno iz Primorske Hrvatske, s juga, a kao plemićska obitelj spominje se 1595. Helena se udala za Ručića kao ca. 22 godišnja udovica. Imala je maćehu, Katarinu Orehoczy, koja je bila kći Franje i Elizabete Ratkay. Ta se Helenina maćeha preudala, kao udovica 1654., za Török Stefana, ili kako kaže neka tada savremena oporuka jednoga muža, ona je kao hižna tovarušica »po smrti za drugoga pošla i postelju (moju) premenila«. A za samu Helenu veli loborski ljetopisac Petar Kečević da je »bila prvlje za Druškocijem« (isp. Šišić, Dva ljetopisa »Starine« XXXVI. U Zagrebu 1918. str. 380.). U mojoj još neizdanoj zbirci historijskih spomenika nalazi se i jedno pismo Joannes Ruchicha datirano u Zagrebu 30. III. 1626. iz kojega se razabira njegova humanost prema siromasima, napose kmetovima, a vidi se da je državnim poslom išao i »gore« t. j. u Beč za koji kaže »Nouin unoge ieszu od zgor« te ih specificira Bio je u to vrijeme, navodno, zagrebački varaški sudac (1626.—1630?). 22. III. 1629. podario mu je Ferdinand II. plemstvo, koje je priznato na hrvatskom saboru 1633. Za Ručićevu se daljnju karijeru znade još, da se 19. VII. 1638. zahvalio na službi kraljevinskog poreznika (regni exactor), jer je postao podžupan županije varaždinske (isp. Horvat pl. Karlo dr., Ivan Zakmardi, protonotar kraljevstva hrvatskoga. »Rad« knj. 160. U Zagrebu 1905. str. 68.). Još prije toga, valjda, ali iste godine, davana je kod zagrebačkih Isusovaca »Comedia de Crispo« za koju njihov ljetopisac kaže »praemia largiente G. D. Joanne Ruchich, tacito tamen nomine ob illius modestiam« (isp. dr. Franjo Fancev, Gradja za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu 1606.—1772. »Starine« knj. XXXVII, p. 59.) Ručićevim troškom izdan je 1640. priručnik Krajačevića Sartoriusa Mikule, patra iz reda ježovitanskoga, glasovitog prodekatora: Molitvena knjižica vsem Krištuševem vernem slovenskoga jezika pristojne i hasnovite z dopušćenjem gornhe drugač obilne pisane i štampane vu Požone t. j. Požunu na MDCXL 1640. Izdana po jednom popu iz reda ježuvitanskoga. Autor kaže, da ih je (ove male knjižice) čisto slovenskem jezikom spravil štampati učinil, (Plemenitoga i vučenoga kneza Januša Ručića zagrebačke španske medje orsaškoga Vicešpana stroškom i pobožnum darežljivostjum), vu to ime, da se š njih vuče obojega spola »parvuli«, majehni i nevučeni vu Bogomolje, najme oni, ki i dijačkoga (latinskoga) jezika nerazmeju, ali dijačekhe molitveneh knjig nemaju... (isp. Kukuljević, Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka. »Arkiv za povjestnicu jugoslavensku« IX. U Zagrebu, 1868. str. 156.). Ručić je sagradio i kapelu u čast Matere Božje pa ga Habledić u »Zrcalu Marianskom« slavi uvelike (isp. VI. Dukata, Prilozi za biografiju Jurja Habledića. »Gradja za povijest hrvatske književnosti« 7. U Zagrebu 1912. str. 100.). Na južnoj strani samostanske crkve u Remetama 1645. je Ručić — od 1643. zagrebački podžupan — dao podignuti kapelu B. D. Marije Remetske, koju je osobito štovao, a kapelu je dao još i urediti o svom trošku. Povrh toga oporučno je ostavio tomu samostanu i 6000 Rh., da se u toj kapeli za nj svakog tjedna čitaju 3 mrtvačke mise i svečana misa obljetnica na dan njegove smrti. Želio je biti i sahranjen u toj pavlinskoj kapelici, ali su zagrebački Isusovci, kojima je također bio dobrotvor, drukčije uredili, a udovica je 1665. odredila posebnu zakladu da pred kipom B. D. M. u toj remetskoj kapelici gori vječno svjetlo. 1680. je udovica dala tu kapelicu, u kojoj su se zbivala i tih godina mnoga čudesa, temeljito obnoviti, osobito da puk može (na koljenima) obilaziti oltar. Osim toga 1693. dala je kapelicu urediti još i gipsanom stukaturom (isp. J. Barlè, Remete-Zagreb 1914. str. 43.—45.). Sačuvano je i šest pisama koja je Nikola (Mikloš) grof Zrinjski († 1664.) pisao Janušu Ručiću, m. o. i onu klasičnu izjavu o svojoj narodnosti »... etenim non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio« (isp. Kukuljević, Arkiv... X. Zagreb, 1869. str. 98.). Ljetopis zagrebačkih Isusovaca napominje (»Starine« XXXVII, p. 86) povodom Ručićeve smrti 9. II. 1660. a umro je kao zagrebački podžupan, koji je išao i na zajednički sabor u Ugarsku kao

Tlocrt negdašnjeg isusovačkog posjeda na Josipovcu u Zagrebu sa slikom kapele sv. Josipa koju je 1671. dala sagraditi Helena Patačić, udova Ručić Januša. (Crtež iz g. 1787. iz doba joesitinske katastralne izmjere zemlje).

ablegat, m. o. ovo: »Ut post mortem etiam beneficus esset, praeter amplam aureorum summam, quam ipsemet in ultima aegritudine in viduas et inopes nec non in diversas sodalitates elargitus fuerat, novem milia flor. in pias causas distribuenda consignavit, quae ab eiusdem vidua insigni heroina Ga Dna Helena Patachich fidelissime, quo designata fuerant, sunt distributa. Ecclesiae nostrae pro fundatione arae cesserunt flor. 500, quibus eadem Ga Dna relicta statim post funebria addidit aureos centum. Collegio vero iugera terae 6, pretii facile flor. 400, eo commodiora quo civitati viciniora in plaga templi Scti Spiritus subjacente sita. Obiit vir optimus die 9 Februarii in manibus nostrorum, sacramentis in trium mensium languore, saepius expiatus, cuius virtutem vel inde colligere licet, quod moriens constituerit, ut lapidi sepulchrali inscriberetur: »Hic iacet Joannes Ruchich peccator expectans Dei misericordiam«. (Pokopan je u zagrebačkoj isusovačkoj crkvi sv. Katarine!) Vetuerat etiam omnem pompam funebrem, sacerdotum vero copiam, quae fieri poterat maximam expetijt. Sed et consors vidua dignum notatu amoris signum praestitit, toto enim anno duos candidos cereos supra tumulum ardere fecit«. I udovica Ručićeva nije u nabožnom darivanju zaostala ni poslije, m. o. poklonila je tako crkvi u Vukovini 100 rajnskih forinti kao zakladu za vječno svjetlo (isp. J. Barle u E. Laszowskoga Povijesti plemenite općine Turo-polja II. U Zagrebu 1911. str. 263.). God. 1664. spominje je protonotar Zakmardi, da mu je bila poklonila pozlaćenu vitešku bojnu spremu koju on ostavlja Gjuri Baniću (isp. Horvat pl. Karlo dr., l. c. »Rad« 160. p. 111.). Za vrijeme isusovačkih sporova materijalne prirode sa Petrom Zrinjskim, zapravo sa Katarinom Zrinjskom, a pogotovo u doba urote i smaknuća urotnika, Ručićka je bila na strani Isusovaca pomažući ih i 1670. što njihov ljetopis notira ovim riječima (»Starine« XXXVII. p. 194.) »Durante tumultu quem antea retulimus, generosa Domina Helena Patačić, relicta generosi quondam viri Joannis Ručić vice comitis Zagrabienensis, quos prioribus annis ob multiplicia in nos beneficia albo calculo saepius notavimus, inaudierat S. Josephum verbi incarnati nutritium et sponsum Matris Virginis, in periculis singularem esse periclitantium auxilium, huic voverat se erecturam sacellum in loco opportuno, si intercessione sua ingruenti patriae ruinae finem imponeret, assecuta finem intentum, votique rea, quod promiserat, fideliter praestitit, et in fundo Seminarij nostri in secundo a moenibus colle (to je današnji Josipovac u Zagrebu i odatle mu i ime) erexit intra anni dimidium elegantem Capellam, quam speciosa

cubae apud Senecam dictum de Slavna gente interpretetur sonare: Si quem miserum videris, Slavonem puta!).¹⁹⁶

Nego nije samo rimokatolička crkvena sredina zadirala u M. trgovačko poslovanje, on je stekao veza i sa grkokatolicima u Hrvatskoj koji su upravo u ono vrijeme preživljavali teške krize. Radio je napose s episkopom Isajjom Popovićem (1684.—1699.), većinom novčane transakcije. Za provizione (subvencije) »vlaškog biskupa« t. j. unijatskog vladiku¹⁹⁷

ara omnibusque ad Divinum cultum rite peragendum abunde instructam anno sequenti mensis Julij die 26 in honorem eiusdem Sancti Ordinarium; cura Capellae commissa Patri Regenti seminarij pro tempore existenti«. U rečeno doba kad je 1670. očekivana eksplozija zrinjsko-frankopanske urote jedan čas se bili pobojali i sami isusovci u Zagrebu. Već su patri iz zagrebačkog kolegija spremili sebe za bijeg i svoje dragocjenosti, kad ih je spasio Josef Graf von Herberstein (oberster Hauptmann der Meer-Gränze vom Zengger Capitanat), rastjeravši urotnike iz Zagreba (isp. Dr. F. von Krones. Zur Geschichte des Jesuitenordens in Ungarn... »Archiv für österreichische Geschichte« 79. Bd. Wien 1893. p. 322). Ujedno je gradačka jezuitska Missio Illyrica revno radila i u Turskoj i u Hrvatskoj na obraćenju protestanata i kalvina a napose na »uniji« s pravoslavnima. A i ostali Zagrepčani su se 1670. pribijavali, kada ih je Krsto Frankapan u ime Petra Zrinjskoga pozivao na ustanak protiv Habsburga. I u toj tjeskobi i strahu, da se sukob Hrvata-ustaša i carevačke vojske ne zbije možda blizu Zagreba (Zrinjski je posjedovao sela pod Medvednicom, kuću i dućan u Zagrebu, preko Save pak Brezovicu), gospa Ručićka se zavjetovala, da će podići jednu kapelicu, ako sv. Josip otkloni tu eventualnu nesreću od Zagreba. I kako se to zbilja dogodilo, jer je wienernerstadtka tragedija 1671. završila bez boja, Ručićka je dala na imanju isusovačkog sjemeništa odmah (kad je sudbina Zrinjskog i Frankapana bila u Beču zapečaćena) 1671. podići kapelu na drugom zapadnom brežuljku od Greča (gdje je danas posjed zaklade barona Eduarda Jelačića). Po kapelici koju je 26. VII. 1671. posvetio biskup Martin Borković (iza kako je građena ca 6 mjeseci) onaj kraj je nazvan Josipovcem (kao što se zove i danas). Pored toga Ručićka je (prema podacima presv. g. J. Barle-a) učinila još posebnu zakladu seminariju sv. Josipa: unum capellanum sacerdotem in dicto seminario interteneri. On je imao hranu u seminaru, 40 Rh. fl. i odjeću. Morao je svakog tjedna služiti u crkvi sv. Katarine pet misa na nakanu zakladateljice, šest svijećnjaka koji se nalaze i danas na velikom oltaru iste crkve ona je darovala, kako piše na samim svijećnjacima. U genealogijskoj tabli obitelji Patačić ne nalazi se »filia Stephani Patachich« (isp. Matasović, Prilog genealogiji Patačića, »Narodna Starina« X. U Zagrebu 1930. str. 420.—421.) Ima i druga Helena Patačić (ud. za vicebana Stefana Jelačića, koji je umro 1712., a njezinu sam sliku priopćio u pomenutom »Prilogu«, »N. S.« X. str. 421.) i bila je kći Nikole III. Patačića i Marte baronese Oršić. Ova se druga Helena nalazi dakle na genealoškom stablu iz g. 1728. te je bila također u poslovnom saobraćaju s Milpacherom. No »gospa Ručićka« (rođ. Helena Patačić) izostavljena na genealoškom stablu, ipak je ušla u tekst spomenice »Status familiae Patachich« gdje je genealog memorira ovim riječima: »Haec Matrōna (t. j. Ruchichiana) erat valde memorabilis et in Viduitate per quendam Comitē a Zrinio in Thori Sociam quaesita«. Ostavila je — tu se kaže — mnoge pobožne zadužbine, na pr. m. o. 1000 zlatnika duvnama Sv. Klare u Zagrebu »pro Vestiario, Biennale nempe Interusurium ab hoc Capitali congregandum, eoque convertendum computans, at hoc facto Parentis fratres et alij etiam Consanguinei liberantur deinceps, a molestia dandi Subsidij, sed proh dolor! huic Piae Intentioni non videtur satisfieri« (negoduje pisac »Statusa«). Gospa Ručićka umrla je bez potomaka g. 1701., ali joj je kralj 1697. dopustio da slobodno raspoloži svojim imanjem. Njene zadužbine bilo bi kulturnohistorijski važno obraditi i u posebnoj monografiji.

¹⁹⁶ R. Lopaičić, Spomenici Hrvatske Krajine III, U Zagrebu 1889. str. 24.

¹⁹⁷ 1696. Ritter je izdao III. knjigu svojih Anagrammaton (zapravo je to »Illyricum laureatum« od 1689. iz II. knj.) te je te pohvalnice posvetio ex Musaeo suo Graecomontij upravo: Reverendissimo ac Illustrissimo Domino, Domino Isaiæ Popovich, ordinis fratrum divi Basilii Magni praelato, Svidnicensis et Plateensis ecclesiarum episcopo, illustriss. ac reverendiss. Domini antistitis zagrabensis vicario, pa mu veli da »proprio gentis decorat sermone Jeovam atque ornat« (da slavi dakle Boga materinskim jezikom)! Sub Serbia vulgo Servia (p. 35) kaže:

Quam durum servire! Tamen servire Tyranno,
Captivamque, nequit durius esse jugum.

(Ballachischer Bischoff) koje je primao u Beču posredovao je u Ljubljani Johann Bapt. Schnediz, kada mu Milpacher nije sam isplaćivao. No vladika se i sam kretao do Ljubljane pa i Beča, prema potrebi. Inače je između manastira Marče (sijela vladičina i unije grkokatoličke) i trgovca Milpachera bilo dosta živo poslovanje, kako se razabire iz nekih listova. Pater (zapravo kaluđer, graeci ritus, ordinis S. Basilii Magni) Gregorius Jugovich iz Marče (vikar) žalio se što mu Milpacher ne odgovara na narudžbe a »većkrat je davao i nije ništa izgubio« (»svoja hoćete prijeti« — kaže kaluđer — ali ništa neka se iz tih narudžaba ne piše na račun »našega g. Biškupa«) pa zatim slijedi specifikacija željene robe:

platna tankog 22 reŕi
 koron rase modre farbe 3 lakta
 tonfuta modre farbe pol lakta
 svile za švelo ½ lakta
 jedne stunfe za zimu kakove budete imali.

Zabrana se neovlaštenog narućivanja i kupovanja sa strane mladih u Marči jasno vidi iz episkopova pisma od 19. kolovoza 1693.¹⁹⁸ i biće da je u vezi s prijašnjim Jugovićevim negodovanjem. Jezuitski izvještaji XVII. stoljeća opisuju »grčke« kaluđere u Hrvatskoj kao lijenštine i polupismenjake (jer im je navodno bilo potrebno samo umještvo ćitanja) i za ugled da im je skrabila duga brada i »ugarske vlasi« (t. j. duge). Ovi kaluđeri, veli se, nikad nijesu skidali šešira nego samo na službi Božjoj. Donja im je haljina bila modra, a idući u crkvu navlačili su povrh nje još i jednu crnu. Klobuk su nosili »ugarski« a preko njega traku sukna ili platna. Kuhara posebnog nijesu imali, nego su se svi izmijenjivali u kuhinji, mjesećno. Nikada, navodno, nijesu jeli mesa, a maslaca samo dva puta u sedmici.¹⁹⁹

198

†

Zdrauie y vszako dobro selim od gosz Boga V M

Posilam kuitancziu naono chaie osztalo v Liublanj moga prouisiona terga V M hochete szebi pobratj, a oude v Zagrebu hochete V M mene naplatitj, y szadami posalete dua koncza Marisa po Patru Gregoriu pako naite niednomu Patru, nitj komu drugomu nikai dauatj nitj posilatj, menj koteri kai bude szmoie stranke proszil brez moiega pizma alitj liszta. Sztem Bog dai V M dobro zdrauie dobro rad selim

Marchae 19 Augustj
 1693

Isaias Popouich
 Eppus Vallachorum

(Izvana:) † Oui Liszt Dasze ima datj Lenardu Kramaru sztoiechemu u Zagrebu momu vazdar ufanomu priatelu.

Јован Н Томић, Десет година из историје српског народа и цркве под Турцима (1683—1693) Београд 1902.; Dr. А Ивић, Угарски Срби од друге опсаде Беча до сеобе под Чарнојевићем (1683—1690) у »Вјеснику кр. хрв. слав. дalm. zem. архива« XV, (1913.) str. 275; Dr. Радослав М. Грујић, Пакрачка епархија. Историјско-статистички преглед. Отисак из Спомениц пакрачког епископа Мирона. Нови Сад 1931. стр. 70. etc. — Isp. i Dr. Јанко Шимрак, Sjedinjeni biskupi u Marči, Opova i Pakraca i Arsenije Crnojević. (Spomenica grkokatolika križevačke biskupije za 1934. Zagreb 1934. str. 288.). O savremenom trgovanju Srba-trgovaca u Ugarskoj isp. I. Витковић, Споменици из будимског и пештанског архива (»Гласник Српског ученог друштва. 2-ги одељак, грађа за новију српску историју. III, у Београду 1873.)

¹⁹⁹ Fiedler, Beiträge zur Union der Valachen (Vlachen) in Slavonien und Syrmien (Archiv für österreichische Geschichte Bd. 27. Wien, 1867, p. 107.) — Krones, Zur Geschichte des Jesuitenordens in Ungarn seit dem Linzer Frieden bis zum Ergebnisse der ungarischen Magnatenverschwörung 1645.—1671. (Archiv für österreichische Geschichte, Bd. 79. Wien 1893, p. 324.) — Opširnije isp. savremene opise pravoslavnog, uskoćkog stanovništva kod Valvasora.

Na svakoj narudžbenici izvana običavao je Milpacher goticom zapisati mjesto, datum te ime naručitelja. Narudžbenice bi ostajale u formatu uskoga smotka 7.7×21 cm, u svežnjevima vezanima svilenom plavom vrpcom ili pak kanafom. Njegov poslovni jezik u knjigama i računima bio je njemački, pa ga Januš Hrvoj iz Jaske 5. V. 1696. naročito moli, urgirajući svoja »speczificatiu od vina i sukna« »nego prossim VM damy Horvaczkj popisete«. Nijemštinom je plemstvo međutim sve više zasićeno, ali većinom prednjače ženske, mađarština je iščezla, a latinština je već rijeda. Talijanski se jezik veže više uz Primorje, no ima i u Zagorju iznimki koje se služe tim jezikom, a francuski prodiere polagano, ponajprije istom na adresama pisama.²⁰¹

Stručna terminologija inozemnih Milpacherovih poslovnih prijatelja bila je pretežno talijanska, košto je i dobar dio dobavljača bio iz Italije. To je, uostalom, i razumljivo, jer su Talijani srednjega vijeka u Evropi tako reći nametnuli svoj sistem trgovačkoga knjigovodstva (kao što su, uzgred budi rečeno, u vojničkom svijetu novoga vijeka Francuzi prodrli svojim terminima). Iza Milpachera nije ostalo poslovnih knjiga, nego samo nešto izvoda, ali tu se vidi temelj knjigovodstva u primjerku, koji se zvao »Strazza«. Harsdörfferov »Teutscher Secretarius« kaže: »Ein jeder Kaufmann hält unterschiedliche Bücher: 1) das Strazza — oder Glitterbuch, darein man sudelt, was man 2) in das Journal oder tägliche Handbuch tragen will; von solchen bringt man es 3) in das Haupt- oder Schuldbuch, in welchem man Credit und Debit führet, und daraus machet man die Conto oder Rechnung, Bilancien und Schlussrechnungen. 4) hat er ein Cassabuch... 5) hält er ein geheim Buch und darein schreibet er den jährlichen Verlust oder Gewinn seiner Handlung. Etliche haben auch Verkaufsbücher und halten über die Wahren ordentliche Register«.²⁰² Nego od tih svih tako reći propisanih, potrebnih knjiga iza Milbachera ništa nije sačuvano; sve se mora rekonstruirati iz ostavinskoga materijala, te iz izvoda knjigâ, koje su dijelom postojale i pod prednje citiranim naslovima.

U leopoldinsko doba još se nije moglo pomišljati na ozbiljnije pokušaje germanizacije, ali je nijemština centralističke vlasti i njenog glavnog delegata, krajiške vojske, našla živ oslonac u purgarima hrvatskih gradova i u višem plemstvu kojemu je tuđ idiom već bio poslastica devocije. U gradovima se voljelo radije govoriti »rihtar« nego »sudec«, sam jezik purgara bio je u stvari hrvatski prevod njemačkih konstrukcija suviše i »Tonfall« i ritam tuđeg jezika zatalasao se u žargon širih slojeva. G. 1692.

²⁰⁰ Ritter (Anagrammaton III, 2, p. 255. u Fata et vota ed. 1699.) zove Hervoja Januša »capitaneus« (očito banske vojske).

²⁰¹ 1. II. 1697. adresira Gereczy Adam iz Bisaga: »† A Monsieur Leonardo Milpoher à très fréré presentament à Zagabria«. — Tako čine iste godine i iz Varaždina, a i iz Austrije: Monsieur / Monsieur Jean Leonard Milbocher presentament à Agram. — Milbacher je, dakako, znao talijanski, primao mnogo talijanske korespondencije i tako i odgovarao. U Hrvatskoj su tada u tom smislu interesantni conte Steffano kao i Pietro Orahoczy (zapravo Orehovachky, Orahoczy im je zvučilo nešto ljepše), koji su voljeli talijanski jezik i tako dopisivali u Hrvatskoj s Milbacherom i njegovim pomoćnicima (štacunarima), na pr. 1683. iz Lovrečine i Kušćerovca, † Bon Giorno Signor Giacomo, Prego etc.... alla mio parola... S. Croce je Sv. Križ. No i od Rittera ima talijanski pisanih narudžbenica Milbacheru.

²⁰² G. Steinhäusen, Der Kaufmann in der deutschen Vergangenheit. Leipzig 1899. p. 119.

piše ivanički gvardijan Milpacheru njemački (možda i sam Nijemac, a moguće iz susretljivosti prema Nijemcu adresatu). Iz gospostije Mokrice dopisivano je, dakako, njemački, no Johannes Galliuiff završava list formulom: »Meines geehrten Herren Dienst wülliger sz l u g a . . .«. Njemački se dopisuju s Milpacherom i velikašice, šalju mu narudžbenice »In's Capitl«. Ali dijak, koji nije umio njemački, pisao je hrvatski, a grof bi se potpisao njemački s njemačkim post-scriptumom, n. pr. 8. XII. 1683. iz Obreža »Priatel uszako dobro seluiuchi diens bereithend Wolfgang Graf Erdoedy ich mueß dem H. haldt auf teutsch schreib(en)«, kao da bi to Milpacheru bilo teško razumjeti. Stil njemačke korespondencije već je M. bio kod kuće naučio a i sve bolje usvajao iz obilja dopisâ koji su mu pristizali. Otmjeni ton zahtijevao je međusobno oslovljavanje konsekvatno u 3. licu, apostrofi se nižu kao Edler, Edl Vester, Voll Edler, Voll Edl Gestrenger, Wohl-Ehrenvester, Großachtbarer, Hochbenahmter, Hoch und Wohl-Mannhafter, Hoch-Ehren-Wohlgeachter und Hoherbarer Herr, td., itd. I u ovim finim nijansama više društvene hierarhije valjalo se pomno snalaziti i čovjeku trgovcu naprama plemićkoj osjetljivosti. Ali i međusobno su trgovci podržavali ton usrdne prijaznosti u dopisima, pa i onda, kada se radilo o nemilim opomenama zbog davno dospjelih obveza. Osobito pri kraju pisma u formuli saluta-cije: Salutirt Gott, wohl befohlen verbleibenter; Sie wollen die Gnadt erweisen; Dem Herren seye Mein Dienst bereyt; Gute Ordre gestellet, interim gegrüst Gott, wohl befohlen verbleibe; Damit verbleibe zu fernern Commandi & Protection-Diener . . . (koji zapravo čeka isplatu horrendne svote Rh. fl. 7.902, kao što je bio slučaj n. pr. 1695.). Nego nije bila uz njemačko obilje još iščeznula ni domaća latinština. Mnogi kupac sam ili njegov secretarius (dijak) služili su se njom; to i je »dijački jezik«. Grof se udostojava da kramara apostrofira: Generosae Dominationis Vestrae Benevolus; Generose domine mihi obseruandissime, i sl. Pa i ženskinje je bilo versirano u latinskom: In reliquo Vestram Dominationem felicissime ualere exoptans maneo. Egregie, Dominationis Vestrae Amica ad servuitionem paratissima Elisabeth Kegleuich (Belec, 1691.). Na zamotnim stranama redaju se pak pečati s grbovima, pečati crne i crvene boje, kako je već ko imao pravo na koju boju prema plemeni-taškom Dienstrangu u historijskom razdoblju usiljene susretljivosti i napete osjetljivosti, kad se i zagrebačka purgarija osjeća uvrijeđenom i uniženom, što joj biskup u jednom listu nije upotrebio riječ »molim«, nego »očinski opominjem« . . .²⁰³

Milpacher je revnosno dobavljao kupcima robu, starao se o njihovu raspoloženju i usluženju, no zatim je valjalo voditi računa i o realizaciji kupoprodaje. Trgovac se morao podmirivati također na vrijeme (»konten-terati« glasi termin), i to je sve isto tako bilo spojeno sa mnogo obzira i udvornosti i naslijedenih običaja u kojima se odvijalo trgovanje. Povrh svega je međutim lebdila narodna poslovice (Proverbium Illyricum, u Belostenca):

Beži od zla dužnika,
I kozu prez mlika.

²⁰³ Pošto ni biskup naknadno nije mogao uzmaknuti, nađeno je rješenje spora u formuli »Biskup vas najuljudnije poziva«. Isp. E. Laszowski, Ponos zagrebačke općine g. 1645. (u zborniku Braće Hrvatskog Zmaja sv. XXXIX. Stari i novi Zagreb I. (1925. str. 305.)